

ЦЕНТРАЛЬНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ЕКОНОМІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

Кафедра фінансів, банківської справи та страхування

«Допущено до захисту»

Завідувач кафедри фінансів,

банківської справи та страхування

д.е.н., професор

_____ Володимир СИБІРЦЕВ

« ____ » _____ 20 __ р.

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
за другим (магістерським) рівнем вищої освіти
на тему:
«Управління капіталом підприємства»

Виконав: здобувач вищої освіти 2 курсу, групи ФС-21М
ОПП «Фінанси, банківська справа та страхування»
спеціальності 072 «Фінанси, банківська справа та
страхування»

_____ **Таровик Роман Олегович**

« ____ » _____ 202__ р.

Керівник роботи: кандидат економічних наук, доцент
кафедри фінансів, банківської справи та страхування

_____ **Шалімов Володимир Володимирович**

« ____ » _____ 202__ р.

Рецензент: кандидат економічних наук, доцент,

в. о. завідувача кафедри економіки, менеджменту та
комерційної діяльності

_____ **Сторожук Оксана Василівна**

Завідувачу кафедри фінансів, банківської
справи та страхування

Сибірцеву В.В.

здобувача вищої освіти економічного
факультету групи ФС-21М

(ОПП «Фінанси, банківська справа та
страхування спеціальності 072 «Фінанси,
банківська справа та страхування»)

Таровика Романа Олеговича

ЗАЯВА

Прошу дозволити мені виконати кваліфікаційну роботу за другим
(магістерським) рівнем вищої освіти на тему: «Управління капіталом
підприємства».

«___» _____ 20__ р.

(підпис)

Погоджено:

Керівник кваліфікаційної роботи:

_____ канд. екон. наук, доцент кафедри фінансів, банківської справи та
страхування, **Шалімов Володимир Володимирович**

(підпис)

«___» _____ 20__ р.

Завідувач кафедри фінансів, банківської справи та страхування:

_____ док. екон. наук, професор **Сибірцев Володимир Васильович**

(підпис)

«___» _____ 20__ р.

Центральноукраїнський національний технічний університет
Факультет економічний
Кафедра фінансів, банківської справи та страхування
Ступінь вищої освіти магістр
Галузь знань 07 «Управління та адміністрування»
Спеціальність 072 «Фінанси, банківська справа та страхування»
Освітньо-професійна (освітньо-наукова) програма «Фінанси, банківська справа та страхування»

ЗАТВЕРДЖУЮ
завідувач кафедри
Володимир СИБІРЦЕВ

«__» _____ 20__ року

**ЗАВДАННЯ
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ
ЗА ДРУГИМ (МАГІСТЕРСЬКИМ) РІВНЕМ ВИЩОЇ ОСВІТИ
ЗДОБУВАЧА ВИЩОЇ ОСВІТИ**

Таровика Романа Олеговича

(прізвище та ініціали)

1. Тема роботи Управління капіталом підприємства

(назва)

2. Керівник роботи Шалімов Володимир Володимирович

(прізвище та ініціали, науковий ступінь, вчене звання)

канд. екон. наук, доцент

3. Строк подання роботи до захисту _____

4. Мета та завдання кваліфікаційної роботи

Метою дослідження є узагальнення теоретичних підходів до управління капіталом підприємства, аналіз практичних аспектів, а також розробка рекомендацій щодо підвищення його ефективності.

Завдання, які необхідно вирішити:

- здійснення теоретичного аналізу концептуальних підходів щодо визначення сутності та значення капіталу й уточнення економічного змісту поняття «капітал підприємства»;
- вивчення класифікації капіталу підприємства;
- обґрунтування концептуальних положень формування системи управління капіталом підприємства;
- дослідження джерел формування капіталу, визначення переваг та недоліків використання власного та позикового капіталу агропідприємств;
- проведення аналізу складу, структури та динаміки капіталу сільськогосподарського підприємства й визначення показників ефективності його використання;
- обґрунтування напрямків удосконалення політики управління капіталом на підприємстві та засад розширення джерел фінансування його господарської діяльності.

5. Консультанти по роботі, із зазначенням розділів роботи

Розділ	Консультант	Підпис, дата	
		Завдання видав	Завдання прийняв
1	<i>Шалімов В.В.</i>		
2	<i>Шалімов В.В.</i>		
3	<i>Шалімов В.В.</i>		

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів виконання кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1.	Складання плану дослідження		
2.	Підбір та вивчення літературних джерел за темою кваліфікаційної роботи		
3.	Підготовка та подання керівнику: - першого розділу - другого розділу - третього розділу - вступу та висновків		
4.	Подання робочого варіанту роботи керівнику		
5.	Доопрацювання роботи з урахуванням зауважень керівника		
6.	Нормо-контроль секретаря ЕК, перевірка на академічну доброчесність		
7.	Відгук керівника		
8.	Рецензування роботи. Підготовка документів, що подаються до ЕК (листи, довідки, інформаційний листок, висновок-виписка, опубліковані статті).		
9.	Подання роботи завідувачу кафедри на допуск до захисту		
10.	Доопрацювання роботи з урахуванням зауважень завідувача кафедри.		
11.	Подання роботи та супровідних документів до ЕК		
12.	Захист роботи		

Дата видачі завдання:

«__» _____ 20__ р.

(підпис керівника)

Шалімов В.В.
(прізвище та ініціали)

Завдання прийнято до виконання:

«__» _____ 20__ р.

(підпис здобувача)

Таровик Р.О.
(прізвище та ініціали)

АНОТАЦІЯ

Таровик Р.О. Управління капіталом підприємства. Рукопис.

Кваліфікаційна робота за ступенем вищої освіти «Магістр» за спеціальністю 072 «Фінанси, банківська справа та страхування». – Центральноукраїнський національний технічний університет, Кропивницький, 2022.

У роботі досліджено теоретичні та методичні основи управління капіталом підприємства. Поглиблено сутність категорії «капітал підприємства», охарактеризовано його склад та структуру. Досліджено концептуальні положення управління капіталом на підприємстві.

Охарактеризовано техніко-економічні показники ТОВ «РАССВЕТ» та здійснено оцінку його фінансового стану. Проведено діагностику складу, структури та динаміки капіталу товариства, а також проаналізовано ефективність його використання.

Розроблено рекомендації щодо покращення процесу управління капіталом підприємства, які містять комплекс заходів із оптимізації структури капіталу. Обґрунтовано пропозиції стосовно підвищення ефективності використання власного капіталу підприємства. Запропоновано перспективні напрямки диверсифікації інструментів формування позикового капіталу підприємств в Україні.

Ключові слова: капітал підприємства, структура капіталу, управління капіталом підприємства, власний, залучений та запозичений капітал, ефективність, оборотність капіталу, проектне фінансування, консорціумний кредит, бридж-кредити, мезонінне фінансування, факторинг, ЕСА-фінансування, LBO-фінансування.

ANNOTATION

Tarovyk R.O. Enterprise capital management. – Manuscript.

The Graduate Thesis for the Master's Degree in Higher Education in the specialty 072 "Finance, Banking and Insurance". – Central Ukrainian National Technical University, Kropyvnytskyi, 2022.

The theoretical and methodical foundations of enterprise capital management were analyzed in the thesis. The essence of the category "enterprise capital" was deepened, its composition and structure were characterized. The conceptual provisions of enterprise capital management were studied.

The technical and economic indicators of LLC "RASSVET" were characterized and its financial condition was assessed. The diagnosis of the composition, structure, and dynamics of the company's capital was carried out, as well as the efficiency of its use was analyzed.

The recommendations for improving the process of enterprise capital management were developed. They include a set of measures to optimize the capital structure. The proposals for improving the efficiency of the use of the company's own capital were substantiated. The prospective directions for diversification of instruments for the formation of loan capital of enterprises in Ukraine were proposed.

Key words: enterprise capital, capital structure, enterprise capital management, own, raised and borrowed capital, efficiency, capital turnover, project financing, consortium loan, bridge loans, mezzanine financing, factoring, ECA financing, LBO financing.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
 РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ТА МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ УПРАВЛІННЯ КАПІТАЛОМ ПІДПРИЄМСТВА	 8
1.1. Дослідження економічної сутності капіталу підприємства.....	8
1.2. Склад та структура капіталу підприємства.....	14
1.3. Концептуальні положення управління капіталом підприємства.....	23
 РОЗДІЛ 2. ДІАГНОСТИКА ПРОЦЕСІВ ФОРМУВАННЯ КАПІТАЛУ ТА ЕФЕКТИВНОСТІ ЙОГО ВИКОРИСТАННЯ.....	 32
2.1. Техніко-економічна характеристика та оцінка фінансового стану ТОВ «РАССВЕТ».....	32
2.2. Аналіз складу, структури та динаміки капіталу ТОВ «РАССВЕТ».....	47
2.3. Оцінка ефективності управління капіталом ТОВ «РАССВЕТ».....	51
 РОЗДІЛ 3. ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМКИ УДОСКОНАЛЕННЯ УПРАВЛІННЯ КАПІТАЛОМ ПІДПРИЄМСТВ.....	 59
3.1. Формування оптимальної структури капіталу підприємства.....	59
3.2. Підвищення ефективності використання власного капіталу підприємства.	66
3.3. Перспективи диверсифікації інструментів формування позикового капіталу підприємств в Україні.....	75
 ВИСНОВКИ.....	 82
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	89
ДОДАТКИ.....	96

ВСТУП

Актуальність теми. Сучасний розвиток економіки України зумовлює необхідність забезпечення стабільного функціонування суб'єктів підприємницької діяльності та підвищення рівня життя населення, що полягає у відновленні ефективності виробничих процесів та кругообігу капіталу. Саме капітал посідає одне з головних місць у системі соціально-економічних і політичних відносин суспільства. Недосконале управління капіталом на макро- та мікрорівнях внаслідок наявності об'єктивних та суб'єктивних причин, а також широкомасштабне військове вторгнення Російської Федерації в Україну, яке спричинило величезні руйнування, поглиблює кризовий стан економіки нашої держави. Прискорити процес виходу вітчизняних підприємств із кризи можна за допомогою ефективного управління їх капіталом.

До того ж, в процесі підготовки вступу України до Європейського Союзу актуалізуються проблеми підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції, забезпечення фінансової стійкості підприємств аграрної галузі, що потребує нових підходів до управління підприємством і, зокрема, глибшого дослідження питань управління капіталом. Найбільший період обороту капіталу є особливістю сільськогосподарських підприємств, від діяльності яких залежить розвиток харчової, переробної та інших галузей промисловості.

Несуттєві тенденції стабілізації розвитку галузі не призвели до значного підвищення ефективності формування та використання капіталу агроформувань, більшість з яких перебувають сьогодні у кризовому стані. Така ситуація потребує розробки заходів формування оптимальної структури капіталу, пошуку шляхів розширення джерел його формування і напрямів оптимального залучення в господарську діяльність.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний внесок у розвиток теорії управління капіталом підприємств зробили такі вітчизняні науковці, як Н.О. Байстрюченко, Л.І. Безгінова, І.А. Бланк, Н.О. Власова, Р.С. Квасницька,

В.В. Ковальов, Г.О. Крамаренко, А.М. Поддєрьогін, В.О. Подольська, Н.М. Пономаренко, В.М. Суторміна, О.О. Терещенко, О.Є. Чорна та інші. Питання управління капіталом підприємства висвітлені також у дослідженнях зарубіжних вчених-економістів: Х. Андерсона, І.Т. Балабанова, Ю. Бригхема, М.Ф. Ван Бреда, Л. Гапенські, Д. Колдуелла, М.Н. Крейніної, М. Міллера, Ф. Модільяні, Б. Нідлза, С. Росса, Г.В. Савицької, Е.С. Хендріксена, Г.Ф. Чернецької та інших.

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є узагальнення теоретичних підходів до управління капіталом підприємства, аналіз практичних аспектів, а також розробка рекомендацій щодо підвищення його ефективності.

Досягнення поставленої мети зумовила об'єктивну необхідність формулювання і розв'язання ряду завдань, а саме:

- здійснення теоретичного аналізу концептуальних підходів щодо визначення сутності та значення капіталу й уточнення економічного змісту поняття «капітал підприємства»;
- вивчення класифікації капіталу підприємства;
- обґрунтування концептуальних положень формування системи управління капіталом підприємства;
- дослідження джерел формування капіталу, визначення переваг та недоліків використання власного та позикового капіталу агропідприємств;
- проведення аналізу складу, структури та динаміки капіталу сільськогосподарського підприємства й визначення показників ефективності його використання;
- обґрунтування напрямків удосконалення політики управління капіталом на підприємстві та засад розширення джерел фінансування його господарської діяльності.

Об'єктом дослідження виступає процес управління капіталом підприємства.

Предметом дослідження є сукупність теоретичних, методичних і прикладних засад формування капіталу підприємств, його ефективного використання та відтворення.

В процесі виконання кваліфікаційної роботи при дослідженні еволюції

поглядів на трактування сутності поняття «капітал», формуванні оптимальної структури капіталу та дослідженні механізмів управління структурою капіталу використовувався історичний метод; при порівнянні обсягів капіталу звітного та попередніх років, значень коефіцієнтів ефективності використання капіталу з їх оптимальними значеннями – порівняльний метод; при вивченні фінансового стану підприємства, аналізі структури капіталу, перевірці правильності аналітичних розрахунків – балансовий метод; при систематизації даних, узагальненні результатів дослідження – метод групування; при наочному зображенні результатів діяльності, структури капіталу підприємства, співвідношення певних показників за досліджуваний період, динаміки значень коефіцієнтів – графічний метод.

Теоретико-методологічною базою кваліфікаційної роботи стали наукові праці вітчизняних і зарубіжних вчених різних шкіл та напрямів, які стосуються основних аспектів, принципових ідей і концепцій з проблеми, що досліджується.

Інформаційною основою дослідження є законодавчі та нормативно-правові акти України, наукові праці вітчизняних і зарубіжних вчених з питань економіки, фінансового аналізу, фінансового менеджменту, опрацьовані монографії, публікації в економічних періодичних виданнях, електронні матеріали конференцій, дані фінансової і статистичної звітності ТОВ «РАССВЕТ» Новоукраїнського району Кіровоградської області.

Наукова цінність одержаних результатів полягає в поглибленні теоретико-методичних засад дослідження процесу управління капіталом, зокрема уточненні економічної сутності поняття «капітал підприємства», під яким варто розуміти сукупність економічних ресурсів у формі грошових коштів та реальних капітальних товарів, накопичених шляхом заощаджень, що залучаються в економічний процес діяльності суб'єкта бізнесу, як інвестиційний ресурс і чинник виробництва, і здатні приносити дохід; подальшому розвитку класифікації видів капіталу; розробці рекомендацій з оптимізації структури капіталу та розширенні переліку джерел формування позикового капіталу підприємства.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що

запропоновані автором теоретичні та методичні підходи поглиблюють і розширюють коло досліджень сучасної економічної науки з проблем управління капіталом підприємства, а реалізація викладених рекомендацій створює підґрунтя для розробки та прийняття управлінських рішень, спрямованих на ефективне формування, використання та розподіл капіталу підприємств. Рекомендації щодо практичного формування системи управління капіталом мають універсальний характер і можуть використовуватись в управлінні капіталом підприємств різних сфер бізнесу.

Апробація результатів дослідження та публікації. Основні положення та результати дослідження обговорювалися на II Міжнародній науково-практичній інтернет-конференції здобувачів вищої освіти і учнівської молоді «Облік, оподаткування і контроль в управлінні» (м. Кропивницький, 24 листопада 2022р.).

Публікації. За результатами наукового дослідження автором було опубліковано тези «Прийоми та методи аналізу фінансового стану підприємства».

Структура та обсяг кваліфікаційної роботи. Робота містить зміст, вступ, основну частину, яка складається з трьох розділів, висновки, список використаних джерел та додатки. Робота викладена на 95 сторінках, містить 1 таблицю, 11 рисунків, 10 додатків. Список використаних джерел охоплює 76 найменувань.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ТА МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ УПРАВЛІННЯ КАПІТАЛОМ ПІДПРИЄМСТВА

1.1. Дослідження економічної сутності капіталу підприємства

Запорукою здійснення ефективної діяльності та отримання високих кінцевих результатів будь-якого господарюючого суб'єкта є забезпечення його функціонування необхідним та достатнім обсягом капіталу. В сучасних умовах розвитку економіки дедалі більше уваги приділяється проблемам ефективного управління капіталом. Саме тому потребує дослідження питання сутності поняття капіталу підприємства та його структури.

Нині багато аспектів суті капіталу як економічної категорії вивчені достатньо глибоко та всесторонньо, оскільки такі дослідження велися вченими різних країн тривалий час та практично безперервно.

Термін «капітал» походить від латинського *capitals*, що означає головний, основний ґрунтовний, дуже важливий. Вперше наукове визначення капіталу дав Аристотель, трактуючи його як багатство, основне джерело багатства, абсолютна форма багатства. Пізніше у французькій та німецькій мовах терміном *capitals* стали називати основну грошову суму або основне майно .

Незважаючи на численні дослідження представниками наукових шкіл економічної природи та змісту капіталу, у сучасній економічній літературі до цих пір немає його єдиного універсального визначення, яке б охоплювало всі сутнісні характеристики цієї категорії. Однак в економічній теорії сформувались три основні концептуальні підходи до визначення сутності капіталу, які й дотепер є актуальними:

- предметно-функціональний, відповідно до якого капітал є фактором виробництва, який впливає на кінцеві результати діяльності господарюючого суб'єкта і приносить дохід його власникам, а також ототожнюється з накопиченою працею, призначеною для подальшого виробництва або продажу з

метою отримання доходу;

– соціально-економічний, згідно якого капітал трактується як економічна категорія, що відображає специфічне суспільне явище, яке виникає за певних історичних умов;

– грошовий, за яким капітал визначається як фінансові ресурси, необхідні його власнику для отримання прибутку у вигляді відсотків [35].

Отже узагальнити еволюційні підходи до сутності «капіталу» можна за допомогою рис. 1.1 [75].

Рис. 1.1. Еволюційні підходи до визначення сутності поняття «капітал»

Порівнюючи трактування вітчизняними та зарубіжними вченими поняття капіталу, можна дійти висновку про те, що розуміння ними його суті та визначення ознак багато в чому схожі.

К.Р. Макконнелл та С.Л. Брю вважають, що: «капітал, по-перше, – це ресурси, створені людиною, що використовуються для виробництва товарів та послуг; по-друге, це товари, які безпосередньо не задовольняють потреби

людини; по-третє, це інвестиційні товари, засоби виробництва» [41, с. 37].

П. Самуельсон визначає капітал як: «капітальні блага, вироблені самою економічною системою, щоб застосувати їх для подальшого виготовлення інших товарів і послуг. Такі капітальні блага можуть функціонувати протягом як тривалих, так і коротких проміжків часу» [59].

Проведення аналізу та оцінки капіталу конкретного підприємства здійснюють, перш за все, за даними пасиву його балансу. На цей нюанс при визначенні сутності капіталу підприємства звертав увагу німецький вчений Е. Шмаленбах. Він вважав, що під капіталом слід розуміти абстрактну вартість, котра відображається у балансі підприємства. Е. Шмаленбах увів також поняття «абстрактний капітал», під яким мається на увазі сукупність всіх позицій пасиву балансу підприємства [76, с. 31].

Видатний учений М. Туган-Барановський висловив думку, що: «капітал - це ті чи інші речі, котрі через певні суспільні умови набувають здатність зростати в своїй вартості і, таким чином, давати постійний дохід тому, кому вони належать» [65, с. 89]. Він вважає, що диспропорції у розташуванні капіталу є однією з ключових причин кризових явищ в економіці.

Сучасними найбільш відомими роботами у сфері дослідження сутності капіталу підприємства є праці І.О. Бланка, В.В. Ковальова, Ю.М. Воробйова, І.Т. Балабанова, О.О. Терещенка, Н.І. Шевчука та інших. Узагальнення їх підходів до розуміння сутності поняття «капітал підприємства» наведено в додатку А.

Н.А. Русак і В.А. Русак зазначають, що: «капітал - це кошти, вкладені в суб'єкт господарювання для початку або продовження господарської діяльності з метою одержання прибутку (доходу)» [58, С.47].

Е.Ф. Югас та О.І. Олексик вважають, що: «капітал – це сукупність грошових, матеріальних та нематеріальних ресурсів підприємства, які створюються за допомогою різних джерел і використовуються ним для здійснення операційної, фінансової та інвестиційної діяльності з метою отримання прибутку» [73].

А.М. Ковальова, М.Г. Лапуста, Л.Г. Смакай розглядають капітал як:

«сукупність власних і боргових фінансових ресурсів, що використовуються для фінансування активів з метою отримання прибутку. Частина фінансових ресурсів, залучених фірмою в оборот, і доходи, що вони приносять від цього обороту, мають назву капіталу, що виступає як перетворена форма фінансових ресурсів. Іншими словами, капітал – це значна частина фінансових ресурсів, яка авансується та інвестується у виробництво з метою одержання прибутку» [31, С.40].

Аналогічне трактування поняття капіталу підприємства дають інші автори, зокрема А.М. Поддєрьогін [52, С.327] вважає, що: «капітал – це кошти, якими володіє підприємство для здійснення своєї діяльності з метою отримання прибутку».

В.М. Опарін стверджує, що: «поняття «капітал» і «фінансові ресурси» – близькі за змістом» та «осовною метою раціонального використання капіталу є ... надання капіталу ознак фінансових ресурсів» [47, С.26].

І.О. Бланк стверджував, що: «Капітал є накопиченим шляхом заощаджень запасом економічних благ у формі грошових коштів і реальних капітальних товарів, що залучаються його власниками в економічний процес, як інвестиційний ресурс і чинник виробництва з метою отримання доходу» [8].

Подібне визначення пропонує Д.Е. Пономарьов. Він зазначає, що: «капітал підприємства характеризує загальну вартість засобів у будь-яких формах, які інвестуються у створення його активів та являє собою один з найважливіших елементів, які є загальною сумою фінансових ресурсів підприємства» [54, с. 54].

Інший вітчизняний дослідник В.О. Кучменко пропонує розглядати капітал підприємства як: «сукупність запасу фінансово-економічних благ, як у формі грошових коштів так і не грошовій формі й капітальних інвестицій, що залучаються суб'єктами господарювання до економічного процесу як інвестиційний ресурс і фактор операційної діяльності в напрямі отримання фінансового результату, функціонування яких в економічній системі базується на ринкових принципах і пов'язане з фактором часу, ризику і ліквідності» [38, с. 235].

Отже, проаналізувавши визначення, наведені вище, приходимо до висновку, що їх автори розуміють під капіталом ту частину ресурсів, використання якої призводить до ймовірного їх збільшення та отримання економічних вигод.

З метою формулювання поняття капіталу підприємства, необхідно визначитися з його основними ознаками. На нашу думку, до них слід віднести наступні:

1. Капітал за своєю суттю є відображенням процесу утворення, розподілу та використання ресурсів як самого підприємства, так і всієї економічної системи держави, тобто ця ознака характеризує формування та використання власного та позичкового капіталу підприємства в процесі його господарської діяльності.

2. Капітал є необхідною умовою здійснення підприємницької діяльності та основою для формування основних і оборотних активів підприємства, оскільки без нього всі інші ресурси (природні, трудові, інтелектуальні) не дадуть значного результату. Варто зазначити, що капітал може формуватися в грошовій, матеріальній та нематеріальній формах.

3. Капітал є основою розвитку держави та суспільства, що створює необхідні умови для акумулювання додаткової вартості, розподіл і перерозподіл якої забезпечує формування ресурсів як на рівні суб'єктів господарювання, так і на рівні держави.

4. Капітал є джерелом створення багатства власників підприємств, добробуту найманих працівників та через фінансову систему країни — усіх членів суспільства. Зростання обсягів капіталу підвищує добробут суспільства в майбутніх періодах, в той час як зростання поточного споживання зменшує обсяг наявних ресурсів та провокує зменшення їх продуктивної сили в майбутньому.

5. Капітал є найважливішою характеристикою рівня ефективності господарської діяльності підприємства. Чим більшою є його спроможність до самозростання, тим більш ефективною є діяльність суб'єкта господарювання.

6. Власний капітал компанії є мірою її ринкової вартості. Відправною точкою використання позикового капіталу та підвищення інвестиційної привабливості є величина власного капіталу підприємства.

7. Капітал – це фактор ризику, який визначається процесом формування та використання капіталу.

Розглядаючи економічну сутність капіталу підприємства, важливо також виділяти його основні характеристики (рис. 1.2). І.А. Бланк доповнює їх наступними: капітал виступає об'єктом економічного управління; інвестиційним ресурсом; він є накопиченою цінністю (запаси основних засобів цінних паперів, нематеріальних активів або товарно-матеріальних цінностей); об'єктом власності (приватної, колективної, державної) та розпорядження; носієм фактору ліквідності та фактору ризику; об'єктом купівлі-продажу на ринку капіталу.

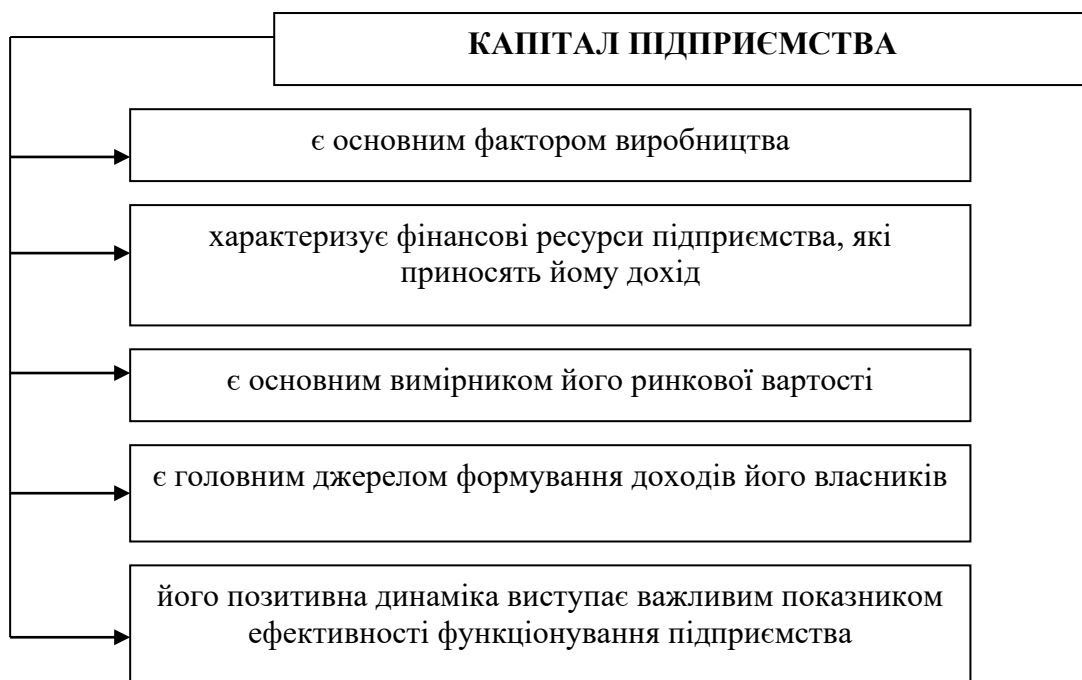

Рис. 1.2. Основні характеристики капіталу підприємства

У процесі формування капіталу підприємства необхідно дотримуватись наступних принципів:

- врахувати перспективи розвитку підприємства;
- забезпечувати відповідність між обсягами залученого капіталу та активів підприємства;
- забезпечувати оптимальну структуру капіталу;
- мінімізувати витрати при формуванні капіталу з різних джерел;
- забезпечувати високоефективне використання капіталу в процесі

функціонування [14].

Враховуючи існуючі підходи до трактування капіталу, викладені в економічній літературі, характерні ознаки та спрямованість досліджень, його визначення в прикладному аспекті можна сформулювати так: капітал підприємства – це сукупність економічних ресурсів у формі грошових коштів та реальних капітальних товарів, накопичених шляхом заощаджень, що залучаються в економічний процес діяльності суб'єкта бізнесу, як інвестиційний ресурс і чинник виробництва, і здатні приносити дохід.

Дослідження сутності капіталу підприємства тісно пов'язане з проблемою його структурування. Це дає змогу виокремити основні ознаки та об'єктивно дослідити його сутність.

1.2. Склад та структура капіталу підприємства

Для розширення поняття капіталу підприємства необхідно дослідити його структурні складові.

Особливості фінансового розвитку як самого підприємства, так і фінансового ринку країни обумовлюють структуру капіталу підприємства, яка формується за рахунок внутрішніх та зовнішніх джерел.

Структура капіталу підприємства, перш за все, чинить вплив на його результативні показники, а також визначає аспекти операційної, фінансової та інвестиційної діяльності.

Однак необхідно розрізняти поняття складу та структури капіталу підприємства.

Склад капіталу підприємства – це сукупність елементів, що формують його основу, відповідно структура – це питома вага або ж співвідношення цих елементів.

Існують особливості складу та структури капіталу, який є у підприємства на різних стадіях його життєвого циклу. На початкових етапах розвитку воно

фінансується лише за рахунок власних та позикових коштів, а в процесі подальшого його розвитку з'являється нерозподілений прибуток тощо.

Поняття «структура капіталу» неоднозначне, а тому потребує чіткого визначення. Зарубіжні та вітчизняні економісти характеризують це поняття як співвідношення власного та позикового капіталу підприємства. Сьогодні багато науковців вважають, що в рамках концепції структури капіталу важливо враховувати всі складові як власного, так і позикового капіталу підприємства. У складі власного капіталу слід враховувати не тільки акціонерний капітал, спрямований на формування статутного фонду товариства, а й частку у вигляді певних резервів і фондів, а також нерозподілений прибуток. Відповідно позичковий капітал розглядається з урахуванням банківських і товарних кредитів, облігацій, випущених підприємством, фінансового лізингу, кредиторської заборгованості тощо [19].

Отже, під структурою капіталу розуміють сформоване підприємством у процесі фінансово-господарської діяльності співвідношення власних, позичених і залучених ресурсів у матеріальній та нематеріальній формах, яке використовується для здійснення наступного фінансування.

Прийнято виділяти дві основні схеми формування структури капіталу підприємства:

- змішане фінансування, при якому формування капіталу відбувається за рахунок залучення в різних пропорціях власних і позикових коштів;
- повне самофінансування, при якому формування капіталу здійснюється лише за рахунок власних коштів та резервів [74].

Власний капітал являється одним з найважливіших факторів ефективності будь-якої економічної діяльності підприємства. Динаміка його значень може свідчити про якість фінансового менеджменту, а структура та напрями використання – безпосередньо впливають на покращення добробуту власників підприємства та визначають ринкову вартість підприємства.

Як свідчить аналіз думок різних авторів, в сучасних умовах фінансовий менеджмент не має загальноприйнятого погляду на питання визначення поняття

власного капіталу підприємства як економічної категорії.

Л.П. Краснова та Н.Г. Шалашова під власним капіталом розуміють джерело утворення майна організації, що є не досить вірним, адже джерелом утворення майна можуть бути як власні так і позикові кошти [57]. Автори А.Г Загородній. і Г.О. Партин зазначають, що: «власний капітал – це сукупність економічних відносин, що дозволяють включити в господарський оборот фінансові ресурси, які належать власникам» [26]. Однак, варто зазначити, що сутність власного капіталу можна розглядати не лише як сукупність економічних відносин, а й правових.

Професор М.Т. Білуха пише, що: «власний капітал визначається вартістю майна суб'єкта господарювання, тобто чистими активами і складається зі статутного, додаткового, резервного капіталу, нерозподіленого прибутку та цільових фондів» [7]. Таке трактування поняття характеризує лише зміст та склад власного капіталу, натомість не визначає його призначення.

Таким чином, здійснивши аналіз підходів різних авторів щодо тлумачення сутності поняття «власний капітал», можна сформулювати таке його визначення: власний капітал – це сукупність фінансових ресурсів підприємства, що належать йому на правах власності та були сформовані за рахунок коштів власників суб'єкта господарювання або у результаті його ефективної діяльності, наявність яких забезпечує можливість та безперервність господарювання та зниження його фінансового ризику, тобто фінансову стійкість підприємства.

На підприємстві власний капітал представлений наступними формами (рис. 1.3).

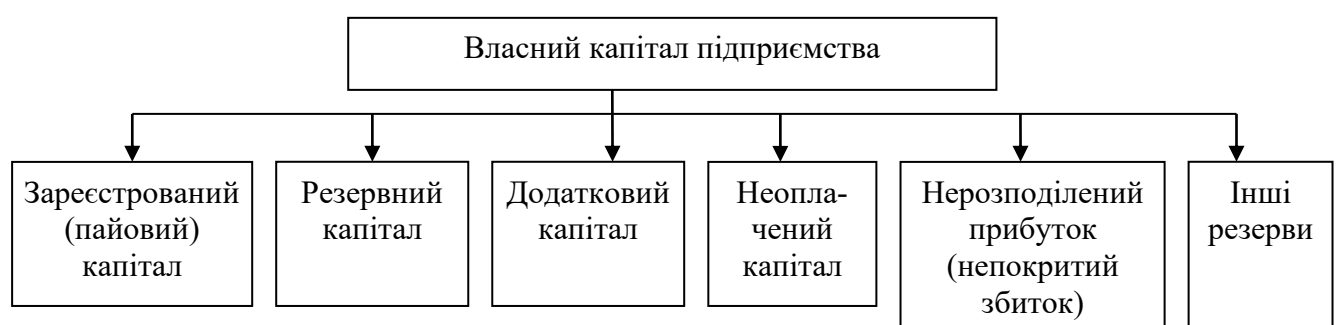

Рис. 1.3. Форми функціонування власного капіталу підприємства

1. Зареєстрований (пайовий) капітал – це інвестована у формування активів підприємства сума власного капіталу для започаткування господарської діяльності. Його обсяг встановлюється установчими документами і статутом підприємства і для підприємств певних організаційно-правових форм (АТ, ТОВ) мінімальний розмір такого капіталу регулюється законодавством.

2. Резервний капітал - це частина власного капіталу підприємства, призначена для покриття непередбачуваних витрат, яка спрямовується на внутрішнє страхування його господарської діяльності. Його обсяг також встановлюється установчими документами та формується за рахунок прибутку підприємства, мінімальний розмір відрахувань з якого регулюється законодавством.

3. Спеціальні (цільові) фінансові фонди - це частина власних фінансових засобів, сформована у фонди з метою їхньої наступного цільового витрачання. Це зазвичай: амортизаційний фонд, фонд охорони праці, ремонтний фонд, фонд розвитку виробництва і т.д. Порядок їх формування і використання регулюється статутом та іншими установчими документами підприємства.

4. Нерозподілений прибуток – це частина прибутку підприємства, отримана в попередньому періоді, що не спожита його власниками (акціонерами, пайовиками) та призначена для капіталізації, тобто для реінвестування на його виробничий розвиток у майбутньому періоді.

5. Інші форми власного капіталу – це кошти від здачі майна в оренду, виплати учасникам у формі відсотків чи дивідендів та інші.

Сутність власного капіталу підприємства проявляється через його функції, серед яких можна виокремити наступні:

1. Функція створення та введення в дію суб'єкта господарювання. Пайовий капітал є фінансовою основою для запуску в дію нового підприємства.

2. Функція відповідальності та гарантії. Її сутність полягає в тому, що пайовий капітал є певним кредитним забезпеченням для кредиторів підприємства. Тобто, чим більший обсяг власного капіталу підприємства, зокрема зареєстрованого (пайового), тим більших збитків може зазнати підприємство без

загрози інтересам кредиторів, отже, тим вищим є рівень його кредитоспроможності.

3. Функція захисту показує значення власного капіталу для власників. Оскільки саме за рахунок власного капіталу покриваються збитки підприємства, то чим більший його обсяг, тим краще підприємство захищене від впливу загрозливих для його існування факторів.

4. Функція фінансування та забезпечення ліквідності. Крім матеріальних цінностей, внесками у власний капітал можуть бути й фінансові ресурси, які вкладаються в операційну та інвестиційну діяльність підприємства, а також використовуються для погашення боргових зобов'язань. Наявність таких ресурсів у підприємства підвищує його ліквідність та потенціал довгострокового фінансування.

5. База для нарахування дивідендів і розподілу майна. Її сутність полягає в тому, що одержаний у звітному періоді прибуток або виплачується у вигляді дивідендів, або спрямовується на збільшення пайового чи резервного капіталу. Дивіденди, як правило, нараховуються за встановленою ставкою відповідно до частки акціонера в статутному капіталі. Аналогічно розподіляється майно підприємства у разі його ліквідації чи реорганізації.

6. Функція управління та контролю. Власники контрольного пакета корпоративних прав підприємства, згідно законодавства, на зборах учасників товариства «голосують» своєю часткою пайового капіталу і, таким чином, фактично управляють підприємством та контролюють його. Володіння контрольним пакетом дає можливість проведення власної стратегічної політики розвитку підприємства, формування дивідендної політики, контролю кадрових питань.

7. Рекламна (репрезентативна) функція. Значний обсяг статутного (власного) капіталу підприємства є фактором довіри до нього не тільки з боку інвесторів, але й з боку споживачів готової продукції та постачальників факторів виробництва. До того ж, підприємству із значним обсягом власного капіталу набагато легше залучити кваліфікований персонал [64].

Проблемами дослідження сутності позикового капіталу також приділяють увагу різні науковці у сфері фінансів.

Так, І.А. Бланк визначає позиковий капітал як: «грошові кошти або інші майнові цінності, що залучаються для фінансування розвитку підприємства на поворотній основі. Усі форми позикового капіталу, що використовуються підприємством, є його фінансовими зобов'язаннями, які повинні бути погашені в установленій термін» [8].

А.М. Поддєрьогін, розглядаючи позиковий капітал з позиції фінансового менеджменту формулює його визначення таким чином: «позиковий капітал – це кошти, які залучаються для фінансування господарської діяльності на принципах строковості, повернення та платності» [52].

Професор В.В. Ковальов дає таке визначення: «позикові засоби – це заборгованість по довгостроковим і короткостроковим позикам, погашення яких повинно мати місце на визначену дату, починаючи з дати, на яку складено баланс» [30].

Тобто науковці хоч і дають по-різному визначення позиковому капіталу, однак його зміст залишається однаковим.

Тому під «позиковим капіталом» слід розуміти кошти, які залучаються для фінансування господарської діяльності підприємства на принципах строковості, поверненості та платності.

Використовуваний підприємством позиковий капітал характеризує в сукупності обсяг його фінансових зобов'язань, які на підприємстві відображаються у II-IV розділах пасиву балансу і включають кредити, які підприємство отримує для свого фінансування та борги підприємства, які виникають перед працівника, бюджетом, або внаслідок придбання товарів та послуг в кредит. Роз поділ цих зобов'язань наведено на рис. 1.4 [52].

Довгострокові фінансові зобов'язання - це зобов'язання, погашення яких не очікується протягом операційного циклу та термін погашення яких перевищує дванадцять місяців з дати балансу. Ці зобов'язання розглядаються як джерело фінансування позаоборотних активів і частини оборотних активів. Основними

формами цих зобов'язань є довгострокові кредити банків і довгострокові позикові кошти (заборгованість за податковим кредитом; за випущеними облігаціями; за наданою поворотною фінансовою допомогою тощо), термін погашення яких ще не настав, або не було погашено в установлений термін.

Рис. 1.4. Склад зобов'язань підприємства

Короткострокові фінансові зобов'язання мають термін використання до одного року та направляються на поповнення оборотних активів. Їх основними формами є короткострокові банківські кредити та короткострокові позикові кошти, як передбачені до погашення в майбутньому періоді, так і не погашені у встановлений термін [36].

Позаплановим залученням джерел формування оборотних коштів є кредиторська заборгованість перед постачальниками, яка являється важливою складовою позикових коштів. Її наявність свідчить про участь у господарському обігу підприємства коштів інших суб'єктів господарювання і виникає така заборгованість через нестачу власних оборотних коштів.

При виборі схем формування структури капіталу дуже важливо враховувати переваги та недоліки обраних джерел фінансування (рис. 1.5).

Рис. 1.5. Переваги та недоліки використання власного і позикового капіталу

Таким чином, наявність у підприємства лише власного капітал підвищує його фінансову стійкість (коефіцієнт автономії дорівнює одиниці). Однак це гальмує темпи розвитку підприємства, а також зменшує фінансові можливості збільшення прибутку на вкладений капітал. Слід зазначити, що в певних ситуаціях керівництво підприємства змушене використовувати позиковий капітал. Причина полягає в обмеженості власних джерел фінансування – неможливості нульових дивідендів, неможливості або нераціональності розміщення додаткової емісії акцій. Також істотним недоліком залучення

позичкового капіталу є додатковий ризик власника власного капіталу. Таким чином, позиковий капітал є привабливим через його відносну дешевизну, але його привабливість обмежена підвищенням ризику власників капіталу [3].

Наявність різнопланових проявів капіталу та міри кожного з них, його місця в процесі забезпечення реалізації виробництва, завдань в ході управління підприємством у цілому та окремими елементами капіталу, вирішення ним економічних, соціальних, організаційно-інституційних задач, викликали необхідність визначення багатьох ознак класифікації для його опису та вибору методів впливу. Огляд літературних джерел також виявив неоднозначність у класифікації видів капіталу, що призвело до необхідності їх узагальнення та систематизації за певними характеристиками (рис. 1.6), що дозволить врахувати особливості формування та використання капіталу підприємства для більш раціонального управління його структурою.

Рис. 1.6. Класифікація видів капіталу

Основні класифікаційні ознаки видів капіталу узагальнено та систематизовано в додатку Б [67].

Отже, структура капіталу підприємства може формуватися з використанням

як внутрішніх, так і зовнішніх джерел, на вибір яких впливають як особливості фінансового розвитку самого підприємства, так і фінансового ринку країни. Вона в першу чергу має вплив на результати діяльності підприємства: коефіцієнти рентабельності активів і власного капіталу, визначає систему коефіцієнтів фінансової стійкості та платоспроможності тощо.

1.3. Концептуальні положення управління капіталом підприємства

Складні трансформаційні процеси, негативні тенденції розвитку національної економіки, відсутність платоспроможного попиту, погіршення платіжної дисципліни, підвищення відсоткових ставок на позиковий капітал, наростання інфляційних процесів тощо актуалізують питання комплексного управління капіталом.

Управління капіталом – це система принципів і методів розробки і реалізації управлінських рішень, пов'язаних з оптимальним його формуванням з різноманітних джерел, а також забезпеченням ефективного його використання у різних видах господарської діяльності підприємства [8].

Щоб створити ефективну систему управління капіталом підприємства необхідно реалізувати такі основні передумови:

- сформувати та оптимізувати такий обсяг та структуру капіталу, які б сприяли забезпеченню фінансової стійкості підприємства за мінімального витрачання коштів на обслуговування власних і запозичених фінансових ресурсів;
- розробити та впровадити раціональну політику фінансування активів підприємства;
- прискорити оборотність коштів, що вкладаються в активи підприємства визначивши та ліквідувавши зайві запаси, оптимально вибравши постачальників і поліпшивши організацію постачання, впровадивши нові технології та підвищивши ефективність праці, раціоналізувавши організацію збуту, сформувавши та реалізувавши ефективну кредитну політику.

Складовими управління капіталом підприємства є дві функціональні підсистеми (Додаток В): управління формуванням та управління використанням капіталу. Їх основне завдання - забезпечення циклічності процесу підготовки і реалізації управлінських рішень.

Отже, можна сформулювати визначення системи управління капіталом підприємства як сукупності взаємопов'язаних елементів, які здійснюють цілеспрямований вплив на створення, розміщення і використання капіталу в процесі господарської діяльності підприємства, оптимізують його обсяг, склад, структуру та вартість щоб підвищити раціональність формування та ефективність використання капіталу для стратегічного розвитку підприємства та підвищення добробуту його власників.

До основних елементів системи управління капіталом відносяться (Додаток Г):

1. Об'єкт – окремі види капіталу підприємства (власний, залучений та запозичений).

2. Предмет - сукупність процесів формування та використання капіталу підприємства та окремих його складових.

3. Суб'єкт – менеджмент підприємства різних рівнів управління, які з використанням різноманітних форм та методів здійснюють управління капіталом підприємства та окремими його складовими (фінансовий директор, фінансова служба підприємства, фінансові менеджери та ін.). Топ-менеджери підприємства є головними генераторами ідей та рішень, менеджери нижчих ланок управління безпосередньо задіяні у виконанні управлінських рішень вищих керівників.

4. Мета, яка полягає в оптимізації обсягу, складу, структури та вартості капіталу підприємства для того, щоб підвищити раціональність формування та ефективність використання капіталу з метою стратегічного розвитку підприємства та підвищення добробуту його власників.

Динамічні зміни, що відбуваються у зовнішньому середовищі спонукають керівників підприємства приймати такі рішення у сфері управління капіталом, щоб обсяг, складові капіталу та пропорції між ними забезпечували безперервність

діяльності підприємства, його фінансову стійкість та платоспроможність. До того ж, управління капіталом повинно бути направлене на отримання підприємством грошових надходжень від використання кожного його виду (власного, залученого та запозиченого).

5. Завдання – це заходи, що спрямовані на досягнення визначеної вище мети. Щоб її досягти необхідно [8, с. 259]:

- сформувати достатній обсяг капіталу для забезпечення необхідних темпів економічного розвитку підприємства. Для цього необхідно визначити загальну потребу в капіталі, який необхідний підприємству для фінансування активів; розробити схему фінансування оборотних та позаоборотних активів, розробити систему залучення різноманітних видів капіталу з можливих джерел;

- оптимізувати розподіл залученого капіталу за напрямками діяльності та сферами використання. Для цього необхідно проаналізувати найбільш ефективні напрямки використання капіталу за окремими видами діяльності і господарськими операціями; сформувати такі пропорції використання капіталу, за яких досягається найбільш ефективне його функціонування та зростання ринкової вартості підприємства в майбутньому;

- забезпечити умови отримання максимальної доходності капіталу за запланованого рівня фінансового ризику. Це досягається на стадії формування капіталу за рахунок мінімізації середньозваженої його вартості, оптимізації співвідношення власного та запозиченого капіталу в таких пропорціях, щоб забезпечити отримання найбільш високого рівня прибутку;

- забезпечити мінімізацію фінансового ризику, що пов'язаний з використанням капіталу, за запланованого рівня його доходності. Це досягається за рахунок диверсифікації форм капіталу, формування його оптимальної структури, ліквідації деяких фінансових ризиків, застосування ефективних форм їх внутрішнього і зовнішнього страхування;

- підтримувати постійну фінансову рівновагу підприємства (високий рівень фінансової стійкості і платоспроможності) у процесі його розвитку. Цього можна досягти сформувавши оптимальну структуру капіталу і вклавши його у

необхідних обсягах у високоліквідні активи; раціоналізувавши склад цього капіталу за періодом його залучення, зокрема, за рахунок збільшення питомої ваги перманентного капіталу;

- забезпечити достатній рівень фінансового контролю засновників над підприємством. Для цього засновники концентрують у своїх руках контрольний пакет акцій підприємства і в подальшому стежать, щоб підприємство не було поглинуте сторонніми інвесторами;

- забезпечити достатню фінансову гнучкість підприємства. Для цього в процесі формування капіталу підприємства необхідно оптимізувати співвідношення власних і запозичених фінансових ресурсів, знизити рівень фінансових ризиків і своєчасно розраховуватись з інвесторами та кредиторами;

- оптимізувати оборот капіталу, тобто ефективно управляти потоками різних форм капіталу в процесі окремих циклів його кругообігу на підприємстві, забезпечити синхронність формування окремих видів капіталу в процесі операційної інвестиційної діяльності;

- забезпечити своєчасне реінвестування капіталу у найбільш доходних напрямках, забезпечуючи необхідний рівень його ефективності в цілому.

Щоб вирішити визначені завдання і досягти мети управління капіталом підприємства, управлінський персонал повинен:

- визначити потребу в капіталі. Для цього наявні кошти зіставляються з обсягами необхідних ресурсів, що обґрунтовані у бізнес-плані розвитку підприємства;

- визначити можливі джерела залучення коштів враховуючи розміри підприємства, його форму власності, інвестиційну привабливість, доступність джерел тощо);

- оцінити можливі варіанти формування оптимальної структури капіталу з погляду мінімізації його ціни, максимізації віддачі від використання коштів за умови збереження фінансової незалежності;

- раціонально розміщувати капітал, формувати майно підприємства;

- ефективно використовувати капітал;

– здійснити аналіз впливу формування і використання капіталу на ефективність діяльності підприємства [63, с. 143].

6. Науково обґрунтовані принципи, до яких І.О. Бланк відносить: комплексний характер формування, варіантність вибору управлінських рішень та їх орієнтованість на стратегічні цілі розвитку підприємства; інтегрованість із загальною системою управління підприємством; динамізм управління [8].

У той же час Л.Г. Ліпич та І.О. Гадзевич вважають, що: «принципами управління капіталу є: оптимальне розміщення капіталу підприємства на стадіях кругообігу; планування обсягу та структури капіталу; наявність системи джерел формування капіталу; контроль за станом і використанням капіталу» [40, с.116].

7. Функції

Зважаючи на те, що управління капіталом є складовою системи управління підприємством, тому для нього характерні загальні функції, які виконує менеджмент. Це такі функції як: організація, планування, регулювання, мотивування, а також функції його інформаційної підтримки - облік, аналіз, контроль.

8. Методи.

Як справедливо зазначає М.А. Мельник, в сучасних умовах особливе місце посідають економічні методи управління, а саме засоби та інструменти, які цілеспрямовано впливають на створення умов для функціонування і розвитку підприємництва. Сутність цих методів полягає в опосередкованому впливі на виконавців і створенні таких економічних передумов, за яких підприємство, його господарські одиниці й окремі виконавці під впливом економічних стимулів, що діють як перспективи матеріальної вигоди чи збитку, самостійно обирають напрямок розвитку їх діяльності [43, с. 95].

Аналіз методів управління капіталом, що застосовуються на вітчизняних підприємства свідчить, що використовуються переважно формалізовані методи прогнозування (статистичні та структурні) і майже не застосовуються неформальні методи управління, які базуються на аналітичних здібностях управлінців, які за допомогою логічних прийомів та методик обирають

оптимальне рішення на основі теоретичного порівняння альтернатив із урахуванням накопиченого досвіду.

Разом з тим практичний досвід свідчить, що прийняття рішень в економіці відбувається перш за все з використанням евристичних методів, які, як правило, передбачають застосування правил, прийомів, спрощень, що ґрунтуються на відповідному досвіді особи, яка приймає рішення.

Варто відмітити, що процес управління капіталом не є одиничною дією, а являє собою процес підготовки, прийняття та реалізації рішень стосовно цілеспрямованого формування та ефективного використання капіталу, який сприяє досягненню високого економічного результату відповідно до стратегічних і поточних цілей діяльності підприємства.

На нашу думку, процес управління капіталом є безперервним динамічним явищем і залежить від чіткої послідовності дій (етапів) у межах управлінського циклу. Етапи циклу управління капіталом слід розглядати в нерозривній єдності функцій управління, оскільки їх неправильна або неточна реалізація призводить до спотворення реальної ситуації та помилкових висновків щодо поточного та перспективного стану капіталу підприємства. Результат процесу прийняття рішень щодо управління капіталом підприємства залежить від наявності інформації та часткових рішень, які приймаються на кожному етапі циклу управління. Отже, управління капіталом як процес має включати:

- постановка проблеми управління;
- розробка управлінського рішення;
- реалізація управлінського рішення;
- контроль за виконанням управлінського рішення.

Концептуальна модель процесу управління капіталом підприємств з характеристикою етапів та їх змістом наведена на рис. 1.7.

Для створення налагодженого механізму управління капіталом, на думку О.М. Рудницької та Н.З. Шпак, необхідно:

- чітко визначати цілі і завдання управління капіталом, а також контролювати їх дотримання у плановому періоді;

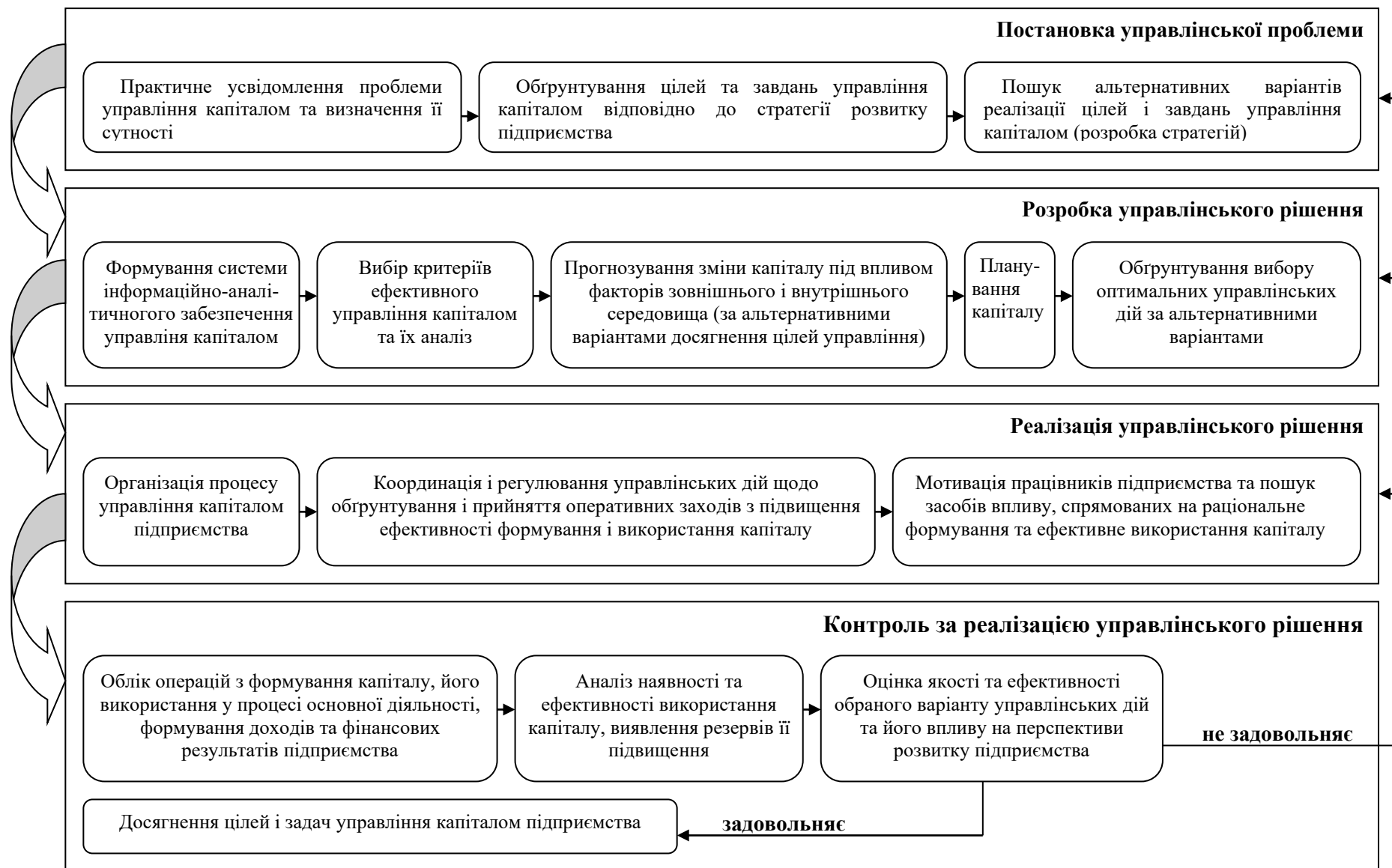

Рис. 1.7. Концептуальна модель процесу управління капіталом підприємств

- удосконалити методику визначення й аналізу ефективності використання усіх видів капіталу;
- розробити напрями оптимізації процесу управління капіталом, а також їхнього аналізу та запровадження;
- розробити загальну стратегію управління капіталом;
- використовувати у процесі управління економічних методів і моделей, зокрема під час аналізу і планування;
- орієнтуватись на застосування внутрішніх важелів впливу на процес управління капіталом [71, с. 259].

Механізм управління капіталом підприємств буде злагодженим та дієвим, якщо в ході його реалізації використовуватиметься належна інформаційна система підтримки управлінського процесу, яка включає повну, своєчасну та достовірну обліково-аналітичну інформацію. Це дасть можливість вирішити існуючі проблеми і науково обґрунтувати рішення із формування та використання капіталу підприємства.

У процесі управління капіталом підприємства розробляють стратегію і тактику управління. Стратегія являє собою загальний напрямок і спосіб використання засобів для досягнення поставленої мети. Тактика управління — це конкретні методи і прийоми досягнення поставленої мети у конкретній ситуації й у визначений момент часу. [50].

На стадії формування капіталу, підприємства переважно застосовують оперативне та тактичне управління, тобто в першу чергу вирішуються завдання підтримки на оптимальному рівні показників платоспроможності і ліквідності. Розрізняють наступні базові стратегії управління капіталом:

- консервативна, за якої очікується дохідність вища, ніж по банківським депозитам за значно менших ризиків, ніж на ринку акцій;
- збалансована, за якою очікувана дохідність порівнюється з середньоринковою за найліквіднішими акціями, але з меншим ступенем ризику;
- ризикова, за якої отримується максимальний приріст активів;
- індексну використовують інвестори, які мають на меті отримання

інвестиційного доходу з портфеля цінних паперів, сформованого на основі індексу [8].

Система управління капіталом підприємства передбачає визначення та реалізацію політики щодо управління:

- власним капіталом, який формується за рахунок зовнішніх та внутрішніх джерел;
- залученим капіталом, який збільшує капітал підприємства за рахунок внутрішніх джерел, таких як випуск привілейованих акцій тощо;
- запозиченим капіталом, який поповнює капітал підприємства за рахунок зовнішніх джерел, таких як банківський кредит, товарний (некомерційний) кредит, емісія облігацій тощо;
- структурою капіталу, що передбачає його оптимізацію.

Рівень розвитку та вдосконалення системи управління капіталом впливає на ефективність діяльності підприємства. Тому в умовах ринкової економіки в Україні особливого значення набувають процеси, пов'язані з удосконаленням системи управління капіталом підприємства, зокрема його формуванням та використанням, оскільки важливою умовою є створення та розвиток необхідної фінансово-ресурсної бази для сталого економічного зростання.

РОЗДІЛ 2

ДІАГНОСТИКА ПРОЦЕСІВ ФОРМУВАННЯ КАПІТАЛУ ТА ЕФЕКТИВНОСТІ ЙОГО ВИКОРИСТАННЯ

2.1. Техніко-економічна характеристика та оцінка фінансового стану ТОВ «РАССВЕТ»

Товариство з обмеженою відповідальністю «РАССВЕТ» успішно працює в аграрній сфері з березня 2003 року. Основний вид економічної діяльності підприємства за КВЕД 01.11 «Вирощування зернових культур (крім рису), бобових культур і насіння олійних культур». Підприємство вирощує зернові та технічні культури (пшеницю, ячмінь, кукурудзу, соняшник, гірчицю, сою та сорго). Крім цього підприємство здійснює:

- вирощування свиней та поросят;
- переробку та реалізацію продукції сільського господарства (м'ясопродукції, олії, хлібобулочних виробів);
- послуги юридичним та фізичним особам в обробітку ґрунту, обробці посівів, збиранні та перевезенні врожаю сільськогосподарських культур;
- надання транспортних послуг по перевезенню вантажів та пасажирів;
- торгівельно-закупівельну діяльність, роздрібну та оптову торгівлю продовольчими та промисловими товарами, в т.ч. шляхом створення власної торгівельної мережі;
- виробництво та реалізацію кормів та концентратів для тваринництва та птахівництва.

З 2019 року підприємство виробляє електроенергію наземною фотоелектричною сонячною електростанцією потужністю 629,2 кВт та реалізує її.

Землі та потужності Товариства знаходяться в селах Рівному та Іванівцях Новоукраїнського району Кіровоградської області.

Середня кількість працівників підприємства у 2019 р. становила 96 осіб, у 2020 році – 90 осіб, у 2021 році – 92 особи.

Використовуючи досвід аграріїв зарубіжних країн, на підприємстві застосовуються технології мінімального обробітку ґрунту та прямого посіву (No till). Такі технології передбачають відмову від оранки, але при цьому рештки рослин залишаються на поверхні поля, обмежуючи розвиток бур'яну та запобігаючи ерозії ґрунту. Це дозволяє зменшити витрати на підготовку ґрунту та добрив. За допомогою цієї системи сільськогосподарські підприємства підвищують продуктивність та прибутковість своєї діяльності та реалізують дбайливе ставлення до землі й збереження її родючості. Для цього використовується спеціальна імпортна техніка для висівання, збирання та зберігання врожаю провідних світових виробників: CASE, CLAAS, Terranova та Richiger. Урожайність пшениці за технологією No-till становить близько 60-70 ц/га, кукурудзи – 75-80 ц/га, соняшнику – 25-35 ц/га.

За рахунок підвищення прибутковості підприємство має можливість оновлювати свою матеріально-технічну базу побудувавши новий комплекс із приймання, сушіння та обробки сільськогосподарської продукції продуктивністю 100 т/год.

Варто відмітити соціальну відповідальність досліджуваного підприємства, яка полягає у: виробництві та реалізації якісної продукції; добросовісній сплаті податків, виконанні вимог міжнародного, державного та регіонального законодавств; постійному підвищенні фаховості працівників, охороні та зміцненні їх здоров'я; реалізації благодійних і спонсорських проектів. Керівництво товариства в значному обсязі вирішує соціальні проблеми тих територіальних громад, на території яких працює.

Крім того, ТОВ «РАССВЕТ» значна увага приділяється екологічній відповідальності. Це: дотримання вітчизняних законів і стандартів, міжнародних екологічних нормативів і вимог, власних стандартів і нормативних документів підприємства та вимог споживача; постійний контроль питань охорони навколишнього середовища; ретельний облік і класифікація джерел впливу на навколишнє середовище складу й обсягу твердих і рідких відходів, викидів у атмосферу; стимулювання застосування енергозберігаючих технологій (в т.ч.

будівництво сонячної електростанції); регулярне навчання та перенавчання персоналу підприємства роботі в системі охорони навколишнього середовища.

Постійна турбота про навколишнє середовище, вирішення екологічних проблем завжди враховуються при взаєминах із постачальниками та споживачами. Підприємство разом із місцевими органами влади, інститутами громадянського суспільства бере участь у розробці та реалізації проектів охорони навколишнього середовища, сприянні навчанню з програм здорового способу життя.

Таким чином, ТОВ «РАССВЕТ» зосереджене на підвищенні продуктивності та прибутковості земель за рахунок використання сучасного обладнання і технологій, які включають у себе постійний аналіз врожаю, докладні процеси планування та застосування оптимізованої стратегії сівозміни; компанія має власні ємності для зберігання зерна у безпосередній близькості від місця збору врожаю. Це дає змогу більш вільно планувати терміни продажі вирощеного, контролювати якість продукції, а також зменшити ризик псування продукції в процесі транспортування.

Господарство самостійно здійснює зовнішньоекономічну діяльність, виступає учасником та засновником підприємств з іноземними інвестиціями згідно з Законом України «Про підприємства в Україні», «Про зовнішньоекономічну діяльність», «Про іноземні інвестиції».

Майно підприємства становлять основні фонди та оборотні кошти, а також інші цінності, вартість яких відображається в самостійному балансі. Підприємство є власником продукції, виробленої підприємством в результаті господарської діяльності; одержаних доходів; іншого майна, набутого на підставах, не заборонених законом. Прибуток підприємства утворюється з надходжень від господарської діяльності після покриття матеріальних та прирівняних до них витрат, а також сплати податків та інших обов'язкових платежів, що встановлені чинним законодавством України.

Бухгалтерський апарат даного підприємства очолюється головним бухгалтером і включає в себе головного бухгалтера, головного економіста та

бухгалтера-касира, за кожним з яких закріплена відповідна ділянка роботи.

Оцінка діяльності Товариства передбачає дослідження динаміки його фінансових результатів, що дозволяє зробити висновок щодо тенденцій зміни цих показників порівняно з попередніми періодами, прибутковості або збитковості діяльності підприємства, визначити фактори впливу на формування величини чистого прибутку (збитку) підприємства.

На основі узагальнених в табл. 2.1 даних (розрахованих з використанням інформації, наведеної в додатках Д та Е), які характеризують прибутковість діяльності ТОВ «РАССВЕТ», можна зробити наступні висновки.

Протягом досліджуваного періоду підприємство не мало збитків, однак простежується нестійка динаміка показника чистого прибутку. Так, в 2020 році порівняно з 2019 роком цей показник зменшився на 14688,0 тис.грн. або на 65,4%. На такий результат вплинуло значне зменшення інших операційних доходів на 96,1%. І, хоча загальний обсяг витрат у 2020 році фактично зменшились на 7682,0 тис.грн. або на 7,1%, однак у їх структурі значними темпами зросли інші операційні витрати (майже в 6 разів), інші витрати (більш ніж у 5 разів) та адміністративні витрати (на 16,8%).

У 2021 році ситуація покращилась, про що свідчить зростання чистого прибутку у порівнянні з 2020 роком на 59270,0 тис.грн., що склало близько 862% базового рівня. Для формування об'єктивної уяви про тенденції, якими характеризується аналізований період, потрібно зазначити, що чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) в 2021 році зріс на 79716,0 тис.грн. або на 74,4%, однак інші фінансові доходи знизились на 10,5%. Оскільки їх питома вага складає 0,3%, тому таке зниження мало незначний вплив на загальний результат прибутковості підприємства навіть при збільшенні загального обсягу витрат на 25,8%. Отже, чисті доходи підприємства зростали швидшими темпами ніж його витрати.

Таблиця 2.1

Оцінка фінансових результатів діяльності ТОВ «РАССВЕТ» Новоукраїнського району Кіровоградської області за 2019-2021 роки

Показник	2019 рік, тис.грн.	2020 рік			2021 рік			
		Абсолютне значення, тис.грн.	Відхилення 2020 р. по відношенню до 2019 р.		Абсолютне значення, тис.грн.	Відхилення 2021 р. по відношенню до 2020 р.		Відхилення 2021 р. по відношенню до 2019 р., % (9=6/2x100)
			Абсолютне, тис.грн. (4=3-2)	Відносне, % (5=3/2x100)		Абсолютне, тис.грн. (7=6-3)	Відносне, % (8=6/3x100)	
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг)	127563	107217	-20346	84,1	186933	+79716	174,4	146,5
Інші операційні доходи	2749	108	-2641	3,9	5580	+5472	5166,7	203,0
Інші фінансові доходи	-	617	+617	-	552	-65	89,5	-
Разом доходи	130312	107942	-22370	82,8	193065	+85123	178,9	148,2
Собівартість реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг)	(91378)	(81706)	-9672	89,4	(104136)	+22430	127,5	114,0
Адміністративні витрати	(9465)	(11055)	+1590	116,8	(13657)	+2602	123,5	144,3
Інші операційні витрати	(23)	(136)	+113	591,3	(5039)	+4903	3705,1	21908,7
Фінансові витрати	(6779)	(6228)	-551	91,9	(2360)	-3868	38,0	34,8
Інші витрати	(200)	(1038)	+838	519,0	(824)	-214	79,4	412,0
Разом витрати	(107845)	(100163)	-7682	92,9	(126016)	+25853	125,8	116,8
Чистий прибуток (збиток)	22467	7779	-14688	34,6	67049	+59270	861,9	298,4

Зростання собівартості у 2021 році в порівнянні з 2020 роком на 27,5% та у порівнянні з 2019 роком на 14,0% пов'язане, в першу чергу, зі зростанням обсягів виробництва, а також зі зростанням цін на паливно-мастильні матеріали, посівмат та засоби захисту рослин, що використовуються у виробничому процесі підприємства.

Отже, узагальнюючи дані, що відображають результативність господарської діяльності, можна зазначити, що підприємство ТОВ «РАССВЕТ» у 2019-2021 роках було прибутковим за рахунок збільшення обсягів оброблюваних земель, удосконалення технологій обробітку землі та використання сучасного обладнання і технологій, які включають у себе постійний аналіз врожаю, докладні процеси планування та застосування оптимізованої стратегії сівозміни. До того ж, природно-кліматичні умови у 2020-2021 роках неабияк сприяли збільшенню урожайності сільськогосподарської продукції, що вплинуло на рентабельність її вирощування та прибутковість діяльності підприємства.

Оцінка процесу управління капіталом підприємства передбачає здійснення ґрунтовної оцінки фінансового стану підприємства, зокрема, за такими основними критеріями як майновий стан, ліквідність, фінансова стійкість, ділова активність та прибутковість (рентабельність).

Оцінка майнового стану підприємства дає змогу охарактеризувати виробничий потенціал підприємства. Для цього доцільно розрахувати наступні показники:

1. *Коефіцієнт зносу основних засобів*, який визначається відношенням суми зносу основних засобів до їх первісної вартості і характеризує стан основних засобів та ступінь їх зношеності. Позитивним є зменшення цього показника.

$$K_z = \frac{\Phi_{1p.1012}}{\Phi_{1p.1011}} \quad (2.1)$$

2. *Коефіцієнт придатності* є доповненням коефіцієнту зносу до 100% (або одиниці), тобто

$$K_n = 1 - K_z. \quad (2.2)$$

Вважається, що значення коефіцієнту зносу більше 50% (а відповідно коефіцієнта придатності менше 50%) є небажаним. Отже, на даному підприємстві основні фонди зношені менше ніж на 20%. Проте, підприємство періодично здійснює модернізацію основних засобів (зокрема у 2021 році). Це сприяє більшій продуктивності виробництва і є суттєвим чинником підвищення прибутковості господарюючого суб'єкта з усіма витікаючими наслідками.

3. *Коефіцієнти оновлення та вибуття* показують яку частину від наявних на кінець звітної періоду становлять нові основні засоби та яка частина основних засобів вибула за звітний період.

Оскільки по досліджуваному підприємству відсутні дані про оновлення та вибуття основних засобів можливості розрахувати відповідні коефіцієнти немає. Проте можна розрахувати *коефіцієнт приросту основних засобів*, використовуючи дані балансу підприємства. Він показує частку нових основних засобів у наявних на кінець звітної періоду, і визначається відношенням різниці первісних вартостей нових та вибувчих за звітний період основних засобів до первісної вартості наявних на кінець звітної періоду основних засобів. Позитивним є збільшення цього коефіцієнта.

$$K_o = \frac{\phi 1(p.101(p.4) - p.101(p.3))}{\phi 1 p.1011} . \quad (2.3)$$

4. *Коефіцієнт мобільності активів* показує кількість обігових коштів, яка припадає на одиницю необігових; тобто потенційну можливість перетворення активів у ліквідні кошти. Позитивною тенденцією є збільшення показника. Оптимальним є значення показника $K_{mob.} \geq 5$.

$$K_{mob.} = \frac{\phi 1 p.1195 - \phi 1 p.1200}{\phi 1 p.1095} \quad (2.4)$$

5. *Фондоозброєність* показує забезпеченість персоналу основними засобами; яка вартість основних засобів припадає на одного працівника.

$$\Phi_{озбр.} = \frac{\phi 1(p.101(p.3) - p.1010(p.4))}{\frac{2}{4}} . \quad (2.5)$$

6. *Фондовіддача основних фондів* показує ефективність використання основних фондів; тобто скільки одиниць доходу від реалізації продукції припадає на 1 грн. основних фондів, що використовуються для її виробництва.

$$\Phi_{\text{віддача}} = \frac{\Phi_{2p.2000}}{\Phi_{1p.1010}} \quad (2.6)$$

Зведення показників майнового стану по ТОВ «РАССВЕТ» наведено в таблиці Ж.1 додатку Ж.

Отже, стан основних засобів підприємства на кінець 2021 року можна вважати задовільним, оскільки коефіцієнт їх зносу не перевищує 15,8%, але спостерігається загрозна тенденція його збільшення. Протягом 2019-2020 років спостерігається незначне зменшення коефіцієнту придатності, що може характеризуватися негативною інвестиційною та амортизаційною політикою підприємства. А вже у 2021 році підприємством було придбано нову техніку й таке оновлення вплинуло на показники аналізованого періоду, тому й спостерігається збільшення коефіцієнту приросту основних фондів на 32,1%.

Протягом 2019-2021 років спостерігається позитивна тенденція до збільшення показника фондоозброєності, тобто вартість основних засобів, що припадає на одного працівника збільшується. А от показник фондовіддачі має нестійку тенденцію: у 2020 році він зменшився на 21,4%. Проте, вже у 2021 році спостерігаємо його збільшення на 55,7%, що засвідчує підвищення ефективності використання основних фондів, тобто зростає величина доходу, отриманого від реалізації продукції, що припадає на 1 грн., вкладену у основні фонди, які використовуються для виробництва цієї продукції.

Щодо коефіцієнта мобільності активів, то його значення хоча і збільшується у 2021 році, проте воно далеке від нормативного, тобто підприємство, на жаль, не має достатньої потенційної можливості перетворення активів у ліквідні кошти.

Отже, на основі розрахованих показників можна зробити висновок, що стан основних засобів підприємства є задовільним протягом досліджуваного періоду. Проте, для забезпечення стабільного розвитку підприємства слід спрямувати зусилля на формування ефективної інвестиційної політики, реалізація якої

забезпечить необхідний рівень оновлення засобів виробництва.

Аналіз ліквідності підприємства дозволяє визначити спроможність підприємства сплачувати свої поточні зобов'язання та здійснюється шляхом розрахунку таких показників:

1. *Коефіцієнт покриття (загальної ліквідності)* характеризує достатність обсягу ресурсів підприємства, що можуть бути використані для погашення його поточних зобов'язань та розраховується відношенням оборотних активів до поточних зобов'язань підприємства.

$$K_{з.л.} = \frac{\text{ф. п. 1195}}{\text{ф. п. 1695}} \quad (2.7)$$

У нормі значення даного коефіцієнта повинно бути у межах 1,5-2,5, але не менше 1.

2. *Коефіцієнт швидкої ліквідності* характеризує можливості підприємства щодо сплати поточних зобов'язань за умови своєчасного погашення дебіторської заборгованості та визначається відношенням найбільш ліквідних оборотних засобів підприємства (гроші та їх еквіваленти, поточні фінансові інвестиції, дебіторська заборгованість) до поточних зобов'язань.

$$K_{ш.л.} = \frac{\text{ф. п. 1195} + \text{п. 1100}}{\text{ф. п. 1695}} \quad (2.8)$$

3. *Коефіцієнт абсолютної ліквідності* характеризує здатність підприємства негайно ліквідувати короткострокову заборгованість та визначається відношенням суми грошей підприємства та поточних фінансових інвестицій до його поточних зобов'язань.

$$K_{а.л.} = \frac{\text{ф. п. 1160} + \text{п. 1165}}{\text{ф. п. 1695}} \quad (2.9)$$

Його нормативне значення: від 0,2 до 0,35.

4. *Показник чистого оборотного капіталу (ЧОК)* визначається різницею між оборотними активами підприємства та його поточними зобов'язаннями. Його наявність та величина свідчать про спроможність сплачувати свої поточні зобов'язання.

$$\text{ЧОК}=\text{ф.1 (p.1195 – p.1695)} \quad (2.10)$$

Аналіз коефіцієнтів ліквідності для ТОВ «РАССВЕТ» наведено в таблиці Ж.2 додатку Ж.

Як видно з таблиці Ж.2 значення коефіцієнта покриття зменшилося у 2020 році в порівнянні з 2019 роком (на 0,11 пункти). Це сталося в основному через зменшення оборотних активів та значне збільшення обсягу короткострокових кредитів банків (що свідчить про розширення джерел фінансування господарської діяльності) та інших поточних зобов'язань, підприємства. Не дивлячись на зменшення значень розрахованого показника, його величина перебувала в межах норми і свідчить про те, що підприємство мало можливість вчасно ліквідовувати свої борги. На зростання цього показника у 2021 році вплинуло збільшення запасів, в т.ч. виробничих запасів, готової продукції і дебіторської заборгованості, що свідчить про певні недоліки в роботі підприємства, а також зменшення короткострокових кредитів банків та заборгованості за розрахунками з бюджетом, що свідчить про покращення платіжної дисципліни підприємства.

Спостерігається тенденція збільшення коефіцієнта швидкої ліквідності у 2020 році порівняно з 2019 роком на 0,06 пунктів, у 2021 році порівняно з 2020 роком на 0,13 пунктів що є позитивною тенденцією. Однак значення цього показника є нижчим за нормативне і свідчить про те, що підприємство не в змозі було без особливих зусиль сплатити за власними поточними зобов'язаннями.

Коефіцієнт абсолютної ліквідності також має тенденцію до зменшення у 2020 році та збільшення у 2021 році, що пов'язано з нестійкою динамікою наявності у підприємства грошових коштів та їх еквівалентів. Позитивним є те, що його значення не виходить за межі нормативного.

Наявність робочого (чистого оборотного) капіталу досліджуваного підприємства свідчить про те, що воно все ж таки здатне сплатити власні поточні борги та має фінансові ресурси для розширення діяльності й інвестування.

Отже, можна зробити висновок, що за аналізований період, ліквідність підприємства характеризується нестійкою динамікою, а саме зниженням показників у 2020 році, що спричинено кризовими явищами в економіці,

пов'язаними з пандемією COVID-19. Практично всі показники залишались у межах нормативних значень, що характеризує підприємство як здатне своєчасно розраховуватися за своїми борговими зобов'язаннями. Але слід звернути увагу на здатність підприємства негайно розраховуватися за поточними зобов'язаннями, оскільки значення коефіцієнтів абсолютної ліквідності, хоча і мають позитивну динаміку, залишаються меншими за нормативне значення, тобто підприємство не має достатньо грошових коштів на рахунках. Це є наслідком зростання іншої поточної дебіторської заборгованості, тому підприємству слід спрямувати зусилля на її рефінансування і вивчати фінансові можливості своїх контрагентів.

Аналіз ділової активності дозволяє проаналізувати ефективність основної діяльності підприємства, що характеризується швидкістю обертання фінансових ресурсів підприємства за допомогою таких показників:

1. *Коефіцієнт оборотності активів* (ресурсовіддачі) показує ефективність використання підприємством своїх ресурсів (скільки оборотів здійснюють активи за період, обсяг отриманої чистої виручки на одиницю інвестованих в активи коштів), незважаючи на джерела їх залучення, і визначається відношенням чистої виручки до середньої величини підсумку балансу підприємства. Позитивним є збільшення показника.

$$K_{o.a.} = \frac{\text{ф.з.2000}}{\frac{\text{ф.1(р.130(р3)+р.130(р4))}}{2}} \cdot \quad (2.11)$$

2. *Коефіцієнт оборотності оборотного капіталу* показує ефективність його використання (скільки оборотів здійснюють обігові кошти за період, обсяг виручки, що припадає на одиницю обігових коштів) та визначається відношенням чистої виручки до середньорічної величини оборотного капіталу підприємства. Позитивним є збільшення цього коефіцієнта.

$$K_{o.o.k.} = \frac{\text{ф.з.2000}}{\frac{\text{ф.1(р.119(р3)+р.119(р4))}}{2}} \cdot \quad (2.12)$$

3. *Тривалість одного обороту оборотного капіталу* характеризує середній період від витрачання коштів на виробництво продукції до отримання коштів за

реалізацію цієї продукції. Позитивною тенденцією є зменшення періоду (оборотності).

$$T_{o.ок} = \frac{\text{Кількість днів у році (365)}}{K_{o.ок}} \quad (2.13)$$

Коефіцієнт оборотності оборотного капіталу у 2021 році збільшився порівняно з 2019 роком на 0,45 пункти. Це свідчить про те, що темпи росту виручки (146,5%) перевищують темпи приросту оборотних активів (139,7%). Як наслідок, тривалість одного обороту оборотного капіталу зменшилась із 233,97 днів у 2019 році до 181,59 днів у 2021 році.

4. *Коефіцієнт оборотності матеріальних запасів* показує швидкість реалізації товарно-матеріальних запасів підприємства та визначається відношенням собівартості реалізованої продукції до середньорічної вартості матеріальних запасів. Позитивним є збільшення цього коефіцієнта.

$$K_{o.з.} = \frac{\text{ф.з.2050}}{\frac{p.1109p3 + p.1109p4}{2}} \cdot \quad (2.14)$$

5. *Тривалість одного обороту запасів* характеризує тривалість періоду, впродовж якого запаси трансформуються в кошти. Позитивною варто вважати тенденцію зменшення тривалості одного обороту, якщо це не перешкоджає нормальному процесу виробництва, не загрожує дефіцитом матеріальних ресурсів.

$$T_{o.з.} = \frac{\text{Кількість днів у році (365)}}{K_{o.з.}} \quad (2.15)$$

Коефіцієнт оборотності матеріальних запасів характеризує кількість оборотів коштів, інвестованих у запаси. На підприємстві спостерігається позитивна тенденція до його збільшення на 0,13. Відповідно, зменшилась тривалість одного обороту запасів на 23,41 дні.

При аналізі даного показника слід звернути увагу на динаміку собівартості продукції. На досліджуваному підприємстві темпи її зростання у 2021 році порівняно з 2019 роком – 113,96% є значно нижчими за темпи зростання чистого доходу – 146,54%, тому зростання коефіцієнта оборотності і зменшення

тривалості одного обороту матеріальних запасів свідчить про ефективність їх використання.

6. *Коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості* ілюструє швидкість обертання дебіторської заборгованості підприємства за аналізований період, збільшення чи зменшення кредитного потенціалу підприємства та визначається відношенням чистої виручки до середньорічної величини дебіторської заборгованості.

$$K_{o.d.z.} = \frac{\text{ф.2р.2000}}{\frac{\sum \text{р.}(1125155)_{\text{гр.3}} + \sum \text{р.}(1125155)_{\text{гр.1}}}{2}} \quad (2.16)$$

Даний показник характеризує у скільки разів виручка перевищує середню дебіторську заборгованість. Позитивною тенденцією варто вважати збільшення коефіцієнта.

7. *Тривалість обороту дебіторської заборгованості* показує середній період погашення дебіторської заборгованості підприємства, і визначається відношенням тривалості звітної періоду до коефіцієнта оборотності дебіторської заборгованості. Позитивним є зменшення показника.

$$T_{o.d.z.} = \frac{\text{Кількість днів у році (365)}}{K_{o.d.z.}} \quad (2.17)$$

Коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості за аналізований період зменшився за рахунок значного збільшення іншої поточної дебіторської заборгованості, що є негативною тенденцією. Відповідно збільшився термін її погашення з 22,1 днів у 2019 році до 34,4 днів у 2020 році та 22,9 днів у 2021 році.

Збільшення строку погашення дебіторської заборгованості та її обсягів може свідчити як про те, що керівництво підприємства не приділяє значну увагу стану її погашення, що є негативною тенденцією, так і про позитивні заходи ефективного управління діяльністю підприємства, що проявляються, наприклад, у продажі товарів під реалізацію, розширенні ринку збуту продукції, що дає можливість збільшувати дохід підприємства.

8. *Коефіцієнт оборотності кредиторської заборгованості* ілюструє

швидкість обертання кредиторської заборгованості підприємства за аналізований період, збільшення або зменшення комерційного кредиту, що надається підприємству та визначається відношенням чистої виручки до середньорічної величини кредиторської заборгованості.

$$K_{o.k.z.} = \frac{\phi.2p.2000}{\frac{\phi 1(\sum p.(1600690)_{гр.} + 3\sum p.(1600690)_{гр.}}{2}} \quad (2.18)$$

9. *Тривалість обороту кредиторської заборгованості* показує середній період сплати підприємством короткострокової кредиторської заборгованості та визначається відношенням тривалості звітного періоду до коефіцієнта оборотності кредиторської заборгованості. Позитивним є зменшення показника.

$$T_{o.k.z.} = \frac{\text{Кількість віроц} (365)}{K_{o.k.z.}} \quad (2.19)$$

Позитивну динаміку має коефіцієнт оборотності кредиторської заборгованості, який за період 2019-2021 років збільшився на 0,98. Відповідно строк її погашення зменшився майже на 49 днів. Це є прямим наслідком збільшення чистого доходу підприємства, покращення фінансових результатів його діяльності. Це свідчить про залежність досліджуваного підприємства, як і будь-якого суб'єкта підприємництва, від його партнерів, від ефективності господарювання, стану на ринку тощо.

Тенденції, що були виявлені нами при розрахунку показників оборотності, досить яскраво характеризують покращення ефективності управління капіталом, яка генерує подальше покращення фінансового стану підприємства та непрямо свідчить про високий рівень ефективності управління капіталом на підприємстві. Виключенням є 2020 рік, погіршення показників якого, як вже зазначалось, викликані кризовою ситуацією, спричиненою пандемією COVID-19. Слід звернути увагу на те, що тривалість обертання кредиторської заборгованості значно перевищує тривалість обороту дебіторської заборгованості, тобто на досліджуваному підприємстві не прагнуть своєчасно розраховуватися за своїми зобов'язаннями та використовують переважно банківське кредитування для

фінансування розвитку господарської діяльності підприємства.

Аналіз показників ділової активності ТОВ «РАССВЕТ» наведено в таблиці Ж.3 додатку Ж.

Визначення ефективності вкладення капіталу у підприємство та раціональність його використання здійснюється за допомогою розрахунку таких показників рентабельності:

1. *Коефіцієнт рентабельності активів (інвестицій)* показує обсяг чистого прибутку, що припадає на 1 грн. вкладених активів та визначається відношенням чистого прибутку підприємства до середньорічної вартості активів.

$$P_A = \frac{\text{ф.2р.235062355}}{\text{ф.1(р.1300р3)+р.1300р4):2}} \quad (2.20)$$

2. *Коефіцієнт рентабельності продукції* показує обсяг прибутку, що припадає на 1 грн. собівартості реалізованої продукції, тобто ефективність реалізації продукції (робіт та послуг) та визначається відношенням валового прибутку до собівартості продукції..

$$P_{\Pi} = \frac{\text{ф.2р.209062091}}{\text{ф.2р.2000}} \quad (2.21)$$

3. *Коефіцієнт рентабельності діяльності* показує ефективність виробничо-господарської діяльності підприємства та визначається відношенням чистого прибутку підприємства до чистої виручки від реалізації продукції (робіт, послуг).

$$P_D = \frac{\text{ф.2р.235062355}}{\text{ф.2р.2000}} \quad (2.22)$$

Розраховані показники по ТОВ «РАССВЕТ» наведено в таблиці Ж.4 додатку Ж.

Аналіз показників рентабельності ТОВ «РАССВЕТ» свідчить, що найкращі результати підприємство отримало у 2021 році, де відбулося збільшення усіх показників. Основний показник, рентабельність діяльності, за аналізований період збільшився на 0,18 пункта або в 2 рази, що свідчить про збільшення ефективності господарської діяльності підприємства.

Проаналізувавши показники фінансового стану ТОВ «РАССВЕТ» за період з 2018 по 2021 роки можна зробити висновок, що загалом спостерігається більш-менш стабільна ситуація на підприємстві. Динаміка показників рентабельності вказує на прибутковість роботи підприємства, розподіл прибутку є ефективним, в достатньому обсязі оновлюються основні засоби, знос яких за аналізований період не перевищує 15,8%, і поповнюються оборотні активи. Слід відмітити відповідність показників ліквідності підприємства нормативним значенням та допустимого збільшення залежності підприємства від зовнішніх джерел фінансування. Проте, керівництву слід звернути увагу на прискорення оборотності дебіторської заборгованості та забезпечення достатнього рівня абсолютної ліквідності, покращити платоспроможність підприємства.

2.2. Аналіз складу, структури та динаміки капіталу ТОВ «РАССВЕТ»

Своє рішення щодо вкладення коштів інвестори в середньому на 60% ґрунтують на основі фінансових факторів, основним з яких є структура капіталу. Тому, щоб привернути їх увагу, структура джерел фінансування підприємства повинна свідчити про її стабільність та дохідність. З кожним роком частка власного капіталу вітчизняних підприємств зменшується, що змушує їх збільшувати фінансування за рахунок позикового капіталу.

Здійснення процесу управління капіталом підприємства, підходи до визначення якого окреслено нами в першому розділі магістерської роботи, передбачає аналіз пасивів як джерел формування активної складової капіталу підприємства. В свою чергу аналіз пасивів підприємства передбачає оцінку їх складу, структури та простеження динаміки їх зміни.

Загальну оцінку структури капіталу за джерелами формування та її динаміку наведено в таблиці И.1 додатку И.

Нарощування обсягів виробництва потребує додаткового вкладення коштів, як власних так і позикових.

Наведені дані свідчать, що фінансові ресурси ТОВ «РАССВЕТ» на кінець 2021 року порівняно з 2019 роком, зросли на 63303,0 тис.грн., або на 28,1%. Це спричинено зростанням обсягу власного капіталу на 67625,0 тис.грн., або на 40,4%, зокрема величина нерозподіленого прибутку підприємства збільшилась за цей період на 70561,0 грн., або на 43,4%. При цьому додатковий капітал зменшився на 3026,0 тис.грн., або на 62,2%.

Динаміка позикового капіталу у період 2019-2021 років була нестійкою. У 2020 році його обсяг збільшився на 4363,0 тис. грн., або на 7,6%. Це відбулося за рахунок збільшення короткострокових банківських позик на 2881,0 тис.грн., або на 5,4%, поточної кредиторської заборгованості за розрахунками з оплати праці на 37,0 тис.грн., або на 9,7%, за одержаними авансами на 46 тис.грн. та інших поточних зобов'язань на 2321,0 тис.грн.

Тенденції, що склались в 2021 році, мали зворотну динаміку зміни показників поточних зобов'язань 2020 року. Так, в 2021 році їх обсяг зменшився на 8685,0 тис.грн., або на 14,0%. Це сталося через скорочення короткострокових кредитів банків на 8077,0 тис.грн., або на 14,5%, поточної кредиторської заборгованості за розрахунками з бюджетом на 804,0 тис.грн., або 64,9% та інших поточних зобов'язань на 1704,0 тис.грн., або 73,4%.

Довгострокових зобов'язань протягом досліджуваного періоду підприємство не мало.

Щодо структури капіталу, то розраховані та наведені в таблиці И.2 додатку И дані дають можливість визначити наступні тенденції. 2019-2021 роки характеризуються високим рівнем формування капіталу підприємства за рахунок власного, відповідно 74,4%, 73,5% та 81,5%. Причому весь він формується за рахунок нерозподіленого прибутку (97-99%), в той же час незначну частку становить зареєстрований (пайовий) капітал близько 0,04% та додатковий – в середньому 1,5% (рис. 2.1).

Така структура пасиву балансу свідчить про невелику залежність підприємств від зовнішніх джерел фінансування. Позитивною тенденцією є не тільки наявність нерозподіленого прибутку на підприємстві, але і його зростання

протягом досліджуваного періоду. Звичайно, робота на власному капіталі є досить позитивним явищем, але в такому випадку не використовуються інші можливості щодо розвитку підприємства, а вартість власного капіталу не завжди є оптимальною для підприємства. Причиною незначного користування кредитами та іншими джерелами залученого капіталу можна пояснити прагненням підприємства мінімізувати вплив зовнішніх чинників на процес управління фінансами підприємства.

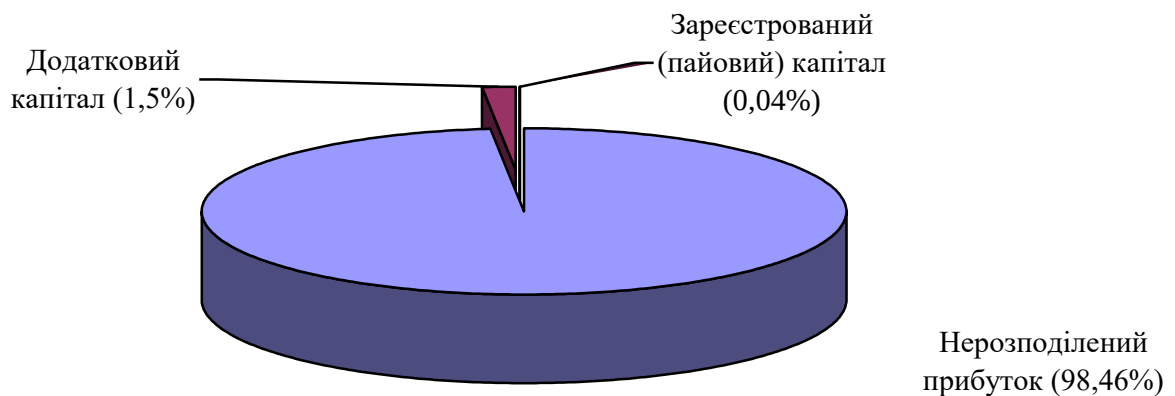

Рис. 2.1. Структура власного капіталу ТОВ «РАССВЕТ» Новоукраїнського району Кіровоградської області у 2019-2021 рр.

Збільшення частки власного капіталу у 2021 році порівняно з 2020 роком на 8,0% є наслідком покращення фінансових результатів діяльності підприємства до 67049,0 тис.грн. 59270,0 тис.грн. з цієї суми були спрямовані на фінансування приросту активів. Це дало можливість зменшити використання позикових коштів, зокрема короткострокових кредитів банків, що забезпечує зростання фінансової стійкості підприємства. Окрім цього, використання власного капіталу характеризується простотою залучення, немає необхідності узгодження його використання та високою здатністю генерувати прибуток у всіх сферах діяльності підприємства.

Проте, обмеженість обсягів залучення власних фінансових ресурсів для розширення операційної та інвестиційної діяльності все ж таки спонукає

підприємство залучати позикові кошти.

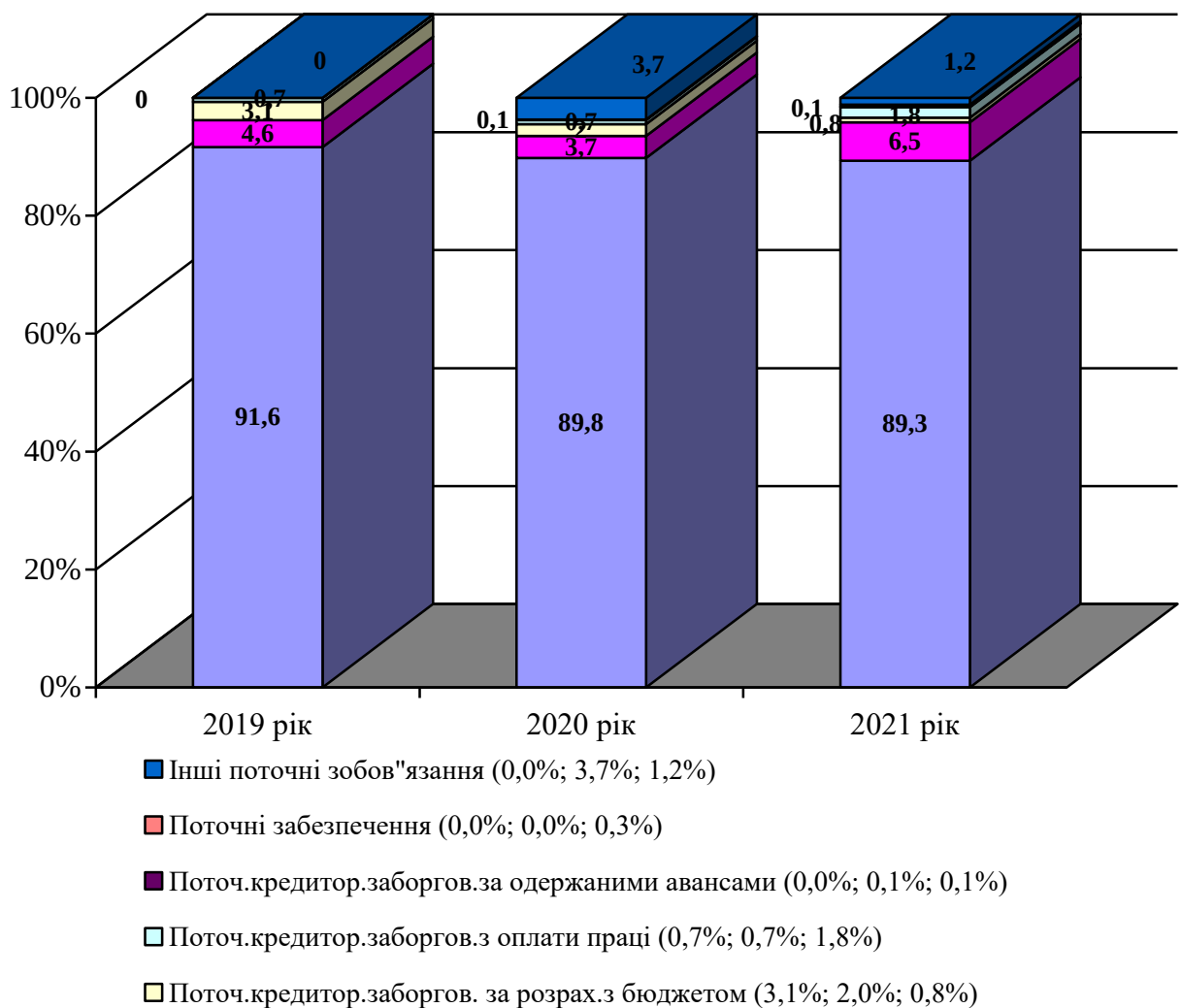

Рис. 2.2. Динаміка структури позикового капіталу ТОВ «РАССВЕТ» Новоукраїнського району Кіровоградської області у 2019-2021 рр.

В структурі позикового капіталу відбулись певні зміни. Скорочення короткострокових кредитів банків позитивно впливає на рівень ліквідності підприємства. Збільшення поточної кредиторської заборгованості за товари, роботи і послуги характеризує підприємство як не досить надійного контрагента, який не дотримується платіжної дисципліни, але це пов'язано з наявністю значно більшого обсягу у 2019-2020 роках дебіторської заборгованості.

Розрахунки з контрагентами формують стабільність у взаємовідносинах з ними, яка часто впливає на конкурентноздатність підприємства, а заборгованість по розрахунках з бюджетом може привести до застосування санкцій, які прямо можуть погіршити фінансовий стан.

Негативним, на нашу думку, є відсутність в структурі капіталу довгострокових зобов'язань, які дають можливість більш ефективно вибудовувати фінансову стратегію досліджуваного підприємства.

Визначена структура власного капіталу доводить задовільні результати господарської діяльності досліджуваного підприємства. Але, при цьому повинен насторожити фінансовий менеджмент на підприємстві. Велика частка власного капіталу не завжди означає поліпшення становища підприємства, можливості швидкого реагування на зміну ділового клімату. Використання ж позикових коштів свідчить про гнучкість підприємства, його здатність залучати кредити, ефективно використовувати і своєчасно повертати їх.

Аналіз динаміки та структури капіталу дає підстави стверджувати, що підприємство повинно покращити підходи до управління ним, розширивши джерела фінансування господарської діяльності. Хоча, при цьому виникає потреба постійного аналізу фінансової діяльності підприємства з метою контролю за фінансовою стійкістю і т.д. Остаточний же висновок з приводу цього можна зробити здійснивши аналіз фінансової стійкості та ефективності використання капіталу.

2.3. Оцінка ефективності управління капіталом ТОВ «РАССВЕТ»

Ефективне управління капіталом підприємства передбачає здійснення аналізу, що являє собою процес дослідження основних результативних показників ефективності функціонування капіталу на підприємстві з метою виявлення резервів формування оптимальної структури джерел його фінансування та ефективне їх використання. Це передбачає розрахунок та аналіз показників фінансової стійкості підприємства, що характеризують на скільки ефективно підприємство використовує свої фінансові ресурси.

1. *Коефіцієнт фінансової автономії (фінансової незалежності)* або коефіцієнт концентрації власного капіталу показує яку частку займає власний

капітал підприємства у загальній сумі вкладених у його діяльність засобів:

$$K_{\text{авт}} = \frac{\text{ф. п. 1495}}{\text{ф. п. 1900}} \quad (2.23)$$

2. *Коефіцієнт фінансової залежності* є оберненим коефіцієнту фінансової автономії. Зростання цього показника у динаміці свідчить про збільшення питомої ваги позикових коштів у фінансуванні підприємства, що може призвести до втрати фінансової незалежності. Якщо ж його значення зменшується до 1 (100 %), то це свідчить, що діяльність підприємства повністю фінансується коштами його власників. Позитивним є зменшення даного показника.

$$K_{\text{зал}} = \frac{\text{ф. п. 1900}}{\text{ф. п. 1495}} \quad (2.24)$$

3. *Коефіцієнт фінансового ризику (фінансового левериджу)* дає найбільш загальну оцінку фінансової стійкості та показує співвідношення між залученими коштами та власним капіталом, тобто скільки одиниць залучених коштів припадає на кожну одиницю власних. Якщо цей показник зростає в динаміці, то це означає, що посилюється залежність підприємства від зовнішніх інвесторів і кредиторів, тобто про зниження фінансової стійкості, і навпаки. Оптимальним значенням є $K_{\text{ф.р}} \leq 0,5$, критичним — $K_{\text{ф.р}} = 1$.

$$K_{\text{ф.р}} = \frac{\text{ф. п. 1595 + п. 1695 + п. 1700 + п. 1800}}{\text{ф. п. 1495}}$$

4. *Коефіцієнт маневреності власного капіталу* показує, яка частина власного оборотного капіталу є маневреною, тобто знаходиться в обороті, а яка капіталізована. Для гнучкого використання власних коштів підприємства, значення коефіцієнта маневреності повинно бути досить високим. Нормативним значенням вважається $>0,1$, а позитивним є його незначне збільшення в динаміці.

Різкий ріст цього коефіцієнта не може свідчити про нормальну діяльність підприємства, тому що його зростання відбувається за умови або збільшення обсягу власного оборотного капіталу, або зменшення обсягу власних джерел

фінансування. Зростання цього показника викликає автоматичне зменшення інших показників, наприклад коефіцієнта фінансової автономії.

$$K_{\text{ман}} = \frac{p.1195 - p.169}{p.1495} \quad (2.26)$$

Розрахунок коефіцієнтів капіталізації для ТОВ «РАССВЕТ» наведено в таблиці К.1 додатку К.

Чим вище значення коефіцієнта фінансової автономії, тим фінансово стійкіше, стабільніше і більш незалежне від зовнішніх кредиторів підприємство. Практичний досвід свідчить, що загальна сума заборгованості не повинна перевищувати суму власних джерел фінансування, тобто джерела фінансування підприємства (загальна сума капіталу) повинні бути хоча б на половину сформовані за рахунок власних засобів. Мінімальне значення коефіцієнта автономії (= 0,5) свідчить про те, що всі зобов'язання підприємства можуть бути покриті його власними коштами. Отже, коефіцієнт фінансової автономії підприємства за досліджуваний період мав нестійку тенденцію. У 2020 році він зменшився на 0,01 (або на 1,4%), тобто ризик появи фінансових труднощів незначно збільшився, а от у 2021 році його значення збільшилося на 0,08 (або на 11,0%). Отже, підприємство стає більш стабільним, але темпи його розвитку стають обмеженими, оскільки власний капітал не завжди може забезпечити необхідного додаткового обсягу росту активів в періоди сприятливої кон'юнктури ринку.

Ріст показника фінансової залежності у динаміці означає збільшення частки позикових засобів у фінансуванні підприємства, і як наслідок втрату фінансової незалежності. Якщо його значення знижується до 1 (100%), то це означає, що власники підприємства повністю його фінансують, а якщо перевищує 1, то навпаки. Позитивною тенденцією є зменшення даного показника. Отже, оскільки значення коефіцієнта 1,23, це означає, що при вкладенні в активи підприємства 1,23 грн., позиченими є 23 коп. Динаміка даного коефіцієнта свідчить про збільшення фінансової залежності підприємства

у 2020 році, проте у 2021 році ситуація покращилась. Збільшення використання підприємством позикових коштів є свідченням прагнення власників підприємства, через брак власного капіталу, залучати позики для оновлення основних засобів, впровадження нових технологій та ін.

Коефіцієнт фінансового ризику (левериджу) показує, скільки одиниць залучених коштів припадає на кожну одиницю власних. Зростання показника в динаміці свідчить про посилення залежності підприємства від зовнішніх інвесторів і кредиторів, тобто про зниження фінансової стійкості, і навпаки. За розрахованими даними значення коефіцієнта фінансового левериджу протягом досліджуваного періоду не перевищувало критичне значення, що свідчить про стійкий фінансовий стан підприємства. Спостерігається незначне його підвищення у 2020 році. Це відбулося за рахунок збільшення обсягу короткострокових кредитів банків та інших поточних зобов'язань. Проте у 2021 році підприємство змогло зменшити таку заборгованість і коефіцієнт фінансового ризику зменшився на 0,13 (або на 36,1%).

Коефіцієнт маневреності капіталу у 2019 та 2021 роках мав достатнє значення, тобто підприємство мало можливість фінансувати поточну діяльність власним капіталом. Як видно з розрахунків спостерігалось зменшення даного показника у 2020 році на 0,03 (або на 25,0%), тобто у підприємства на той час зменшилась можливість фінансувати оборотний капітал за рахунок власних коштів.

Чим вищий рівень коефіцієнта фінансової автономії і нижчий коефіцієнта фінансової залежності та коефіцієнта фінансового ризику, тим стійкіший фінансовий стан підприємства. У ТОВ «РАССВЕТ» протягом аналізованого періоду коефіцієнт фінансової автономії підприємства збільшився на 0,07 і зменшився показник залежності підприємства від зовнішніх інвесторів і кредиторів на 0,11. Така динаміка показників фінансової автономії та фінансової залежності є позитивною тенденцією, не зважаючи на тимчасове погіршення ситуації у 2020 році. Цей рік характеризувався незначним збільшенням коефіцієнту фінансового левериджу (ризiku), що свідчить про збільшення

залежності підприємства від залучених коштів. Оскільки власних коштів для купівлі нової техніки та обладнання у підприємства було недостатньо, то використання ним позикового капіталу в даній ситуації було виправданим.

Оцінку ефективності використання капіталу підприємства здійснюють з допомогою наступних показників:

1. *Коефіцієнт оборотності загального капіталу*, який визначається відношенням виручки від реалізації товарів, робіт та послуг до середньорічної величини загальної суми капіталу підприємства:

$$K_{o.z.k.} = \frac{\phi.2 \text{ р.}2000}{\frac{\phi.1(p.1900(\text{зр.}3) + p.1900(\text{зр.}4))}{2}}$$

2. *Тривалість обороту загальної суми капіталу*:

$$T_{o.z.k.} = \frac{\text{Кількість днів у році (365)}}{K_{o.z.k.}}$$

3. *Коефіцієнт оборотності власного капіталу*, визначається відношенням виручки від реалізації товарів, робіт та послуг до середньорічної величини суми власного капіталу підприємства:

$$K_{o.v.k.} = \frac{\phi.2 \text{ р.}2000}{\frac{\phi.1(p.1495(\text{зр.}3) + p.1495(\text{зр.}4))}{2}} \quad (2.29)$$

4. *Тривалість обороту власного капіталу*:

$$T_{o.v.k.} = \frac{\text{Кількість днів у році (365)}}{K_{o.v.k.}}$$

5. *Коефіцієнт оборотності позикового капіталу*, визначається відношенням виручки від реалізації товарів, робіт та послуг до середньорічної величини суми позикового капіталу підприємства:

$$K_{o.p.k.} = \frac{\phi.2 \text{ р.}2000}{\frac{\phi.1(\sum p.(1595-1695)\text{гр.}3 + \sum p.(1595-1695)\text{гр.}4)}{2}}$$

6. *Тривалість обороту позикового капіталу:*

$$T_{\text{о.п.к.}} = \frac{\text{Кількість днів у році (365)}}{K_{\text{о.п.к.}}}$$

Аналіз коефіцієнтів ефективності використання капіталу для ТОВ «РАССВЕТ» наведено в таблиці К.2 додатку К.

Як свідчать наведені в таблиці К.2 результати попередньо здійснених розрахунків, ефективність використання капіталу за всіма його видами покращується. Збільшення швидкості обороту капіталу дає можливість підприємству збільшити обсяг виробництва і реалізації продукції без додаткового залучення фінансових ресурсів, а також в результаті прискорення оборотності капіталу збільшується сума прибутку, тому треба прагнути до прискорення руху капіталу на всіх стадіях його кругообігу.

Оцінка прибутковості підприємства дозволяє визначити ефективність вкладення коштів у підприємство та їх використання.

Ефективність використання капіталу підприємства визначається на основі аналізу наступних показників:

1. *Коефіцієнт рентабельності використання капіталу (за чистим прибутком)* показує обсяг заробленого чистого прибутку на кожну гривню вкладеного власного капіталу та визначається відношенням чистого прибутку підприємства до середньорічної вартості його капіталу:

$$P_{\text{ч.п.}} = \frac{\text{ф.2 р.2350}}{\frac{\text{ф.1(р.1900 (зр.3) + р.1900 (зр.4))}}{2}}, \quad (2.33)$$

2. *Коефіцієнт рентабельності використання капіталу (за валовим прибутком)* характеризує ефективність використання власних ресурсів для отримання прибутку та визначається відношенням валового прибутку підприємства до середньорічної вартості його капіталу:

$$P_{\text{в.п.}} = \frac{\text{ф.2 (р.2000-р.2050)}}{\frac{\text{ф.1(р.1900 (зр.3) + р.1900 (зр.4))}}{2}}, \quad (2.34)$$

3. Коефіцієнт рентабельності власного капіталу свідчить про ефективність вкладення коштів до даного підприємства та визначається відношенням чистого прибутку підприємства до середньорічної вартості власного капіталу:

$$P_{\text{вк}} = \frac{\text{ф.2 р.2350}}{\frac{\text{ф.1(р.1495(зр.3) + р.1495(зр.4))}}{2}} \quad (2.35)$$

4. Коефіцієнт рентабельності позикового капіталу характеризує ефективність вкладення запозичених коштів до даного підприємства та визначається відношенням чистого прибутку підприємства до середньорічної вартості позикового капіталу:

$$P_{\text{пк}} = \frac{\text{ф.2р.2350}}{\frac{\text{ф.1}(\sum \text{р.}(1595-1695)\text{гр.3} + \sum \text{р.}(1595-1695)\text{гр.4})}{2}} \quad (2.36)$$

5. Період окупності капіталу є зворотним до коефіцієнта рентабельності капіталу за чистим прибутком та показує за який період повернуться кошти, вкладені у підприємство.

$$П_{\text{окк.}} = \frac{\text{ф.1(р.1900(гр.3) + р.1900(гр.4)):2}}{\text{ф.2 р.2350}} \quad (2.37)$$

Розраховані показники наведено в таблиці К.3 додатку К.

Чітко узагальнюють аналіз капіталу підприємства розраховані показники прибутковості. Розглянувши їх можна прийти до висновку про покращення ефективності використання капіталу за усіма показниками.

Здійснені нами розрахунки свідчать про покращення ефективності використання капіталу підприємства за критеріями як оборотності так і його рентабельності, що формує певні позитивні настрої щодо покращення фінансового стану в майбутньому.

Проведені розрахунки фінансового стану ТОВ «РАССВЕТ» та накладенні результати такого дослідження на критеріальні підходи до оцінки кредитоспроможності, які використовуються банками України, дають можливість стверджувати наступне: баланс підприємства є ліквідним, йому вистачає власних джерел фінансування для формування оборотних активів, аналіз структури і

динаміки майна підприємства свідчить про нарощення виробництва і освоєння підприємством нових напрямків діяльності. Крім того, протягом 2019 – 2021 років ТОВ «РАССВЕТ» є платоспроможним. Заборгованість підприємства становить достатньо невелику суму і буде погашена найближчим часом.

РОЗДІЛ 3

ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМКИ УДОСКОНАЛЕННЯ УПРАВЛІННЯ КАПІТАЛОМ ПІДПРИЄМСТВ

3.1. Формування оптимальної структури капіталу підприємства

Нестача фінансових ресурсів, втрата фінансової стійкості та руйнування ефекту синергії діяльності – все це є наслідками неефективно сформованої структури капіталу підприємства, що тягне за собою появу інших факторів кризового стану підприємства. Тому для того, щоб забезпечити стійкий фінансовий стан підприємства (достатню величину доходу, платоспроможність і ліквідність, рентабельність діяльності), одним з основних завдань кожного керівника є формування найбільш прийнятної структури капіталу.

Основними ознаками, що характеризують ефективну структуру капіталу на підприємстві є: безперервність виробничого процесу; висока швидкість обороту капіталу; збалансованість дохідності капіталу та ризиків, що бере на себе підприємство; інтенсивний розвиток підприємства; переважання показника рентабельності інвестованого капіталу над середньозваженою вартістю капіталу підприємства; регулярне підвищення вартості підприємства [24, с. 331].

Ефективна діяльність досліджуваного сільськогосподарського підприємства неможлива без залучення позикового капіталу, оскільки власного у нього не вистачає. Варто зазначити, що підприємства, які використовують позиковий капітал, часто мають вищий потенціал свого розвитку, однак, за таких умов збільшується й фінансовий ризик та виникає загроза банкрутства. Тому актуальним є формування такого співвідношення між власним та позиковим капіталом, яке б позитивно впливало на результати діяльності підприємства, тобто забезпечувало отримання максимального прибутку і максимальної рентабельності [34].

На сьогодні не має єдиного універсального методу оптимізації структури капіталу, використовуючи який підприємство визначило б оптимальне

співвідношення між власним і позиковим капіталом.

Вітчизняні науковці вважають, що досягнення найменшої середньозваженої вартості капіталу або найменшої його граничної вартості у випадку додаткового залучення коштів забезпечується співвідношення власного та позикового капіталу у розмірі 50:50, що є оптимальним. Закордонні вчені запевняють, що високий рівень фінансової стійкості та рентабельності капіталу забезпечується оптимальним його співвідношенням 60:40, тобто 60% власного капіталу та 40% позикового капіталу. Однак більшість вітчизняних підприємств не дотримуються даних співвідношень, що не сприяє їх ефективному розвитку.

Деталізував зазначену проблему у своїх дослідженнях І.О. Бланк, який виділив наступні критерії оптимізації:

1) метод оптимізації структури ресурсів за критерієм мінімізації їх вартості. Вважається, що необхідно попередньо оцінити власний та залучений капітал за різних умов їх формування, обслуговування та здійснити багатоваріантні розрахунки середньозваженої вартості капіталу;

2) метод оптимізації структури ресурсів за критерієм максимізації рівня прогнозованої фінансової рентабельності власного капіталу. За цим методом необхідно провести багатоваріантні розрахунки рівня фінансової рентабельності при різній структурі ресурсів. При цьому використовується ефект фінансового левериджу, сутність якого полягає у тому, що зростання рентабельності власного капіталу відбувається за умови підвищення частки залученого, але позитивний ефект буде лише у тому випадку, якщо різниця між валовим прибутком та середнім розміром відсотка за кредит є позитивною величиною;

3) метод оптимізації структури ресурсів за критерієм мінімізації рівня фінансових ризиків, який пов'язаний із процесом диференційованого вибору джерел фінансування різних складових частин активів підприємства [8; 15].

В.О. Подольська та О.В. Яріш вважають, що оптимальна структура капіталу це така пропорція між власним і позиковим капіталом, яка забезпечує найефективніше співвідношення між дохідністю та фінансовою стійкістю підприємств [53, с. 488].

На думку В.В. Бочарова, оптимальною структурою капіталу є таке співвідношення власних і позичкових засобів, яке забезпечує найефективніший взаємозв'язок між параметрами їх дохідності, що у підсумку збільшує ринкову вартість підприємств. Ключовими критеріями такої оптимізації він вважає мінімізацію середньозваженої вартості капіталу та максимізацію ринкової вартості підприємства [10, с. 168].

Отже, формування оптимальної структури капіталу відіграє важливу роль у стратегічному аналізі капіталу та передбачає визначення такого співвідношення між власними коштами підприємства та грошовими засобами, що інвестуються в його діяльність на основі платності та повернення, за умови якого забезпечується максимальна ефективність функціонування підприємства.

За умови формування оптимальної структури капіталу забезпечується своєчасне задоволення потреби в капіталі; формується достатній обсяг капіталу для забезпечення необхідних темпів економічного розвитку підприємства; забезпечується достатня фінансова гнучкість підприємства; забезпечуються умови досягнення максимальної прибутковості капіталу [68].

Використання позичкового капіталу для здійснення господарської діяльності в стабільних економічних умовах є нормальною практикою переважної більшості підприємств. Але, оскільки залучення позичкового капіталу підвищує витратність виробництва, впливає на ціноутворення, обсяги реалізації, доходи та прибуток, розміри такого залучення повинні бути економічно обґрунтованими і раціональними в кожному конкретному випадку.

Оптимальне співвідношення різних видів фінансування підприємств не може бути однаковим в умовах відносно стабільної економічної ситуації та в умовах фінансової кризи.

Співвідношення власного та позикового капіталу під впливом кризи може знаходитися в певному діапазоні з урахуванням впливу факторів на оптимальну структуру капіталу підприємства. Але цей діапазон не повинен залишатися постійним, а повинен коригуватися з урахуванням змін в економіці [55].

Особливо на формування структури капіталу підприємства впливає

специфіка вітчизняного бізнес-середовища, яка через підвищені ризики втрати контролю або банкрутства підприємства надає перевагу максимально можливому використанню власних коштів. (рис. 3.1).

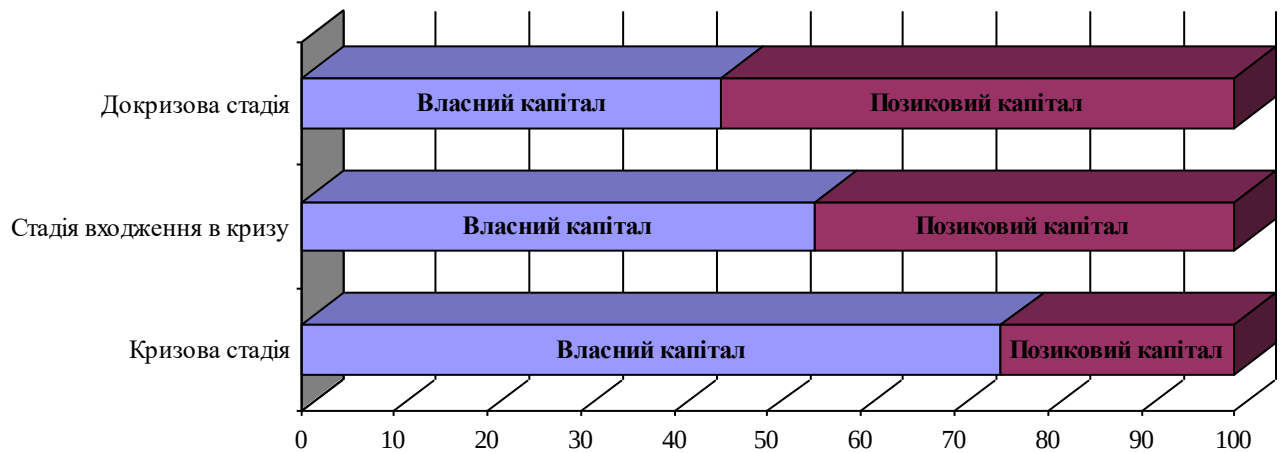

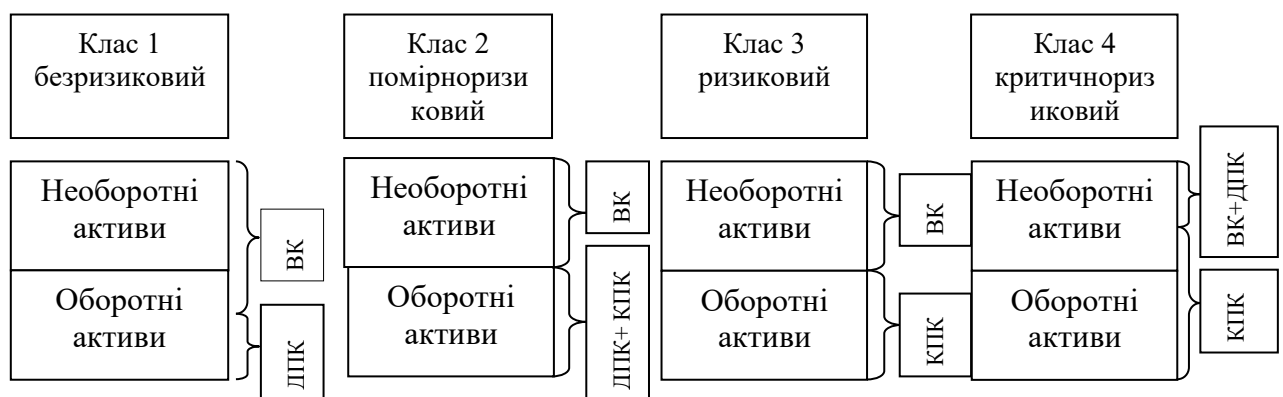
Рис. 3.1. Зміна частки власних коштів у структурі капіталу під впливом кризи

З наростанням кризового стану спостерігається збільшення частки власних коштів, які формуються головним чином за рахунок прибутку. Він стає елементом власного капіталу після того, як набуває форми нерозподіленого прибутку. Перед власниками підприємства постає непростий вибір: або повністю вилючити отриманий у звітному періоді прибуток з метою його споживання чи інвестування в інші проекти, або реінвестувати цей прибуток в повному обсязі в діяльність свого підприємства (таке рішення в умовах кризи при зниженні частки боргового фінансування капіталу може стати найбільш прийнятним), або ж скомбінувати перші два варіанти, тобто розподілити отриманий дохід на дві частини - реінвестований прибуток і дивіденди (це забезпечує компроміс між поточним і відтермінованим споживанням та сприяє нарощуванню обсягів фінансово-господарської діяльності). Якщо ж ситуація характеризується жорсткими кризовими умовами, то весь отриманий прибуток доводиться реінвестувати у діяльність підприємства, щоб не допустити банкрутства.

Отже, під час кризи підприємство стає не лише неплатоспроможним, а й

утискаються інтереси його власників і кредиторів. Тому при визначенні ефективності вкладень у власний капітал необхідно розглядати й можливості альтернативного використання інвестованих ресурсів. Вибір способів кризової оптимізації структури капіталу повинен здійснюватися з урахуванням ступеню їх ризикованості та фінансової здійсненності.

З метою підвищення ефективності формування оптимальної структури капіталу підприємства доцільно проводити діагностику джерел фінансування його виробничої діяльності. При її проведенні виділяють кілька класів об'єктів за ознакою рівня ризику втрати фінансової стійкості підприємством. Критерієм цієї ознаки доцільно обрати рівень забезпеченості власними фінансовими ресурсами основних і оборотних фондів підприємства, який буде визначати тип політики фінансування. Залежно від того, яка частка продуктивного капіталу фінансується за рахунок власних джерел, пропонується виділяти чотири класи із різними рівнями забезпеченості власними коштами процесу відтворення (рис. 3.1) [60, С.94].

де ВК — власний капітал підприємства; ДПК — довгостроковий позиковий капітал; КПК — короткостроковий позиковий капітал.

Рис. 3.1. Класифікація об'єктів за рівнем фінансового забезпечення

Якщо власних коштів підприємства достатньо для фінансування усіх необоротних і постійної частини оборотних активів, то такий механізм фінансового забезпечення можна назвати безризиковим (клас 1).

За умови зростання обсягів виробництва і масштабів діяльності підприємство може претендувати на кредит для фінансування значної частини

оборотних коштів. При цьому, якщо рентабельність продукції цього підприємства перевищує середню ставку процента, що сплачується за використання позикових коштів, механізм фінансового забезпечення можна вважати помірно ризикованим (клас 2).

Якщо ж на певному етапі економічного розвитку підприємство не в змозі фінансувати свої постійні активи (необоротні фонди) лише за рахунок власного капіталу і залучає зовнішні кошти, ризик втрати фінансової стійкості різко зростає, а тому механізм слід вважати ризикованим (клас 3).

І, нарешті, якщо необоротні активи формуються за рахунок усіх можливих джерел їх утворення, у тому числі навіть короткострокових кредитів, результатом цього буде повна відсутність власних оборотних коштів. Йдеться про значну фінансову залежність підприємства, що свідчить про надзвичайний ступінь ризику, який ставить підприємство на межу фінансової кризи і навіть банкрутства (клас 4).

Оскільки фінансова криза для будь-якого підприємства завжди є деструктивним чинником його подальшого господарювання, запропонована схема класифікації у межах діагностики механізму фінансового забезпечення дає змогу підприємству вчасно зорієнтуватися у разі появи фінансової небезпеки [48, С.26].

В залежності від того, наскільки раціонально підібрані джерела фінансування вартість підприємства може збільшитись або зменшитись. Доцільно фінансувати діяльність підприємства за рахунок внутрішніх джерел (статутного капіталу, виручки, прибутку, амортизації, різних резервних фондів). Якщо ж власних ресурсів бракує, то необхідно оцінити можливі переваги та ризики звернення до зовнішніх джерел (позик, випуску облігацій, акцій та ін.).

Отже, єдиного «рецепту» визначення ефективного співвідношення власних і позикових джерел капіталу не існує навіть для одного й того ж підприємства на різних стадіях його розвитку і при різній кон'юктурі товарного і фінансового ринків.

На вибір структури капіталу впливає ряд факторів:

— стадія життєвого циклу підприємства. На стадії зрілості переважно

використовують власний капітал, а на стадії зростання залучають значні розміри позичкового;

— рівень рентабельності. Чим вищий рівень рентабельності підприємства, тим менше воно потребує позичкового капіталу;

— структура активів. Висока питома вага ліквідних засобів, які можуть бути використані як застава при одержанні кредиту, дає можливість більше залучати позичкового капіталу;

— конкурентоспроможність продукції підприємства. Чим стабільніший попит на продукцію, тим безпечніше використовувати позичковий капітал;

— коефіцієнт операційного левериджу. Чим вище його значення, тим незначніша частка позичкового капіталу;

— розмір капіталу підприємства. Підприємства із невеликим розміром капіталу орієнтуються переважно на короткострокові джерела фінансування;

— термін використання капіталу. Власний вкладається на більш тривалий термін, а позиковий переважно є короткостроковими вкладеннями;

— фінансовий менталітет власників підприємства. Якщо вони використовують консервативний підхід, то в структурі капіталу буде переважати власний капітал;

— ціна окремих складових капіталу. Для підвищення вартості підприємства необхідно залучати дешевші джерела фінансування капіталу.

Основними способами досягнення ефективної структури капіталу підприємства є:

- збалансування обсягів залучених ресурсів та прибутків підприємства;
- підвищення ефективності процесу управління формуванням капіталу підприємства, що підвищить рівень капіталізації підприємства;
- переважне використання внутрішніх джерел фінансування;
- обов'язкове оцінювання ризиків використання зовнішніх ресурсів;
- пошук нових ресурсів на більш вигідних умовах;
- раціональне скорочення нерентабельних виробничих потужностей;
- збільшення частки нематеріальних активів (гудвіл, ноу-хау, патенти та

інші) у структурі капіталу, що принесе додатковий дохід у майбутньому.

Таким чином, будь-яке підприємство є самостійним у виборі для себе тієї чи іншої структури капіталу. Але існують певні фактори, які впливають на цей вибір. Найсильніші з них: вплив зовнішнього фінансового середовища, галузеві особливості, внутрішні характеристики менеджменту підприємства та час.

Отже, оцінка розміру і структури капіталу є важливою умовою пошуку ефективних способів його формування та використання. Ефективне управління структурою капіталу дозволить підприємству забезпечити свою діяльність необхідним обсягом фінансових ресурсів з метою подальшого розвитку та зростання фінансової рентабельності, а також знизити рівень витрат на фінансування, пов'язаних з використанням різних джерел.

3.2. Підвищення ефективності використання власного капіталу підприємства

Ефективність використання капіталу характеризується його віддачею, тобто прибутковістю. Коефіцієнти рентабельності капіталу ТОВ «РАССВЕТ» були досліджені нами у другому розділі магістерської роботи.

Прибутковість власного капіталу можна підвищити шляхом використання в процесі діяльності позикового капіталу за умови, що його ціна (процентна ставка) буде меншою за прибутковість підприємства. В такому випадку матиме місце «ефект фінансового важеля», який показує, на скільки процентів зміниться рентабельність власного капіталу за рахунок залучення позикових коштів в обіг підприємства.

В. Ковальов вважає, що: «за допомогою левериджу характеризується взаємозв'язок між прибутком і вартісною оцінкою активів або фондів, які використовуються для отримання конкретного прибутку. Його трактують як фактор, незначна зміна якого, може привести до істотних зрушень певних результативних показників» [30].

Його визначають за формулою:

$$\text{ЕФЛ} = (1 - \text{Спп}) \times (\text{КВРа} - \text{ВКкр}) \times \text{ПК/ВК}, \quad (3.1)$$

де: ЕФЛ– ефект фінансового левєриджу, який полягає в зростанні коефіцієнту рентабельності власного капіталу, %;

Спп – ставка податку на прибуток, виражена в десятковому дробі;

КВРа - коефіцієнт валової рентабельності активів (відношення валового прибутку до середньої вартості активів), %;

ВКкр - середній розмір відсотків за кредитні ресурси, які корпорація виплачує за використання позикового капіталу, %;

ПК– середня сума використовуваного корпорацією позикового капіталу;

ВК– середня сума власного капіталу корпорації.

Формула має три основні складові:

1) $(1 - \text{Спп})$ - податковий коректор фінансового левєриджу, який показує якою мірою проявляється ефект фінансового левєриджу за різного рівня оподаткування прибутку. Він практично не залежить від діяльності підприємства, оскільки ставка податку на прибуток визначена законодавчо. Але є винятки: встановлення диференційованих ставок оподаткування; податкові пільги на прибуток; дія пільгового режиму оподаткування у ВЕЗ).

2) $(\text{КВРа} - \text{ВКкр})$ - диференціал фінансового левєриджу, який характеризує різницю між коефіцієнтом валової рентабельності активів та середнім розміром відсотка за кредит. Він є головною умовою, яка формує позитивний ефект фінансового левєриджу. Його від'ємне значення призводить до зниження коефіцієнта рентабельності власного капіталу. В цьому випадку використання підприємством позикового капіталу дає негативний ефект.

Динамічність даного показника обумовлюється дією таких факторів:

- підвищення вартості позикових коштів у період погіршення кон'юнктури фінансового ринку;
- зниження фінансової стійкості підприємства в процесі збільшення частки використовуваного позикового капіталу може призвести до банкрутства, що спонукає кредиторів підвищувати ставки відсотків по кредитах;

– зменшення об'ємів реалізованої продукції в період погіршення кон'юнктури товарного ринку, що призводить до зменшення обсягу валового прибутку від операційної діяльності.

3) (ПК/ВК) - коефіцієнт фінансового левериджу, який показує суму використаного підприємством позикового капіталу в розрахунку на одиницю власного капіталу.

Дія ефекту фінансового важеля дає можливість сформулювати основні правила використання кредитних коштів для забезпечення підвищення рентабельності активів:

1) якщо нові залучені кредитні кошти призводять до зростання ефекту фінансового важеля, то такі ресурси вигідні, навіть тоді, коли зростає коефіцієнт фінансового ризику;

2) величина диференціалу визначає ризик кредитора: чим більший диференціал - тим менший ризик і навпаки;

3) якщо відбувається зростання відсоткової ставки за кредит, то з метою утримання ефекту фінансового важеля треба змінити коефіцієнт фінансового левериджу, тобто залучити додаткові кредитні ресурси.

Фінансовий леверидж призводить до підвищення вартості підприємства лише до певної межі. Коли обсяг позичених коштів стає на багато вищим за власний капітал, то фінансовий ризик і ризик неплатоспроможності зростають, тому, скоріше за все, вартість підприємства знизиться. Тому основним завданням фінансового менеджера є визначення такого рівня фінансового левериджу, який не призведе до значних змін доходів на корпоративні права підприємства і не загрожуватиме інвесторам зростаючим ризиком неплатоспроможності [45].

Знання механізму впливу фінансового левериджу на рівень прибутковості власного капіталу і рівень фінансового ризику, дозволяє цілеспрямовано управляти як вартістю, так й структурою капіталу підприємства.

Розрахуємо ефект фінансового левериджу для ТОВ «РАССВЕТ»:

$$ЕФЛ_{2019} = (1 - 0,18) \times (0,17 - 0,21) \times 0,3158 = - 0,0104$$

$$ЕФЛ_{2020} = (1 - 0,18) \times (0,11 - 0,21) \times 0,3231 = - 0,0265$$

$$ЕФЛ_{2021} = (1 - 0,18) \times (0,32 - 0,21) \times 0,2029 = 0,0183$$

Ефект фінансового левєриджу показує, на скільки процентних пунктів залучення банківського кредиту збільшить рентабельність власного капіталу. Значення ефекту фінансового важеля для даного підприємства у 2021 році складало 0,0183 (або 1,83%). Це свідчить про те, що залучення позикових коштів на суму 47700,0 тис.грн., збільшило рентабельність власного капіталу на 1,83%.

Позитивне значення ефекту фінансового важеля фактично означає, що будь-яке збільшення плеча фінансового важеля, тобто зростання частки позикових коштів у структурі капіталу, призведе до зростання його ефекту. Відповідно, чим вище позитивне значення диференціалу фінансового важеля, тим вище при інших рівних умовах буде його ефект, й, відповідно рентабельність діяльності підприємства [45].

Від'ємне значення ефекту фінансового левєриджу в 2019-2020 рр. показує, що збільшення позикового капіталу в структурі капіталу зменшує прибутковість активів та свідчить про підвищений фінансовий ризик підприємства внаслідок перевищення ставок за кредитами величини економічної рентабельності.

Отже, в загальному рентабельність власного капіталу зросла. Тобто здійснення даних інвестицій на підприємстві сприяло підвищенню ефективності використання власного капіталу підприємства.

Таким чином, в результаті залучення банківського кредиту змінилася структура капіталу, але дана структура є раціональною для підприємства, оскільки забезпечує зростання рентабельності власного капіталу.

Виходячи із особливостей ведення бізнесу ТОВ «РАССВЕТ» необхідно зробити низку пояснень, які вплинули на поточне значення ефекту фінансового важеля. Не існує ідеальних рекомендацій оптимальності ведення бізнесу для будь-яких підприємств, навіть зайнятих в одній сфері. Тим паче, що при визначенні ефекту фінансового важеля враховується існуюча ситуація з формуванням позикових коштів, яка може відрізнятися значною мірою на різних підприємствах.

1. Приріст ефекту фінансового важеля можливий лише за умови подальшого використання пільгового фінансування для сільськогосподарських

товаровиробників. Залучення комерційних банківських кредитів значно скоротить приріст рентабельності підприємства.

2. При визначенні ефекту фінансового важеля слід враховувати ризик виробництва, пов'язаний з кліматичними умовами, а також залежність від світових ринків зернових. Це означає, що нестабільність отримання урожаю та значні коливання ринкових цін на зерно будуть впливати на диференціал ефекту фінансового важеля шляхом зниження рентабельності активів у разі зниження валового прибутку, що, в кінцевому результаті, може впливати на ефективність залучення позикового капіталу.

3. Значною мірою може впливати зміна окремих статей балансу, таких як дебіторська заборгованість (у випадку зміни маркетингової політики), кредитів (у випадку їх погашення чи додаткового залучення), товарно-матеріальних запасів (впливає одразу кілька факторів - вартість, політика реалізації, виручка тощо).

Розрахунок ефекту фінансового важеля сприяє визначенню межі частки використання позикового капіталу для конкретного підприємства, розрахуванню допустимих умов кредитування. Однозначно сказати, що заборгованість - це добре чи погано не можна. Вона є прискорювачом розвитку підприємства, але й прискорювачом ризику. Використовуючи позикові кошти, підприємство може швидше і масштабніше здійснювати свою діяльність. При цьому завдання фінансового менеджера не в тому, щоб виключити усі ризики взагалі, а в тому, щоб прийняти розумні, розраховані ризики в межах диференціала (КВРа - ВКкр).

Багато західних економістів вважають, що оптимальне значення рівня ефекту фінансового важеля близько до 30-50%, тобто що він має дорівнювати третині-половині рівня економічної рентабельності активів. Тоді ефект фінансового важеля здатний, як би, компенсувати податкові зобов'язання та забезпечити власний капітал гідною віддачею. Вважається, що для агропромислового комплексу ефект фінансового важеля у будь-якому випадку буде перевищувати такий поріг. Основна причина цього - низька рентабельність активів, викликана відсутністю високопродуктивних технологій [8].

Отже правильний склад фінансування або правильну структуру капіталу

визначити складно. Остаточне рішення є компроміс. І нарешті, чого може досягти менеджер, - це дати виважену оцінку структури та вартості капіталу, яка була б кращою, ніж у цілій галузі, та кращою, ніж у інших підприємств - конкурентів.

На ефективність використання власного капіталу впливають зовнішні, не залежні від підприємства, фактори та внутрішні, на які підприємство може і повинно активно впливати. Зовнішні фактори характеризуються: загальноекономічною ситуацією, податковим законодавством, умовами одержання кредитів і процентними ставками по них, можливістю цільового фінансування, участю у програмах, що фінансуються з бюджету. Ці й інші фактори визначають рамки, у яких підприємство може маніпулювати внутрішніми факторами раціонального руху власного капіталу.

Основні зовнішні фактори впливу на стан і використання власних фінансових ресурсів на сучасному етапі розвитку економіки такі: криза неплатежів, високий рівень податків, високі ставки банківського кредиту та ін.

Проблема збуту виробленої продукції і неплатежі спричиняють сповільнення обороту власного капіталу. Тому треба випускати продукцію, яка досить швидко і вигідно продається та значно скорочувати випуск продукції, яка не користується поточним попитом.

Дуже важливими є внутрішні фактори впливу на покращення використання капіталу та оптимізації джерел його формування. Це, в першу чергу, збільшення обсягів залучення власних фінансових ресурсів за рахунок чистого прибутку і амортизаційних відрахувань.

Прибуток забезпечує формування більшої частини власних фінансових ресурсів, приріст власного капіталу і, як наслідок, зростання ринкової вартості підприємства.

Основними резервами його збільшення є: збільшення об'ємів реалізації продукції; зниження собівартості продукції, робіт, послуг (наприклад, економія палива, сировини, трудових витрат через удосконалення технології тощо); обґрунтоване підвищення ціни реалізації за умови підвищенні якості продукції, продаж продукції по більш вигідних каналах збуту.

В залежності від мети використання основних засобів, підприємством обираються та застосовуються різні методи нарахування амортизації, яка є важливим джерелом поповнення власного капіталу. Важливу роль амортизаційні відрахування відіграють на підприємствах з високою вартістю власних основних засобів і нематеріальних активів. Однак обсяг власного капіталу підприємства вони не збільшують, а лише є засобом його реінвестування.

Інші внутрішні джерела формування власного капіталу підприємства, такі як, наприклад, визначення позитивних курсових різниць від переоцінки фінансових інвестицій, вкладених у господарську діяльність нерезидента та дооцінка необоротних активів та фінансових інструментів не відіграють суттєвої ролі.

До зовнішніх джерел формування власних фінансових ресурсів належать: внесення засновниками вкладів до статутного та додаткового капіталу в обмін на корпоративні права, одержання необоротних активів на безоплатній основі та одержання безповоротної фінансової допомоги.

Примноження власного капіталу акціонерного товариства пов'язане в першу чергу з управлінням формування його власних фінансових ресурсів. Основною задачею цього управління є забезпечення необхідного рівня самофінансування розвитку господарської діяльності акціонерного товариства в наступному періоді [8, с. 202-204].

Розрахунок рентабельності власного та позикового капіталу ТОВ «РАССВЕТ» свідчить про ефективне використання власних та залучених коштів протягом аналізованого періоду. Рівень прибутковості власного капіталу можна підвищити за рахунок залучення в оборот позикового капіталу, процентна ставка за який буде меншою, ніж прибутковість підприємства. Розраховане значення «ефекту фінансового важеля» для ТОВ «РАССВЕТ» показало, що за рахунок залучення позикових коштів у 2020 році спостерігається підвищення рентабельності власного капіталу.

Слід зазначити, що резервом підвищення рівня прибутковості капіталу є прискорення його оборотності. Розрахунки показників оборотності капіталу

показали, що оборотність капіталу підприємства у 2021 році збільшилась. Так, за 2019 рік оборотний капітал здійснив 0,59 обороту, а 2021-го – 0,71. Окрім того, спостерігається прискорення терміну одного обороту: з 618,64 до 514,08 дня (табл. 2.10). Прискорення оборотності є позитивним явищем, оскільки не потребує додаткового залучення коштів в оборот.

З метою прискорення оборотності капіталу підприємства необхідно вжити наступних заходів:

- всебічно досліджувати і постійно моніторити ринкове середовище;
- аналізувати власні позиції та позиції конкурентів на ринку товарів та послуг;
- систематично здійснювати аналіз оборотності капіталу;
- забезпечувати ритмічну та злагоджену роботу підприємства;
- ліквідовувати збої у постачанні товарів;
- формувати оптимальну структуру виробничих ресурсів підприємства;
- розробляти та приймати ефективні управлінські рішення щодо покращення господарської діяльності.

Здійснення зазначених заходів не лише підвищить ефективність використання фінансово-економічних ресурсів підприємства, а й призведе до зростання обсягу виручки від реалізації товарів і відповідно прибутку до оподаткування та чистого прибутку і, як наслідок, підвищить рівень рентабельності капіталу підприємства.

За результатами комплексного підходу і систематичного аналізу можливо запропонувати реалізацію програми заходів з підвищення ефективності використання капіталу підприємства:

- скорочувати тривалість виробничого циклу за рахунок інтенсифікації виробництва, а саме: механізовувати та автоматизувати виробничі процеси, використовувати новітні технології, підвищувати рівень продуктивності праці, більш повніше використовувати виробничі потужності підприємства, трудові та матеріальні ресурси та ін.;
- підвищувати контроль за рухом найбільш важливих категорій запасів (з

використанням системи ABC-аналізу) і розподілом у чіткій відповідності зі структурою їх витрачання;

- поліпшувати організацію матеріально-технічного постачання щоб безперебійно забезпечувати виробництво необхідними матеріальними ресурсами і скорочувати час перебування капіталу в запасах;

- прискорювати процес відвантаження продукції та оформлення розрахункових документів;

- скорочувати час перебування коштів у дебіторській заборгованості, застосовувати перспективні форми рефінансування дебіторської заборгованості, ефективні форми регулювання середнього залишку грошових активів (скорочувати розрахунки готівкою, відкривати «кредитні лінії» в банку), створювати чіткі системи контролю за рухом дебіторської заборгованості і грошових коштів, розвивати механізми безготівкових розрахунків;

- підвищувати рівень маркетингових досліджень, які були б спрямовані на прискорення руху товарів від виробника до споживача (вивчати ринок, вдосконалювати товар і форм його просування до споживача, формувати правильну цінову політику, організовувати ефективну рекламу тощо).

Отже, з метою підвищення ефективності та інтенсивності використання капіталу підприємства необхідно:

- збільшувати обсяг вироблених товарів та наданих послуг;
- підвищувати якість та конкурентоспроможність продукції й послуг;
- знижувати собівартість продукції та послуг;
- знижувати витрати підприємства;
- систематично контролювати розподіл засобів виробництва;
- підвищувати продуктивність праці працівників;
- підвищувати кваліфікацію фахівців;
- упроваджувати новітні технології;
- створювати ефективно діючі маркетингові служби на підприємстві;
- реконструювати і модернізувати підприємство [39].

Вказані заходи дадуть змогу отримувати більше коштів від реалізації

продукції за рахунок зменшення періоду оборотності капіталу.

3.3. Перспективи диверсифікації інструментів формування позикового капіталу підприємств в Україні

Щоб забезпечити ефективну фінансову діяльність у суб'єктів господарювання дуже часто виникає потреба в обороті використовувати позиковий капітал. Його залучення позитивно впливає на фінансову діяльність підприємств, оскільки при цьому диверсифікуються джерела фінансування, підвищується інвестиційна активність, зростає фінансовий потенціал, прискорюється оборотність вкладених коштів, збільшується рентабельність власного капіталу тощо.

Використання позик необхідне тому, що існує неспівпадіння у часі процесів надходження коштів та здійснення витрат; сезонність виробництва; потреба в реалізації у певний період інвестиційних проектів зі значним обсягом вкладень. Також для максимізації прибутків підприємству необхідно розширювати виробничо-господарську діяльність та регулярно оновлювати матеріально-технічну базу.

Варто зазначити, що сільськогосподарські підприємства мають певні об'єктивні вимоги щодо залучення позикових коштів. Важливим при цьому є термін позики, її обсяг та вартість, своєчасне надходження позичальнику, що пов'язано із сезонністю виробництва. Більш тривалий період виробництва в аграрній сфері та повільний оборот вкладеного капіталу зумовлюють значну потребу в залученні короткострокових і довгострокових кредитних ресурсів.

Нинішня нестабільна ситуація в економіці та нерозвиненість інституцій фінансового сектору свідчить, що провідне місце у забезпеченні потреб вітчизняних підприємств у позикових коштах займає банківське кредитування. До того ж, більшість банківських позик, залучених вітчизняними суб'єктами господарювання, мають короткостроковий характер, що не спонукає до

розширеного відтворення діяльності. Отже, важливим завданням сьогодні є підвищення доступності банківських кредитних ресурсів для підприємств, посилення їх інвестиційного характеру та впровадження нових форм кредитування, що забезпечить економічне зростання.

Слід відмітити, що також існують протиріччя, які виникають між банком і сільськогосподарським підприємством при кредитуванні. Вони узагальнені в Додатку Л.

У практиці зарубіжних країн широко використовується інвестиційний банківський кредит. Він характеризується тим, що надається позичальнику на середньо- та довгостроковий період при наявності бізнес-плану, техніко-економічного обґрунтування, проектно-кошторисної документації. До моменту завершення інвестиційного проекту необоротні активи позичальника виступають об'єктом застави.

Головний недолік інвестиційного кредиту полягає у тому, що позичальник може зазнавати додаткових фінансових затрат, тому що досить часто строки його погашення настають швидше ніж підприємство підготує документацію для банку для його отримання через складність процесу її виготовлення та бюрократичні перепони.

Крім цього, недоліками є і те, що такий кредит видається виключно на фінансування новоутворених підприємств або під конкретні інвестиційні проекти; вимагає передачі у заставу необоротних активів позичальника до моменту введення в експлуатацію інвестованого об'єкту [32, с. 115].

Найпоширенішою у світовій практиці формою такого кредитування є проектне фінансування, об'єктом забезпечення при якому виступає сам проект, тобто доходи від його реалізації. Крім банків такі кредити надають страхові та лізингові компанії, інвестиційні та інноваційні фонди, спеціалізовані фінансові компанії та інші.

Не сприяють поширенню проектного фінансування в Україні такі фактори: недосконала правова база, відсутність відповідного досвіду та інші. До того ж, та невелика кількість банків, що видає такі кредити, не розголошують умови своєї

участі у фінансуванні проектів, що гальмує використання цього методу мобілізації позиченого капіталу [62, с. 72].

Існує також ризик витратити до півроку на розгляд банком документів стосовно проектного фінансування і отримати відмову, через що може бути зірвано виконання проекту. Як правило трансакційні витрати на оформлення кредиту та оцінювання об'єкта застави в рамках проектного фінансування істотно підвищує вартість ресурсів, які мобілізуються за допомогою цієї форми інвестиційного кредитування.

Ще однією формою банківського інвестиційного кредиту є консорціумний (синдікований) кредит, при якому позичальником виступає не одна фінансова установа, а кілька банків-кредиторів на чолі з організатором позики. Він надається під крупні проекти з високим ступенем ризику, коли через значний обсяг необхідних вкладень та високу ймовірність фінансових втрат таке фінансування одним банком малоймовірне.

Основним недоліком такої форми кредитування, як і попереднього, є велика кількість процедурних обмежень, складність ведення документообігу, що нерідко подовжує термін отримання коштів, значно підвищує вартість ресурсів та примушує позичальника шукати альтернативні джерела фінансування. За кордоном, щоб цього уникнути, впроваджують електронне оформлення консорціумного кредиту. В Україні досвід такого кредитування відсутній.

Оскільки вітчизняна банківська система має низький рівень капіталізації і обмежені можливості для розвитку синдікованого кредитування, перспективним є залучення позикових ресурсів на зовнішніх ринках за рахунок емісії кредитних деривативів. При цьому найбільш перспективними можуть бути кредитні ноти, або ж кредитно-дефолтні боргові зобов'язання (Credit Linked Notes – CLN), що являють собою структуровані боргові вимоги, розмір повернення яких залежить від того, відбулася кредитна подія чи ні. Зарубіжні банківські установи активно їх використовують з метою зменшення кредитних ризиків, однак вони використовуються також для формування позиченого капіталу підприємствами реального сектору економіки.

Кредитні ноти реалізуються за номінальною вартістю та по них періодично виплачуються відсотки. Якщо настає визначена в угоді «кредитна подія», то борг погашається протягом визначеного терміну як різниця між номінальною ціною та збитками, тобто за реальною (зменшеною) вартістю боргової вимоги. Якщо ж «кредитна подія» не відбулась, то погашення кредитної ноти здійснюється за її номінальною ціною. Тобто, держатель CLN має два ризики – ризик дефолту активу та ризик дефолту емітента кредитної ноти [29, с. 200].

Перевагами емісії CLN є: значна кількість потенційних кредиторів; не жорсткі вимоги стосовно розкриття інформації про емітента та його репутації як позичальника; можливості гнучкого управління запозиченими коштами за рахунок випуску додаткових траншів [44], а також швидке проходження процедури залучення коштів, що суттєво знижує їхню загальну вартість.

Не зважаючи на позитивні риси кредитних нот, залучення позикових ресурсів за рахунок їх випуску в Україні не досить поширене через низьку ліквідність; високий ступінь волатильності процентних ставок; низький рівень розвитку інфраструктури фінансового ринку (бюро кредитних історій, рейтингових агентств); проблеми правового забезпечення та ін.

У зарубіжних країнах для фінансування одноразових та високовартісних проектів розповсюджене надання бридж-кредитів, які в Україні також не досить широко використовуються. Вони мають схожі характеристики зі строковими кредитами, але за призначенням характеризуються як альтернатива інвестиційним банківським позикам. Як правило, він передбачає майбутньою емісією цінних паперів, кошти від продажу яких направляються на погашення та сплату відсотків.

Таке фінансування відбувається через випуск боргових нот з фіксованою або плаваючою відсотковою ставкою, а проценти, зазвичай, виплачується при їхньому погашенні. Найпоширенішими є конвертовані боргові ноти, які є позиковими цінними паперами, але можуть обмінюватися на акції підприємства-боржника.

Для фінансування венчурних проектів та потреб розширеного відтворення

за рубежем широко використовується мезонінне фінансування, тоді як в Україні воно практично відсутнє. Мезонінне фінансування має ознаки позики та прямих інвестицій, тобто власник ресурсів (інвестор) вкладає їх у розвиток підприємства, не входячи у його статутний капітал, та одночасно отримує опціон на право придбання акцій позичальника в майбутньому на наперед визначених умовах.

Вищий рівень ризику для інвесторів збільшує вартість позикових коштів, залучених через мезонінне фінансування, оскільки у випадку банкрутства позичальника заборгованість за таким кредитом буде стягуватись після погашення усіх кредитних зобов'язань, але перед поверненням акціонерного капіталу. Тобто кредитор бере на себе частину ризиків акціонера, а тому розраховує на вищу доходність, що є певним недоліком цього виду фінансування.

Отримати фінансування на достатньо вигідних умовах та зменшити ризик фінансових втрат і втрати ліквідності можна за рахунок використання факторингу, особливо у період кризи неплатежів та збільшення дебіторської заборгованості. Однак, в Україні він має обмежене застосування через низький рівень обізнаності з послугою; ототожнення з кредитом; проблеми документального оформлення та ін. [72, с. 226-227].

Перевагами факторингу порівняно зі строковим кредитом є: гнучкі строки надання й повернення коштів; необмеженість обсягів залучення коштів; відсутність вимог стосовно застави [37]; відсутність впливу на показники фінансового стану підприємства.

Однак є й недоліки, які стримують розвиток ринку факторингових послуг в Україні, зокрема: висока вартість у порівнянні з вартістю банківських короткострокових кредитів; вибірковість факторингових компаній стосовно підбору клієнтів [27, с. 115]; відсутність державного контролю та чіткого законодавчого врегулювання надання цих послуг та, як наслідок, високий рівень шахрайства з боку факторингових компаній; відсутність гарантій конфіденційності щодо комерційної таємниці тощо.

Для стимулювання експорту у багатьох європейських країнах використовують ЕСА-фінансування за допомогою так званих кредитних

експортних агентств (Export Credit Agency), основна місія яких – кредитування на вигідних умовах покупців продукції поза межами ЄС. Його недоліки: жорсткі початкові умови отримання; вимоги щодо мінімального обсягу контракту. Переваги: порівняно низька вартість ресурсів; довгостроковий характер залучення позикових коштів; гнучкість умов отримання фінансування [1].

Для здійсненні операцій злиття та поглинання у зарубіжній практиці поширеним є LBO-фінансування (від Leveraged Buy-Out), яке полягає у викупі компанії-мети за рахунок позичених ресурсів. За рахунок такого фінансування покривається до 85-90% вартості договору з купівлі компанії-мети. Її активи разом з грошовим потоком одночасно являються заставою за договором LBO-фінансування та джерелом коштів для погашення боргу. [69, с. 328].

LBO-фінансування характеризується значним рівнем ризику для кредитора і має складну процедуру укладання договору, а також можливість втручання кредитора у діяльність інтегрованої компанії. Проте воно має ряд переваг: не відволікаються власні ресурси на купівлю активів; можлива диверсифікація ризиків; помірні вимоги до розкриття інформації; переваги в оподаткуванні, пов'язані з борговим фінансуванням; фіксовані ставки за користування кредитом та ін.). Все це свідчить, що LBO-фінансування є найбільш перспективною формою залучення позикових ресурсів для бізнесу.

Варто зазначити, що в сучасних умовах вітчизняні банки практично не пропонують вказані інноваційні інструменти, що пов'язано із загальним розвитком банківської системи та диверсифікацією банківських послуг. А ті з них, що використовуються, доступні переважно для великих компаній зі стійким фінансовим станом та значними обсягами активів. Невеликі підприємства залучають позикові ресурси за допомогою звичайного кредитування. До того ж, великі компанії можуть самостійно виходити на ринки запозичень, приватно або публічно розміщувати пайові цінні папери, тоді як малий бізнес може сподіватися лише на мікрокредитування [9, с. 163].

Діюча система кредитного забезпечення в Україні не може своєчасно і у необхідному обсязі забезпечити аграрні підприємства необхідними кредитними

ресурсами через високу вартість кредитних коштів, їх незначні обсяги та короткостроковий характер.

Необхідність забезпечення неперервності поточного виробничого циклу вимагає від агровиробників нагромадження великих запасів матеріально-технічних ресурсів, що потребує додаткових коштів у вигляді кредитів. Тому необхідно підвищити роль та значимість кредитних кооперативів та спілок, державних іпотечних банків, лізингових компаній та інших фінансово-кредитних установ.

Кредитні спілки можуть надавати кошти підприємствам, для яких не доступні кредити комерційних банків через відсутність ліквідної застави, кредитної історії, складнощі процедури оформлення та ін. Однак кредитні спілки в Україні не об'єднані в систему і підприємства аграрного сектору практично не кредитуються у них через недосконале законодавство, крім цього, кредитні ставки у них все ще залишаються занадто високими для сільгоспвиробників.

Значна зношеність техніки в сільському господарстві, яка за своїми показниками не відповідає сучасним вимогам, зумовлює необхідність в її оновленні, що неможливо без залучення значного обсягу довгострокових кредитів.

Сучасний кредитний ринок не в змозі вигідно для виробника сільськогосподарської продукції профінансувати закупівлю техніки, а за державними програмами забезпечення технікою виділяється дуже мало коштів, тому лізингові програми є досить реальним способом поліпшити ситуацію матеріально-технічного забезпечення сільського господарства.

Отже, за умов недостатнього розвитку фінансового ринку і переважання серед форм залучення позиченого капіталу банківського кредитування, важливо підвищувати доступність позикових ресурсів за рахунок впровадження нових форм кредитування.. Щодо підвищення доступності мікrokредитів для суб'єктів малого бізнесу в довгостроковому періоді, то воно вимагає системної роботи уряду зі зниження інфляції й загального здешевлення кредитних ресурсів на фінансовому ринку.

ВИСНОВКИ

Проведені дослідження теоретичних та практичних засад управління капіталом, на основі цього, здійснені обґрунтування щодо підвищення ефективності управління ним дають підстави зробити наступні висновки.

Наявність капіталу є основною передумовою створення та розвитку бізнесу, показники його структури та динаміки є найбільш суттєвими при характеристиці фінансового стану підприємств і визначенні перспектив їх розвитку, а від ефективності управління капіталом залежить досягнення основної мети управління фінансами – неухильне зростання добробуту власників суб'єктів господарювання.

Зростання потреби підприємств у капіталі, розвиток конкуренції за обмежені ресурси фінансового ринку, необхідність їх здешевлення з метою підвищення ефективності діяльності суб'єктів господарювання, зниження рівня ризиків актуалізували питання управління капіталом підприємства.

Процес управління капіталом підприємства нами було досліджено на прикладі господарської діяльності ТОВ «РАССВЕТ» Новоукраїнського району Кіровоградської області.

Здійснивши аналіз його основних фінансових результатів можна зазначити, що підприємство у 2018-2021 роках значно покращило власні позиції щодо результативності господарювання за рахунок збільшення обсягів оброблюваних земель, удосконалення технологій обробітку землі та використання сучасного обладнання і технологій, які включають у себе постійний аналіз врожаю, докладні процеси планування та застосування оптимізованої стратегії сівоzmіни. До того ж, природно-кліматичні умови сприяли збільшенню урожайності сільськогосподарської продукції, що вплинуло на рентабельність її вирощування та прибутковість діяльності підприємства.

Протягом досліджуваного періоду підприємство формувало досить позитивні результати щодо прибутковості. Зокрема, чистий прибуток, як узагальнюючий показник в 2021 році в порівнянні з 2019 роком зріс на 44582,0

тис.грн. або майже у 3 рази. Це відбулось за рахунок зростання виручки від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) на 59370,0 тис.грн. або на 46,5%. При цьому собівартість реалізованої продукції також зросла. Але темпи її зростання були суттєво нижчими за темп росту виручки – всього лише 14,0%. З огляду на проведений аналіз майна підприємства, зокрема, врахування зміни коефіцієнтів оновлення основних засобів, можна стверджувати, що підприємство в досліджуваній період здійснило досить суттєві вкладення в засоби виробництва.

2019-2021 роки характеризуються високим рівнем формування капіталу підприємства за рахунок власного. Причому весь він формується за рахунок нерозподіленого прибутку, в той же час незначну частку становить зареєстрований (пайовий) капітал та додатковий.

Обсяг власного капіталу хоч і збільшувався, але поряд з ним у 2020 році зростали і залучення, зокрема, зовнішнього характеру, що не дає підстав робити однозначних висновків, адже у 2021 році обсяг поточних зобов'язань скоротився по відношенню до 2019 року на 7,5%, а до 2020 року – на 14,0%. Протягом досліджуваного періоду загальна сума капіталу товариства зростала. І таке зростання відбулось в значній мірі за рахунок власного капіталу, який збільшившись на 67625 тис.грн. зріс на 40,4%, причому лєвова частка такого зростання прийшла на нерозподілений прибуток.

Така структура пасиву балансу свідчить про невелику залежність підприємств від зовнішніх джерел фінансування. Позитивною тенденцією є не тільки наявність нерозподіленого прибутку на підприємстві, але і його зростання протягом досліджуваного періоду. Звичайно, робота на власному капіталі є досить позитивним явищем, але в такому випадку не використовуються інші можливості щодо розвитку підприємства, а вартість власного капіталу не завжди є оптимальною для підприємства. Причиною незначного користування кредитами та іншими джерелами залученого капіталу можна пояснити прагненням підприємства мінімізувати вплив зовнішніх чинників на процес управління фінансами підприємства.

Збільшення частки власного капіталу у 2021 році порівняно з 2020 роком на є

наслідком покращення фінансових результатів діяльності підприємства. Ці кошти були спрямовані на фінансування приросту активів. Це дало можливість зменшити використання позикових коштів, зокрема короткострокових кредитів банків, що забезпечує зростання фінансової стійкості підприємства. Окрім цього, використання власного капіталу характеризується простотою залучення, немає необхідності узгодження його використання та високою здатністю генерувати прибуток у всіх сферах діяльності підприємства.

Проте, обмеженість обсягів залучення власних фінансових ресурсів для розширення операційної та інвестиційної діяльності все ж таки спонукає підприємство залучати позикові кошти.

В структурі позикового капіталу відбулись певні зміни. Скорочення короткострокових кредитів банків позитивно впливає на рівень ліквідності підприємства. Збільшення поточної кредиторської заборгованості за товари, роботи і послуги характеризує підприємство як не досить надійного контрагента, який не дотримується платіжної дисципліни, але це пов'язано з наявністю значно більшого обсягу у 2019-2020 роках дебіторської заборгованості.

Розрахунки з контрагентами формують стабільність у взаємовідносинах з ними, яка часто впливає на конкурентноздатність підприємства, а заборгованість по розрахунках з бюджетом може привести до застосування санкцій, які прямо можуть погіршити фінансовий стан.

Негативним, на нашу думку, є відсутність в структурі капіталу довгострокових зобов'язань, які дають можливість більш ефективно вибудовувати фінансову стратегію досліджуваного підприємства.

Визначена структура власного капіталу доводить задовільні результати господарської діяльності досліджуваного підприємства. Але, при цьому повинен насторожити фінансовий менеджмент на підприємстві. Велика частка власного капіталу не завжди означає поліпшення становища підприємства, можливості швидкого реагування на зміну ділового клімату. Використання ж позикових коштів свідчить про гнучкість підприємства, його здатність залучати кредити, ефективно використовувати і своєчасно повертати їх.

Аналіз динаміки та структури капіталу дає підстави стверджувати, що підприємство повинно покращити підходи до управління ним, розширивши джерела фінансування господарської діяльності. Хоча, при цьому виникає потреба постійного аналізу фінансової діяльності підприємства з метою контролю за фінансовою стійкістю і т.д.

У ТОВ «РАССВЕТ» протягом аналізованого періоду коефіцієнт фінансової автономії підприємства збільшився і зменшився показник залежності підприємства від зовнішніх інвесторів і кредиторів. Така динаміка є позитивною тенденцією, не зважаючи на тимчасове погіршення ситуації у 2020 році. Цей рік характеризувався значним збільшенням коефіцієнту фінансового левериджу (ризик), що свідчить про збільшення залежності підприємства від залучених коштів. Оскільки власних коштів для купівлі нової техніки та обладнання у підприємства було недостатньо, то використання ним позикового капіталу в даній ситуації було виправданим.

Ефективність використання капіталу за всіма його видами покращується. Збільшення швидкості обороту капіталу дає можливість підприємству збільшити обсяг виробництва і реалізації продукції без додаткового залучення фінансових ресурсів, а також в результаті прискорення оборотності капіталу збільшується сума прибутку, тому треба прагнути до прискорення руху капіталу на всіх стадіях його кругообігу.

Показники прибутковості капіталу свідчать про покращення ефективності його використання за усіма показниками, причому, стабільно протягом всього періоду дослідження.

Здійснені нами розрахунки свідчать про покращення ефективності використання капіталу підприємства за критеріями як оборотності так і його рентабельності, що формує певні позитивні настрої щодо покращення фінансового стану в майбутньому.

Кожне підприємство у той чи інший період свого функціонування стикається з проблеми джерел фінансування господарської діяльності. У процесі формування фінансового капіталу важливе значення має структура його джерел.

Збільшення питомої ваги власних фінансових ресурсів мінімізує фінансові ризики, підвищує загальну фінансову стабільність та ліквідність і загалом позитивно впливає на фінансову діяльність підприємства. Позичений капітал, дає можливості прискорення розвитку виробництва, але надмірні обсяги його залучення провокують ризики загрози банкрутства. Тому оптимальність співвідношення позикових і власних джерел фінансування залежить від конкретних умов господарювання, фінансової політики, обертання капіталу, галузевих особливостей тощо.

Ключовими умовами формування ефективної структури капіталу підприємства є:

- забезпечення балансу між обсягами залучених ресурсів та обсягами прибутків підприємства;
- переважне формування джерел фінансування за рахунок внутрішніх ресурсів;
- обов'язкове оцінювання ризиків при залученні зовнішніх джерел фінансування;
- регулярний аналіз джерел фінансування підприємства, пошук та залучення нових ресурсів на вигідніших умовах;
- раціональне скорочення нерентабельних виробничих потужностей;
- підвищення у структурі капіталу питомої ваги нематеріальних активів (гудвіл, ноу-хау, патенти та інші продукти раціоналізаторської діяльності), що у майбутньому можуть збільшити додатковий дохід;
- впровадження дієвої системи оцінки ефективності процесу управління капіталом.

Одним з основних напрямів поліпшення використання капіталу підприємства є, перш за все, забезпечення максимального обсягу залучення власних фінансових ресурсів за рахунок внутрішніх джерел: чистого прибутку і амортизаційних відрахувань.

Варто зазначити, що резервом підвищення рівня прибутковості капіталу є прискорення його оборотності. Для цього пропонується вжити низку заходів,

спрямованих на підвищення ефективності використання його фінансово-ресурсного потенціалу, а саме:

- всебічне дослідження і постійний моніторинг ринкового середовища;
- аналіз власних позицій і позицій конкурентів на ринку товарів та послуг;
- систематичне здійснення аналізу оборотності капіталу;
- забезпечення ритмічної та злагодженої роботи підприємства та ліквідація збоїв у постачанні товарів;
- формування оптимальної структури виробничих ресурсів підприємства;
- розробка й прийняття управлінських рішень щодо підвищення ефективності господарської діяльності.

Окрім того, підвищенню ефективності та інтенсивності використання капіталу підприємства можуть сприяти такі заходи:

- збільшення обсягу вироблених товарів/наданих послуг;
- підвищення якості і конкурентоспроможності продукції/послуг;
- зниження витрат підприємства та собівартості продукції/послуг;
- систематичний контроль за розподілом засобів виробництва;
- підвищення кваліфікації фахівців та продуктивності праці працівників;
- створення маркетингових служб на підприємстві;
- реконструкція і модернізація підприємства та впровадження новітніх технологій.

Вказані заходи дадуть змогу отримувати більше коштів від реалізації продукції за рахунок зменшення періоду оборотності капіталу.

За умов недостатнього розвитку фінансового ринку і переважання серед форм залучення позиченого капіталу банківського кредитування, важливо підвищувати доступність позикових ресурсів за рахунок впровадження нових форм кредитування. Серед них можна виділити наступні: проектне фінансування, консорціумний кредит, надання бридж-кредитів, мезонінне фінансування, факторинг, ЕСА-фінансування, LBO-фінансування. Слід зазначити, що вказані інноваційні інструменти залучення позикового капіталу у перспективі можуть бути використані за умови загального розвитку банківської системи та

диверсифікації банківських послуг. Проте в нинішніх умовах у більшості випадків вони застосовуються в Україні поки що дуже обмежено, лише незначна кількість банківських установ декларує надання своїм клієнтам інноваційних кредитних продуктів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Альбетков А. Способы привлечения в компанию заемного финансирования. *Финансовый директор*. 2007. №1. С. 72-79. URL: <http://fd.ru/articles/23638-sposoby-privlecheniya-v-kompaniyu-zaemnogo-finansirovaniya>
2. Алексеєнко Л.М., Олексієнко В.М., Юркевич А.І. Економічний словник: банківська справа, фондовий ринок (українсько-англійсько-російський тлумачний словник). К.: Максимум, Економічна думка, 2000. 591с.
3. Байстрюченко Н.О. Вплив динаміки структури капіталу на фінансово-економічні результати діяльності підприємства: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук. Суми, 2011. 21 с.
4. Бідник О.І. Поняття капіталу підприємства та його еволюція. *Наук. вісник Нац. лісотехнічного ун-ту України. Сер. Економіка, планування та управління в галузі*. 2007. Вип. 17.2. С. 131–135.
5. Біла О.Г. Фінансове планування і прогнозування: навч. посібник. Львів : Компакт–ЛВ, 2005. 312 с.
6. Білоченко А.М. Фінансовий капітал в Україні: особливості формування та перспективи розвитку. *Фінанси України*. 2008. № 3. С. 94–100.
7. Білуха М.Т. Теорія бухгалтерського обліку: Підручник. К.: Київський ДТЕУ, 2010. 692 с.
8. Бланк И.А. Финансовый менеджмент: Учеб. курс. К.: Ника-Центр, Эльга, 2001. 528 с.
9. Бондаренко Н. Інструменти короткострокового фінансування мікробізнесу. *Збірник наукових праць Уманського національного університету садівництва*. 2012. Вип. 81(2). С. 160-171.
10. Бочаров В.В. Современный финансовый менеджмент. СПб.: Питер, 2006. – 464 с.
11. Брігхем Є. Основи фінансового менеджменту. пер. с англ. К.: Молодь, 1997. 1000 с.

12. Бухгалтерський фінансовий облік : підручник. [під ред. Ф.Ф. Бутинця та ін.]. 8-ме вид., доп. і перероб. Житомир: Рута, 2009. 912 с.
13. Гайдаєнко О.М., Славінська М.О. Формування оптимальної структури капіталу підприємства. *Міжнародний збірник наукових праць Облік. Економіка. Менеджмент : наукові нотатки*. 2016. № 1(9). Ч. 1. С. 100–107.
14. Ганієв А. Капітал акціонерного товариства: принципи формування, оптимізація структури. *Ринок цінних паперів України*. 2002. №7 8. С. 41–45.
15. Гончаров А.Б. Фінансовий менеджмент: [навч. посіб.]. Харків: ІНЖЕК, 2007. 237 с.
16. Гончаров В.М., Зінченко Н.В. Шляхи підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва. *Економіка АПК*. 2012. №2. С. 18–21.
17. Господарський кодекс України від 16.01.2003 року № 436-IV, зі змінами та доповненнями. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/436-15>.
18. Давиденко Н.М. Фінансовий леверидж в оптимізації структури капіталу акціонерних товариств. *Агросвіт*. 2015. № 1. С. 10-13.
19. Давыдова Л.В., Ильминская С.А. Особенности формирования структуры капитала предприятия. *Финансы и кредит*. 2007. №47. С.42–52.
20. Дрига С.Г., Міщенко І.Д. Диспропорції в структурі капіталу підприємства та їх вплив на фінансові показники роботи підприємства. *Молодий вчений*. 2017. № 8 (48). С. 441 – 445.
21. Дропа Я. Б. Оптимізація структури фінансових ресурсів підприємства в сучасних умовах. *БІЗНЕС-ІНФОРМ*. 2016. С. 169 – 175.
22. Економічний словник: банківська справа, фондовий ринок: українсько-англійсько-російський тлумачний словник / Л.М. Алексеєнко, В. М. Олексієнко, А.І. Юркевич та ін. К.: Максимум, 2000. 592 с.
23. Жихор О.Б., Шматько І.М. Теоретичні аспекти щодо визначення сутності поняття «капітал підприємства». URL: http://fkd.khibs.edu.ua/pdf/2011_2/25.pdf.
24. Жорова Є.Р. Оптимізація фінансової структури капіталу. *БІЗНЕС-ІНФОРМ*. 2014. №4. С. 330-334.
25. Заведія А. М., Стоянова-Коваль С.С. Сутність та аналіз власного

капіталу агроформування. *Мукачівський державний університет. Бухгалтерський облік, аналіз та аудит*. 2016. Вип. 7. С. 910 – 913.

26. Загородній А.Г, Партин Г.О. Облікова політика та її вплив на фінансові результати діяльності підприємства. *Фінанси України*. 2010. №1. С. 54-60.

27. Зеленіна О. Факторинг як елемент позикового капіталу: обліково-теоретичний аспект. *Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу. Серія: бухгалтерський облік, контроль і аналіз.* / Відп. ред. проф. Ф. Бутинець. Вип. 3(18). Житомир: ЖДТУ, 2010. С. 110-118.

28. Калашникова К.М. Економічна сутність поняття «управління оптимізацією структури капіталу підприємства». *Управління розвитком*. 2011. № 1 (98). С. 151–155.

29. Кишакевич Б.Ю. Використання кредитно-дефолтних боргових зобов'язань як засобу залучення капіталу. *Вісник НЛТУ України*. 2008. Вип 18.3. С. 198-203.

30. Ковалев В.В. Управление финансовой структурой фирмы: учебн.-практ. пособ. М: ТК Велби, Изд-во «Проспект», 2011. 256 с.

31. Ковалева А.М., Лапуста М.Г., Смакай Л.Г. Финансы фирмы: Учебник. М.: ИНФРА-М, 2003. 496 с.

32. Ковалевский К.В. Бридж-финансирование: международная практика. *Бизнес-образование как инструмент инновационного развития экономики: матер. науч.-практ. конф. (Иркутск, 3 дек.-29 марта 2013 г., Байкальская международная бизнес-школа)*. Иркутск: БМБШ ИГУ, 2013. С. 114-119.

33. Корбутяк А.Г., Одайська Н.М. Оптимізація структури капіталу підприємства. *Економіка і суспільство*. 2018. Вип. 16. С. 375 – 381.

34. Корж Р.В. Розвиток теорії структури капіталу. *Інвестиції: практика та досвід*. 2012. № 13. С. 22–25.

35. Косинский Р.А. Обобщение концептуальных подходов к сущности капитала предприятия. *Комунальне господарство міст: наук.-техн. зб. Сер. Екон. науки*. К., 2002. Вип. 44. С. 95–101.

36. Крамаренко Г.О., Чорна О.Є. Фінансовий менеджмент. 2-ге вид. К.:

Центр учбової л-ри, 2009. 520 с.

37. Кривенко Т. Как украинский бизнес приобщается к факторингу. *Финансовый портал «Минфин»*. 2013. 18 октября. URL: <http://minfin.com.ua/2013/10/18/824562/>

38. Кучменко В. О. Економічна сутність поняття капіталу підприємства та його структури. *Економічний вісник університету*. 2017. Вип. 33/1. С. 232–237. URL: <http://oaji.net/articles/2017/1900-1525423274.pdf>.

39. Лагун М. Економічний аналіз та діагностика сучасного стану підприємств у контексті прийняття управлінських рішень. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2013. № 5. С. 16–20.

40. Ліпич Л.Г., Гадзевич І.О. Капітал в системі управління підприємством. *Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка»*. 2009. № 647. С. 114–119.

41. Макконнелл К.Р. Экономикс: Принципы, проблемы и политика: в 2 т. Т. 2 ; [пер. с англ.] / К. Р. Макконнелл, С. Л. Брю. М.: Туран, 1996. 399с.

42. Маматова Л. Ш. Оптимізація структури капіталу та її вплив на потенціал підприємства. *Вісник Приазовського державного технічного університету. Серія : Економічні науки*. 2017. С. 299 – 305.

43. Мельник М.А. Економічні методи управління капіталом підприємства. *Вісник східноукраїнського національного університету ім. В. Даля*. 2014. № 1(208). С. 94–97.

44. Миськів Г. Кредитні деривативи як новітні інструменти кредитного ринку. *Ефективна економіка*. 2014. Вип. 7. URL <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3177>.

45. Нікбахт Е., Гропеллі А. Фінанси. Пер. з англ. В. Овсієнка та В.Мусієнка. Київ: Вид-во «Основи, 1993. 383 с.

46. Олександренко І. В. Управління власним капіталом підприємства. *Економічний форум*. 2016. № 3. С. 211 – 216.

47. Опарін В. Фінансові ресурси та суспільний капітал. *Вісник НБУ*. 2001. № 7. С.26-29.

48. Пернарівський О.В. Моделі прогнозування неплатоспроможності

підприємств та проблеми їхнього використання в Україні. *Актуальні проблеми економіки*. 2003. №4(22). С. 24–27.

49. Петришинець Л.В. Систематизація підходів до визначення змісту та видів капіталу підприємства. URL: http://www.nbuv.gov.ua/portal/natural/Nvuu/Ekon/2011_34/statti/3_13.htm.

50. Плікус І.Й. Система моніторингу для фінансового прогнозу діяльності підприємства. *Фінанси України*. 2004. № 6. С. 35–44.

51. Поддєрьогін А.М., Вівсяна І.В. Фінансовий менеджмент капіталу. *Збірник наукових праць Університету державної фіскальної служби України*. 2018. № 1. С. 136 – 149.

52. Поддєрьогін А.М. Фінансовий менеджмент: підручник / Кер.кол.авт. і наук. ред. проф. А. М. Поддєрьогін. К.: КНЕУ, 2008. 536 с.

53. Подольська В.О., Яріш О.В. Фінансовий аналіз: навч. посіб. К.: Центр навч. л-ри, 2010. 488 с.

54. Пономарьов Д.Е. Капітал підприємства: сутність та аналіз формування і використання. *Інвестиції: практика та досвід*. 2016. № 5. С. 53–58. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/5_2016/12.pdf.

55. Руденко Л. Управління потоками капіталів у сучасній бізнес-моделі функціонування транснаціональних корпорацій: монографія. - К.: Кондор, 2009. - 480с.

56. Рудика В.І., Сукрушева Г.О., Гонтар Т.Ю. Теоретична сутність категорії «власний капітал підприємства». *Миколаївський національний університет імені В.О. Сухомлинського*. 2017. Випуск 17. С. 436 – 439.

57. Рудницька О.М. Система управління капіталом підприємства. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2010. №3. С. 32-34.

58. Русак Н.А., Русак В.А. Финансовый анализ субъекта хозяйствования: Справочное пособие. Мн.: Высш. Шк., 1997. 254 с.

59. Самуэльсон П. Экономика. Т. 1 пер. с англ. В.Д. Антонова и др. М., 1993. 333с. URL: <http://www.bibliotekar.ru/biznes-64>.

60. Сокиринська І.Г. Діагностика фінансового забезпечення діяльності

підприємства. *Фінанси України*. 2003. №1. С. 88–95.

61. Сологуб С., Фідоренко Н. Оптимізація джерел формування капіталу підприємств, як передумова досягнення ефективності господарювання. *Збірник наукових праць Державного економіко-технологічного університету транспорту. Сер. : Економіка і управління*. 2016. Вип. 35. С. 339 – 347.

62. Сопільняк А.В. Проектне фінансування: проблеми і перспективи розвитку в Україні. *Молодий вчений*. 2015. №2(17). С. 70-74.

63. Тельнова Г.В. Взаємозв'язок функції управління капіталом з підсистемами фінансового менеджменту підприємства. *Економіка промисловості*. 2012. № 1/2. С. 142–147.

64. Терещенко О.О. Фінансова діяльність суб'єктів господарювання: Навч. посібник. К.: КНЕУ, 2003. 554 с. URL: <http://fincontrolling.com.ua/documents/FDSG.pdf>.

65. Туган-Барановський М.І. Політична економія: курс популярний. К.: Наукова думка, 1994. 264 с. URL: <http://toloka.hurtom.com/viewtopic.php?t=48225>.

66. Фінансова звітність ТОВ «РАССВЕТ» Новоукраїнського району Кіровоградської області за 2019-2021 рр.

67. Черемісова Т.А. Подальше дослідження економічної сутності капіталу, його видів та функціональної ролі у діяльності підприємства. *Збірник наук. праць ЧДТУ. Сер. Економічні науки*. 2008. Вип. 21. С. 152–155 URL: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/znpcchdtu/2008_21_1/articles/Pitanya_econom/32_Cheremisova.pdf.

68. Швиданенко Г.О., Шевчук Н.В. Управління капіталом підприємства: навчальний посібник. Мін-во освіти і науки України, Київський нац. економічний ун-т ім. Вадима Гетьмана. К.: КНЕУ, 2007. 440 с.

69. Шевченко-Перепьолкіна Р.І. ЛВО-фінансування угод злиття і поглинання: особливості та перспективи українського ринку. *Наукові записки НУ «Острозька академія». Серія: Економіка*. 2013. Вип. 23. С. 327-330.

70. Школьник І.О., Безбабіна А.С. Теоретичні підходи до трактування поняття капіталу та його структури на сучасному етапі розвитку фінансової

науки. *Інноваційна економіка*. 2012. № 4 (30). С. 24–28.

71. Шпак Н.З., Рудницька О.М. Система управління капіталом підприємства. *Наук. вісник НЛТУ України*. 2010. Вип. 20.10. С. 257–261.

72. Шпаргало Г., Наконечна Н. Факторингові операції в Україні: проблеми та перспективи. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2009. №5(640). С. 226-231.

73. Югас Е.Ф., Олексик О.І. Економічна сутність та види капіталу підприємства. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія Економіка*. 2014. Випуск 2(43). с.63-67.

74. Юхименко П., Загурський О. Теорії оптимізації структури капіталу підприємства та їх адаптація до українських економічних реалій. *Банківська справа*. 2010. №2/3. С. 78–86.

75. Юшко С.В., Лугова А.А. Критичний аналіз економічної сутності поняття «капітал підприємства». *Вісник економіки, транспорту і промисловості*. 2011. № 36. С.234-238.

76. Schmalenbach E. Kapital, Kredit und Zins in betriebswirtschaftlicher Beleuchtung. Köln Westdt Vlg, 1961. 257 s.

ДОДАТКИ

Узагальнення ключових визначень категорії «капітал підприємства»

№ з/п	Джерело	Визначення капіталу
2.	Алексеев Л.М., Олексієнко В.М., Юркевич А. І. [2, с. 97]	Загальна вартість засобів у грошовій, матеріальній та нематеріальній формах, авансованих у формування активів підприємства
5.	Бідник О.І. [4, с. 134]	Економічна категорія, для якої є характерною двоїста сутність: з одного боку, капітал відображає всі наявні грошові, матеріальні і нематеріальні ресурси підприємства (що відображається в активі балансу), з другого – є джерелом покриття зобов'язань даного підприємства (відображається в пасиві балансу)
6.	Біла О.Г. [5, с. 299]	Сукупні грошові ресурси, що використовуються на підприємстві, або це авансований у господарську діяльність капітал (власний, позичений і залучений) у сукупності
7.	Білоченко А.М. [6, с. 95]	Система економічних відносин з приводу створення, розподілу і використання цінностей, які здатні приносити дохід
8.	Бланк І.А. [8, с. 512]	Накопичений шляхом заощаджень запас економічних благ у формі грошових коштів і реальних капітальних товарів, що залучається власниками в економічний процес як інвестиційний ресурс із метою отримання доходу
11.	Брігхем Є. [11, с. 354–355]	Необхідний фактор виробництва, він включає компоненти боргу, нерозподілений прибуток, привілейовані та звичайні акції
12.	Бутинець Ф.Ф. [12, с. 756]	У вузькому розумінні – сума заощаджень, достатня для ведення підприємницької діяльності, а в широкому – все те, що має певну цінність
14.	Жихор О.Б., Шматько І.М. [23, с. 4]	Фінансові ресурси підприємства, авансовані ним на формування активів, необхідних для забезпечення безперервної його діяльності з метою максимізації прибутку
15.	Калашникова К.М. [28, с. 152]	Всі фінансово-економічні ресурси суб'єкта господарювання, втілені в його майно, яке використовується для розширеного відтворення з метою отримання прибутку
17.	Крамаренко Г.О., Чорна О.Є. [36, с. 520]	Фінансові ресурси підприємства, які необхідні для організації його господарської діяльності і використовуються в господарському обороті для одержання доходу
18.	Петришинець Л.В. [49, с. 3]	Всі фінансово-економічні ресурси суб'єкта господарювання, втілені в його майно (активи) матеріального і нематеріального характеру, незалежно від джерел їх набуття, яке використовується для його розширеного відтворення з метою отримання доходу або продовженої вартості капіталу
23.	Терещенко О.О. [64, с. 13]	Засвідчені в пасивній стороні балансу вимоги на майно, яке відображено в активах
25.	Черемісова Т.А. [67, с. 155]	Матеріальна основа фінансово-економічних та виробничо-господарських відносин, що виникають у наслідок здійснення підприємницької діяльності суб'єктами господарювання будь-якої форми власності
36.	Школьник І.О., Безбабіна А.С. [70, с. 28]	Грошові кошти, що знаходяться у розпорядженні підприємства та призначені для покриття потреб у забезпеченні процесу його функціонування

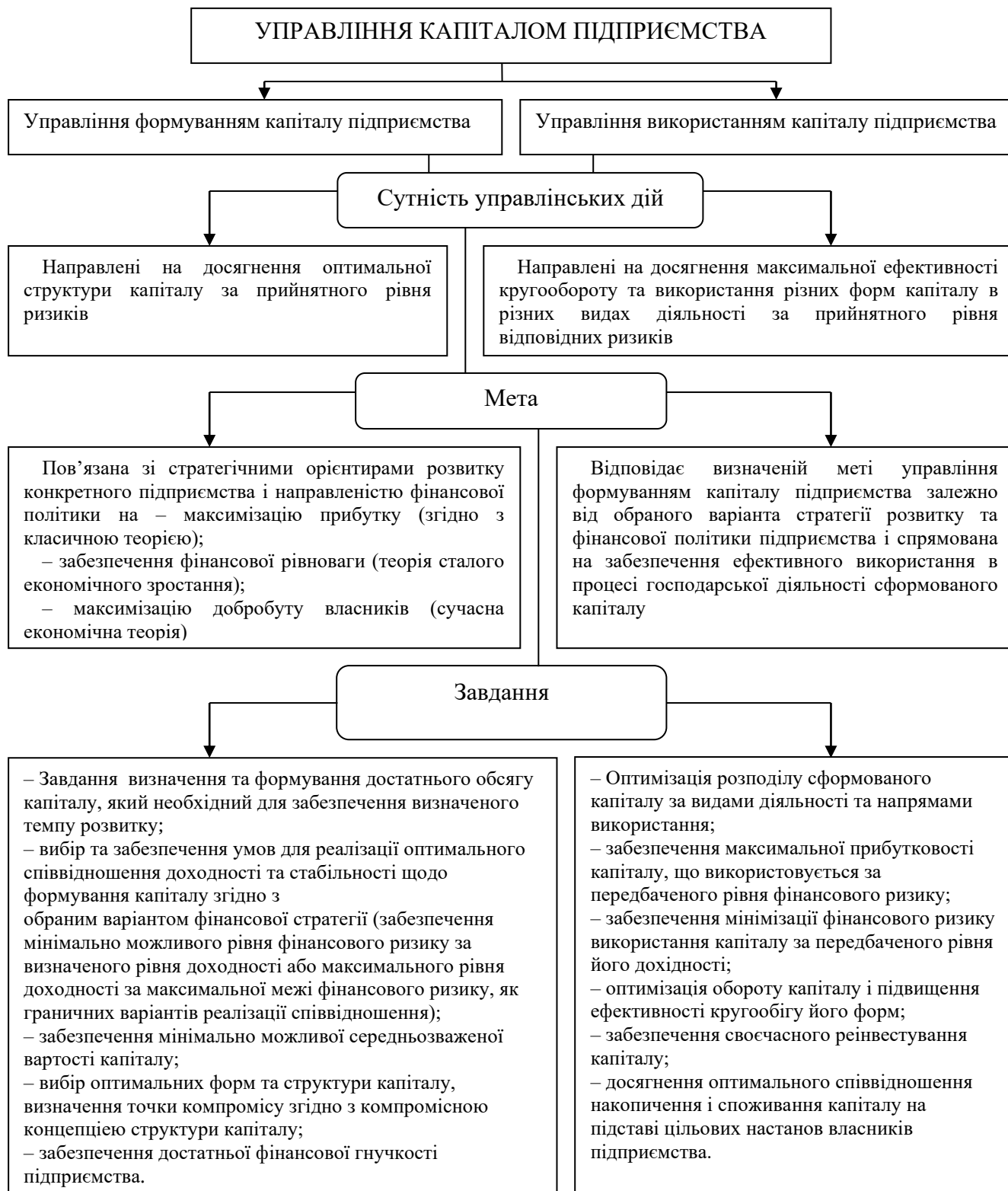
Класифікація капіталу підприємства

Класифікаційні ознаки	Види капіталу
За джерелами формування	- власний капітал (належить підприємству на правах власності); - залучений капітал (не належить підприємству, але знаходиться у його розпорядженні тимчасово на безоплатній основі); - позиковий капітал (не належить підприємству, підлягає поверненню із сплатою відсотків).
За формою надходження у процесі кругообігу	- грошовий капітал (у грошовій формі); - виробничий капітал (інвестований у виробничі активи); - товарний капітал (у товарній формі).
За характером використання у господарському процесі	- працюючий капітал (приймає участь у формуванні доходів); - непрацюючий капітал (не приймає участь формуванні доходів).
Залежно від джерел походження коштів	- національний (вітчизняний) капітал; - іноземний капітал.
За метою використання	- інвестиційний капітал (використовується з метою збільшення підприємницьких можливостей); - інноваційний капітал (використовується з метою реалізації інноваційного проекту).
За формами інвестування	- фінансовий капітал (у грошовій формі); - матеріальний капітал (інвестований у матеріальні активи); - нематеріальний капітал (інвестований у нематеріальні активи).
За характером використання власниками	- споживчий капітал (з часом втрачає функції капіталу); - накопичуваний (реінвестований) капітал (з часом забезпечує приріст).
За випуском та сплатою	- номінальний (оголошений) капітал (встановлена засновниками в установчих документах сумарна вартість акцій компанії, що випускаються); - випущений капітал (частина номінального капіталу, на суму якої випущено акції для розподілу між акціонерами); - оплачений капітал (частина випущеного капіталу, що оплачена акціонерами за придбані акції); - неоплачений капітал (частина випущеного капіталу, що не сплачена акціонерами за придбані акції).
За формою власності	- приватний капітал (належить приватній особі); - державний капітал (належить державі); - корпоративний (акціонерний) капітал (утворюється на основі акціонерної форми власності); - спільний капітал (утворюється на основі спільної форми власності); - пайовий капітал (належить партнерським підприємствам).
За відповідністю правовим нормам функціонування	- легальний капітал (контролюється суспільством і органами державного управління); - нелегальний («тіньовий») капітал (не контролюється суспільством і органами державного управління).
За способом перенесення вартості	- основний капітал (переносить свою вартість на виготовлену продукцію поступово); - оборотний капітал (цілком переносить свою вартість на виготовлену продукцію).

Продовження додатку Б

За терміном використання	- довгостроковий (сума довгострокових зобов'язань та капіталу компанії, що вкладаються на термін понад сім років, в основному – підприємницький капітал); - короткостроковий (кошти, вкладені терміном до одного року, в основному – позиковий капітал).
За етапами виникнення	- первинний (кошти власників підприємства, резерви, внески інших компаній та інші фінансові джерела, використовувані власниками під час створення підприємства); - вторинний (термінові субординовані запозичення підприємства, безстроковий капітал, не включені в первинний капітал, що використовуються для початку фінансової або комерційної діяльності).
За необхідністю нормування	- нормований (активи, щодо формування та використання яких формуються певні кількісні нормативи); - ненормований (відсутність будь-яких кількісних та якісних обмежень).
За продуктивністю використання	- продуктивний (капітал, що сприяє створенню доданої вартості та зростанню прибутку підприємства); - непродуктивний (капітал, майбутні економічні вигоди від використання якого тільки покривають витрачені фінансові ресурси або взагалі відсутні).
Залежно від виду діяльності, яка здійснюється підприємством	- операційний (сукупність грошових, матеріальних та нематеріальних активів, що створюються під час здійснення основної (операційної) діяльності); - інвестиційний (активи, котрі є грошовою формою кругообігу капіталу); - фінансовий (кошти, а також інші види матеріальних і нематеріальних активів, оцінені у вартісній формі, згенеровані під час здійснення фінансової діяльності).

Підсистеми управління капіталом підприємства

Функціональна модель структурних елементів системи управління капіталом підприємств

Додаток Д

**Агреговані дані для аналізу балансу ТОВ «РАССВЕТ»
Новоукраїнського району Кіровоградської області за 2018-2021 роки**

тис.грн.

АКТИВ	Код рядка	2018 р.	2019 р.	2020 р.	2021 р.
1	2	3	4	5	6
I. Необоротні активи					
Незавершені капітальні інвестиції	1005	2907	240	77	2186
Основні засоби	1010	113548	145448	155636	174158
первісна вартість	1011	132795	168367	183797	206794
знос	1012	19247	22919	28161	32636
Довгострокові біологічні активи	1020	1293	1333	1982	2897
Довгострокові фінансові інвестиції	1030	-	-	-	-
Інші необоротні активи	1090	-	-	-	-
Усього за розділом I	1095	117748	147021	157695	179241
II. Оборотні активи					
Запаси	1100	72671	61865	55648	84021
Виробничі запаси	1101	19671	9719	7932	19471
Незавершене виробництво	1102	13355	17805	20159	20127
Готова продукція	1103	39645	34249	27318	44282
Товари	1104	-	92	239	141
Поточні біологічні активи	1110	5271	6299	9603	9996
Дебіторська заборгованість за продукцію, товари, роботи, послуги	1125	3459	8164	7791	3940
Дебіторська заборгованість за рахунками з бюджетом	1135	366	567	249	533
у тому числі з податку на прибуток	1136				
Інша поточна дебіторська заборгованість	1155	2920	-	3433	7504
Гроші та їх еквіваленти	1165	1138	1311	257	3276
Готівка	1166	-	-	2	1
Рахунки в банках	1167	1138	1311	255	3275
Інші оборотні активи	1190	-	-	30	19
Усього за розділом II	1195	85825	78206	77011	109289
III. Необоротні активи, утримувані для продажу та групи вибуття	1200	-	-	-	-
БАЛАНС	1300	203573	225227	234706	288530
ПАСИВ	Код рядка	2018 р.	2019 р.	2020 р.	2021 р.
I. Власний капітал					
Зареєстрований (пайовий) капітал	1400	19	19	19	19
Додатковий капітал	1410	5148	4641	2578	1615
Резервний капітал	1415	-	-	-	-
Нерозподілений прибуток (непокритий збиток)	1420	140374	162841	170020	233492
Неоплачений капітал	1425				
Усього за розділом I	1495	145541	167501	172617	235126
II. Довгострокові зобов'язання і забезпечення					
Довгострокові кредити банків	1505	3020	-	-	-
Усього за розділом II	1595	3020	-	-	-

Продовження додатку Д

III. Поточні зобов'язання					
Короткострокові кредити банків	1600	25772	52896	55777	47700
Поточна кредиторська заборгованість за:					
довгостроковими зобов'язаннями	1610	-	-	-	-
товари, роботи, послуги	1615	28715	2636	2288	3444
розрахунками з бюджетом	1620	525	1813	1239	435
у тому числі з податку на прибуток	1621	-	-	-	-
розрахунками зі страхування	1625	-	-	-	-
розрахунками з оплати праці	1630	-	381	418	980
одержаними авансами	1635	-	-	46	46
Поточні забезпечення	1660	-	-	-	182
Доходи майбутніх періодів	1665	-	-	-	-
Інші поточні зобов'язання	1690	-	-	2321	617
Усього за розділом III	1695	55012	57726	62089	53404
IV. Зобов'язання, пов'язані з необоротними активами, утримуваними для продажу та групами вибуття	1700	-	-	-	-
БАЛАНС	1900	203573	225227	234706	288530

Додаток Е

**Агреговані дані для аналізу звіту про фінансові результати
ТОВ «РАССВЕТ» Новоукраїнського району Кіровоградської області
за 2018-2021 роки**

тис.грн.

Стаття	Код рядка	2018 р.	2019 р.	2020 р.	2021 р.
1	2	3	4	5	6
Чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг)	2000	123012	127563	107217	186933
Собівартість реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг)	2050	(75848)	(91378)	(81706)	(104136)
Валовий прибуток	2090	47164	36185	25511	82797
Інші операційні доходи	2120	388	2749	108	5580
Адміністративні витрати	2130	(10424)	(9465)	(11055)	(13657)
Витрати на збут	2150	(230)	-	-	-
Інші операційні витрати	2180	(38)	(23)	(136)	(5039)
Фінансовий результат від операційної діяльності (прибуток)	2190	36860	29446	14428	69681
Інші фінансові доходи	2220	-	-	617	552
Фінансові витрати	2250	(3821)	(6779)	(6228)	(2360)
Інші витрати	2270	-	(200)	(1038)	(824)
Фінансовий результат до оподаткування (2280-2285)	2290	33039	22467	7779	67049
Податок на прибуток	2300	-	-	-	-
Чистий прибуток (збиток) (2290-2300)	2350	33039	22467	7779	67049

Додаток Ж

Таблиця Ж.1

**Динаміка показників майнового стану ТОВ «РАССВЕТ»
Новоукраїнського району Кіровоградської області у 2019-2021 рр.**

№ п/ п	Показник	Оптимальне значення	Роки			Відхилення (+, -)			
			2019	2020	2021	2020 до 2019		2021 до 2020	
						абсол.	віднос.	абсол.	віднос.
1.	Коефіцієнт зносу основних засобів	Зменшення	0,136	0,153	0,158	+0,017	112,5	+0,005	103,3
2.	Коефіцієнт придатності	Збільшення	0,864	0,847	0,842	-0,017	98,0	-0,005	99,4
3.	Коефіцієнт приросту основних засобів	Збільшення	0,211	0,084	0,111	-0,127	39,8	+0,027	132,1
4.	Коефіцієнт мобільності активів	Збільшення рекомендований рівень $K_{\text{моб.}} \geq 5$	0,532	0,488	0,61	-0,044	91,7	+0,122	125,0
5.	Фондоозброєність, тис.грн. / чол.	Збільшення	1348,94	1672,69	1792,36	+323,75	124,0	+119,67	107,2
6.	Фондовіддача основних фондів	Збільшення	0,877	0,689	1,073	-0,188	78,6	+0,384	155,7

Таблиця Ж.2

**Аналіз показників ліквідності ТОВ «РАССВЕТ» Новоукраїнського
району Кіровоградської області у 2019-2021 рр.**

№ п/ п	Показник	Оптимальне значення	Роки			Відхилення (+, -)			
			2019	2020	2021	2020 до 2019		2021 до 2020	
						абсол.	віднос.	абсол.	віднос.
1.	Коефіцієнт загальної ліквідності (покриття)	>1	1,35	1,24	2,05	-0,11	61,9	+0,81	165,3
2.	Коефіцієнт швидкої ліквідності	0,6-0,8	0,28	0,34	0,47	+0,06	121,4	+0,13	138,2
3.	Коефіцієнт абсолютної ліквідності	>0 збільшення	0,022	0,004	0,061	-0,018	18,2	+0,057	1525,0
4.	Чистий оборотний капітал (тис.грн.)	>0 збільшення	20480	14922	55885	-5558	72,9	+40963	374,5

Таблиця Ж.3

**Аналіз ділової активності ТОВ «РАССВЕТ» Новоукраїнського району
Кіровоградської області у 2019-2021 рр.**

№ п/ п	Показник	Оптимальне значення	Роки			Відхилення (+, -)			
			2019	2020	2021	2020 до 2019		2021 до 2020	
						абсол.	віднос.	абсол.	віднос.
1.	Коефіцієнт оборотності активів	збільшення	0,59	0,47	0,71	-0,12	79,7	+0,24	151,1
2.	Коефіцієнт оборотності оборотного капіталу	збільшення	1,56	1,38	2,01	-0,18	88,5	+0,63	145,7
3.	Тривалість одного обороту оборотного капіталу	зменшення	233,97	264,49	181,59	+30,52	113,0	-82,9	68,7
4.	Коефіцієнт оборотності запасів	збільшення	1,36	1,39	1,49	+0,03	102,2	+0,1	107,2
5.	Тривалість одного обороту запасів	зменшення	268,38	262,59	244,97	-5,79	97,8	-17,62	93,3
6.	Коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості	збільшення	16,49	10,61	15,94	-5,88	64,3	+5,33	150,2
7.	Строк погашення дебіторської заборгованості, днів	зменшення	22,1	34,4	22,9	+12,3	155,7	-11,5	66,6
2.	Коефіцієнт оборотності кредиторської заборгованості	збільшення	2,26	1,79	3,24	-0,47	79,2	+1,45	181,0
3.	Строк погашення кредиторської заборгованості, днів	зменшення	161,5	203,91	112,65	+42,41	126,3	-91,26	55,2

Таблиця Ж.4

Аналіз показників рентабельності ТОВ «РАССВЕТ» Новоукраїнського району Кіровоградської області у 2019-2021 рр.

№ п/ п	Показник	Оптимальне значення	Роки			Відхилення (+, -)			
			2019	2020	2021	2020 до 2019		2021 до 2020	
						абсол.	віднос.	абсол.	віднос.
1.	Коефіцієнт рентабельності активів	>0 збільшення	0,1	0,03	0,26	-0,07	30,0	+0,23	866,7
2.	Коефіцієнт рентабельності продукції	>0 збільшення	0,28	0,24	0,44	-0,04	85,7	+0,2	183,3
3.	Коефіцієнт рентабельності діяльності	>0 збільшення	0,18	0,07	0,36	-0,11	38,9	+0,29	514,3

Додаток И

Таблиця И.1

Аналіз динаміки складу капіталу ТОВ «РАССВЕТ» Новоукраїнського району Кіровоградської області у 2019-2021 рр.

(тис.грн.)

Стаття балансу	Роки			Відхилення (+, -)			
	2019	2020	2021	2020 до 2019		2021 до 2020	
				абсол.	віднос.	абсол.	віднос.
I. Власний капітал							
Зареєстрований (пайовий) капітал	19	19	19	0	100,0	0	100,0
Додатковий капітал	4641	2578	1615	-2063	55,5	-963	62,6
Резервний капітал	-	-	-	-	-	-	-
Нерозподілений прибуток (непокритий збиток)	162841	170020	233492	+7179	104,4	+63472	137,3
Неоплачений капітал	-	-	-	-	-	-	-
Усього за розділом I	167501	172617	235126	+5116	103,1	+62509	136,2
II. Довгострокові зобов’язання, цільове фінансування та забезпечення	-	-	-	-	-	-	-
III. Поточні зобов’язання							
Короткострокові кредити банків	52896	55777	47700	+2881	105,4	-8077	85,5
Поточна кредиторська заборгованість за:							
довгостроковими зобов’язаннями	-	-	-	-	-	-	-
товари, роботи, послуги	2636	2288	3444	-348	86,8	+1156	150,5
розрахунками з бюджетом	1813	1239	435	-574	68,3	-804	35,1
у тому числі з податку на прибуток	-	-	-	-	-	-	-
розрахунками зі страхування	-	-	-	-	-	-	-
розрахунками з оплати праці	381	418	980	+37	109,7	+562	234,4
одержаними авансами	-	46	46	+46	-	0	100,0
Поточні забезпечення	-	-	182	-	-	+182	-
Інші поточні зобов'язання	-	2321	617	+2321	-	-1704	26,6
Усього за розділом III	57726	62089	53404	+4363	107,6	-8685	86,0
IV. Зобов’язання, пов’язані з необоротними активами, утримуваними для продажу та групами вибуття	-	-	-	-	-	-	-
БАЛАНС	225227	234706	288530	+9479	104,2	+53824	122,9

Таблиця И.2

Аналіз динаміки структури капіталу ТОВ «РАССВЕТ» Новоукраїнського району Кіровоградської області у 2019-2021 рр.

Стаття балансу	Частка в загальній вартості капіталу, %			Відхилення, пунктів	
	2019 р.	2020 р.	2021 р.	2020 р. до 2019 р.	2021 р. до 2020 р.
I. Власний капітал					
Зареєстрований (пайовий) капітал	0,04	0,04	0,04	0,0	0,0
Додатковий капітал	2,06	1,06	0,56	-1,0	-0,5
Резервний капітал	-	-	-	-	-
Нерозподілений прибуток (непокритий збиток)	72,3	72,4	80,9	+0,1	+8,5
Неоплачений капітал	-	-	-	-	-
Усього за розділом I	74,4	73,5	81,5	-0,9	+8,0
II. Довгострокові зобов'язання, цільове фінансування та забезпечення	-	-	-	-	-
III. Поточні зобов'язання					
Короткострокові кредити банків	23,5	23,8	16,5	+0,3	-7,3
Поточна кредиторська заборгованість за:					
довгостроковими зобов'язаннями	-	-	-	-	-
товари, роботи, послуги	1,2	1,0	1,2	-0,2	+0,2
розрахунками з бюджетом	0,8	0,5	0,1	-0,3	-0,4
у тому числі з податку на прибуток	-	-	-	-	-
розрахунками зі страхування	-	-	-	-	-
розрахунками з оплати праці	0,1	0,18	0,3	+0,08	+0,12
одержаними авансами	-	0,02	0,02	+0,02	0,0
Поточні забезпечення	-	-	0,18	-	+0,18
Доходи майбутніх періодів	-	-	-	-	-
Інші поточні зобов'язання	-	1,0	0,2	+1,0	-0,8
Усього за розділом III	25,6	26,5	18,5	+0,9	-8,0
IV. Зобов'язання, пов'язані з необоротними активами, утримуваними для продажу та групами вибуття	-	-	-	-	-
БАЛАНС	100,0	100,0	100,0		

Таблиця И.3

**Аналіз динаміки структури позикового капіталу ТОВ «РАССВЕТ»
Новоукраїнського району Кіровоградської області у 2019-2021 рр.**

Стаття балансу	2019 рік		2020 рік		Відхилення 2020 р. до 2019 р., пунктів	2021 рік		Відхилення 2021 р. до 2020 р., пунктів
	тис.грн.	частка, %	тис.грн.	частка, %		тис.грн.	частка, %	
Позиковий капітал, всього	57726	100,0	62089	100,0		53404	100,0	
В т.ч.:								
Довгострокові зобов'язання	-	-	-	-	-	-	-	-
Поточні зобов'язання, з них:	57726	100,0	62089	100,0		53404	100,0	
Короткостр. кредити банків	52896	91,6	55777	89,8	-1,8	47700	89,3	-0,5
Поточна кредиторська заборгованість за:								
- довгостр. зобов'язаннями	-	-	-	-	-	-	-	-
- товари, роботи, послуги	2636	4,6	2288	3,7	-0,9	3444	6,5	+2,8
- розрах. з бюджетом	1813	3,1	1239	2,0	-1,1	435	0,8	-1,2
- розрах. зі страхування	-	-	-	-	-	-	-	-
- розрах. з оплати праці	381	0,7	418	0,7	0,0	980	1,8	+1,1
- одержаними авансами	-	-	46	0,1	+0,1	46	0,1	0,0
Поточні забезпечення	-	-	-	-	-	182	0,3	+0,3
Інші поточні зобов'язання	-	-	2321	3,7	+3,7	617	1,2	-2,5

Додаток К

Таблиця К.1

Аналіз показників фінансової стійкості ТОВ «РАССВЕТ» Новоукраїнського району Кіровоградської області у 2019-2021 рр.

№ п/ п	Показник	Оптимальне значення	Роки			Відхилення (+, -)			
			2019	2020	2021	2020 до 2019		2021 до 2020	
						абсол.	віднос.	абсол.	віднос.
1.	Коефіцієнт фінансової автономії	> 0,5, збільшення	0,74	0,73	0,81	-0,01	98,6	+0,08	111,0
2.	Коефіцієнт фінансової залежності	Критичне значення — 2, зменшення	1,34	1,36	1,23	+0,02	101,5	-0,13	90,4
3.	Коефіцієнт фінансового ризику	≤ 0,5, критичне значення — 1	0,34	0,36	0,23	+0,02	105,9	-0,13	63,9
4.	Коефіцієнт маневреності власного капіталу	> 0 — збільшення	0,12	0,09	0,24	-0,03	75,0	+0,15	266,7

Таблиця К.2

Аналіз показників ефективності використання капіталу ТОВ «РАССВЕТ»

Новоукраїнського району Кіровоградської області у 2019-2021 рр.

№ п/ п	Показник	Оптимальне значення	Роки			Відхилення (+, -)			
			2019	2020	2021	2020 до 2019		2021 до 2020	
						абсол.	віднос.	абсол.	віднос.
1.	Коефіцієнт оборотності загального капіталу	збільшення	0,59	0,47	0,71	-0,12	79,7	+0,24	151,1
2.	Тривалість обороту заг.суми капіталу	зменшення	618,64	776,6	514,08	+157,96	125,5	-262,52	66,2
3.	Коефіцієнт оборотності власного капіталу	збільшення	0,81	0,63	0,92	-0,18	77,8	+0,29	146,0
4.	Тривалість обороту власного капіталу	зменшення	450,62	579,37	396,74	+128,75	128,6	-182,63	68,5
5.	Коефіцієнт оборотності позикового капіталу	збільшення	2,26	1,79	3,24	-0,47	79,2	+1,45	181,0
6.	Тривалість обороту позикового капіталу	зменшення	161,5	203,91	112,65	+42,41	126,3	-91,26	55,2

Таблиця К.3

Аналіз показників прибутковості капіталу ТОВ «РАССВЕТ»

Новоукраїнського району Кіровоградської області у 2019-2021 рр.

№ п/ п	Показник	Оптимальне значення	Роки			Відхилення (+, -)			
			2019	2020	2021	2020 до 2019		2021 до 2020	
						абсол.	віднос.	абсол.	віднос.
1.	Коефіцієнт рентабельності використання капіталу (за чистим прибутком)	>0 збільшення	0,1	0,03	0,26	-0,07	30,0	+0,23	866,7
2.	Коефіцієнт рентабельності використання капіталу (за валовим прибутком)	>0 збільшення	0,17	0,11	0,32	-0,06	64,7	+0,21	290,9
3.	Коефіцієнт рентабельності власного капіталу	>0 збільшення	0,14	0,05	0,33	-0,09	35,7	+0,28	660,0
4.	Коефіцієнт рентабельності позикового капіталу	>0 збільшення	0,4	0,13	1,16	-0,27	32,5	+1,03	892,3
5.	Період окупності капіталу	зменшення	9,54	29,56	3,9	+20,02	309,9	-25,66	13,2

**Протиріччя, що виникають між банком і позичальником при кредитуванні
сільськогосподарських підприємств**

Чинники, що впливають на кредитування	Банк	Сільськогосподарське підприємство
1. Термін кредитування	надають кредити терміном до 3 років (не мають значних і стабільних довгострокових пасивів)	потребують кредитів терміном понад 5 років
2. Розмір кредитних ставок	кредитні ставки вищі, ніж у середньому по економіці	розмір ставок обмежується рівнем рентабельності
3. Застава	вартість застави у 3-5 разів перевищує суму позики	відсутність ліквідної застави
4. Ризики	підвищена ризикованість кредитування	можливість фінансових втрат (неврожай, цінова кон'юнктура)
5. Страхування	неналежний страховий захист кредитних операцій	неналежний страховий захист ризиків природного характеру та доходів
6. Обґрунтованість розміру позики	різні критерії оцінки кредитоспроможності позичальника	відсутність нормування оборотних коштів
7. Компенсація частини кредитних ставок	не здійснюється	за наявності бюджетних коштів